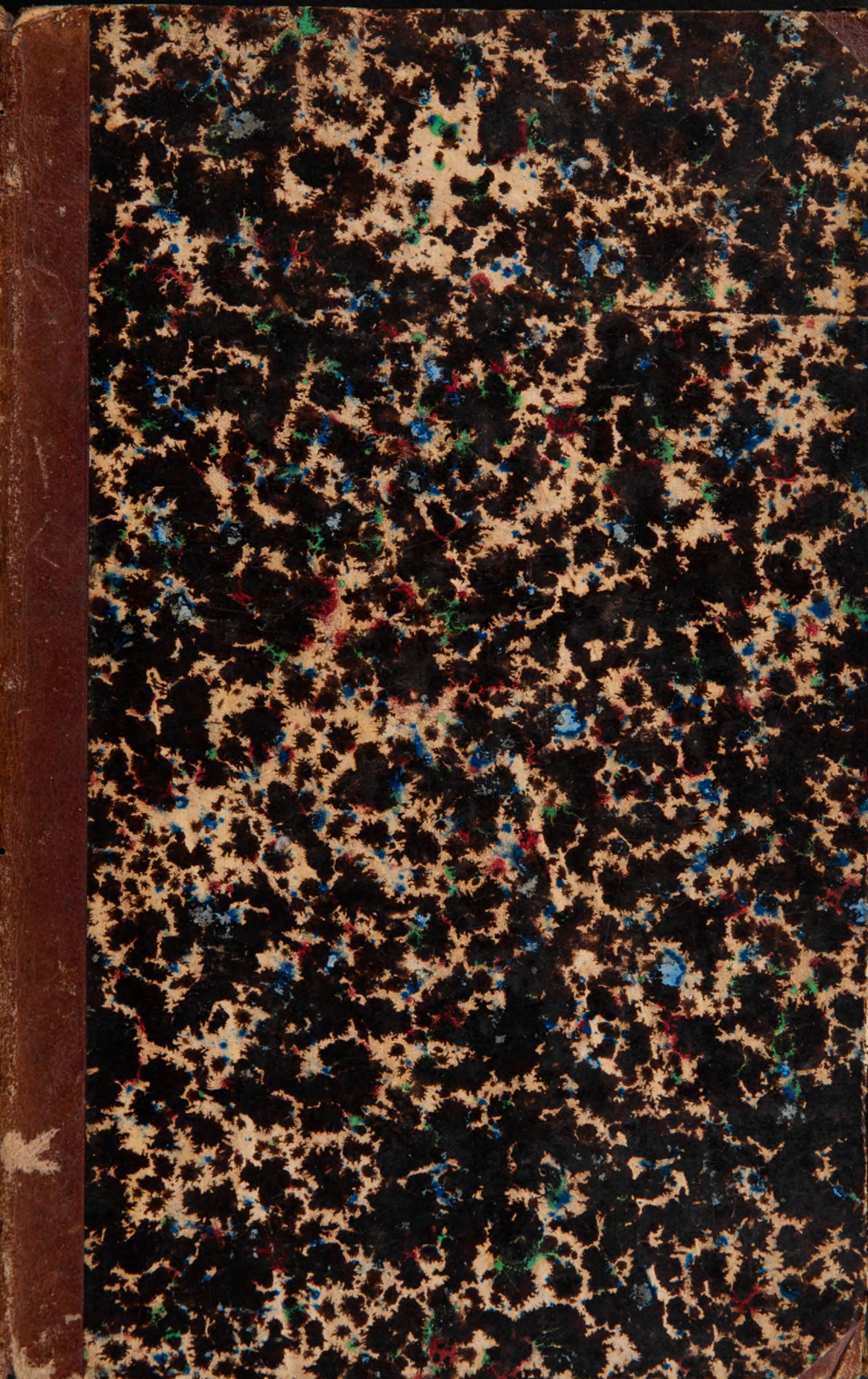
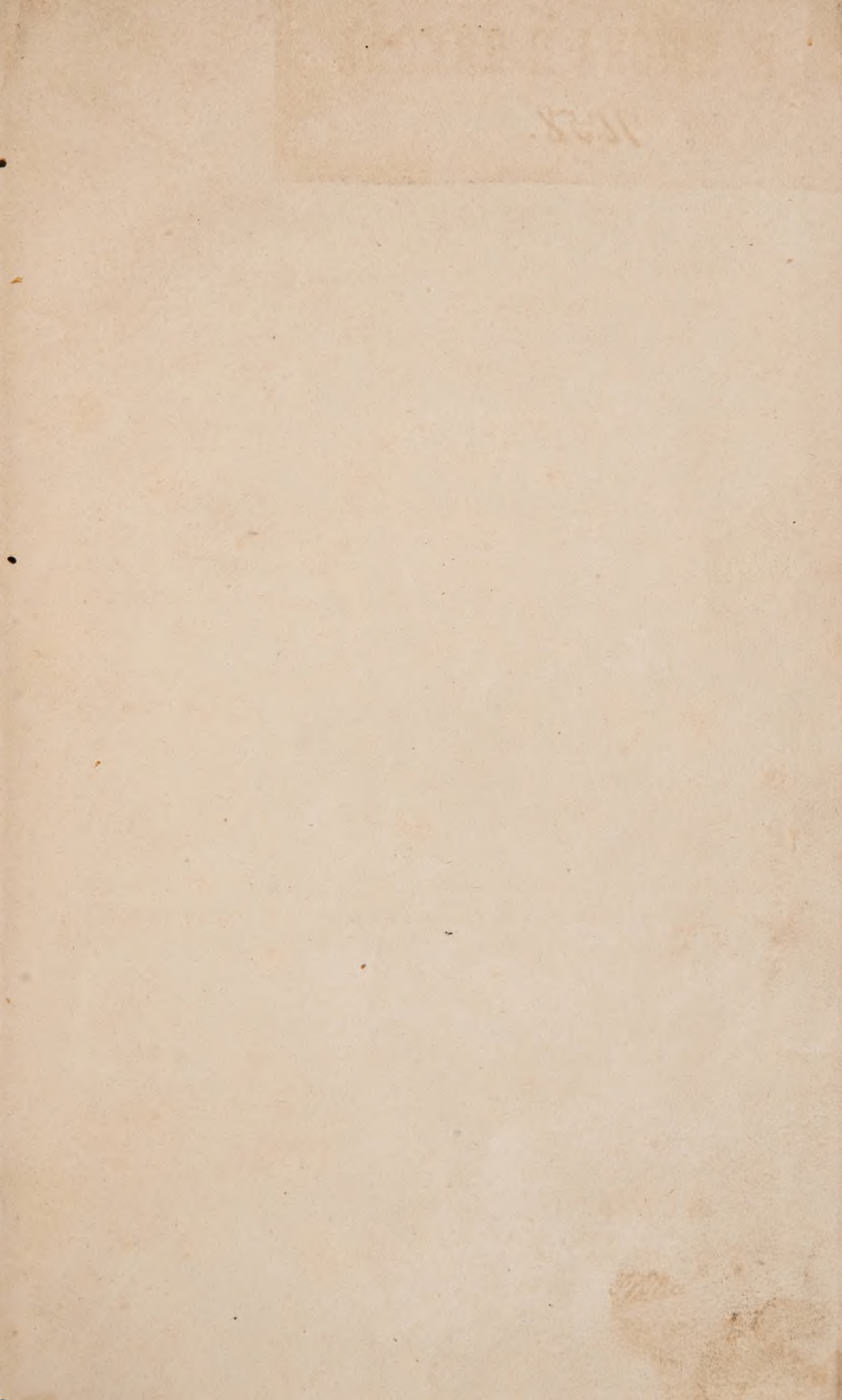

Н. КРІОНА П НИКОЛА

№ 1058.

ΓΑΪΟΥ ΣΑΛΛΟΥΣΤΙΟΥ ΚΡΙΣΠΟΥ
ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΙΛΙΝΙΑΚΟΣ,

ΕΙΤΕ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΥΝΟΜΟΣΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΤΙΛΙΝΑ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΟΥΤΟΥ ΕΤΑΙΡΩΝ,

ΕΚΛΟΘΕΙΣ

ΜΕΤΑ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ

ΥΠΟ

N. ZENEΥΡΑΚΗ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

ΟΔΟΣ ΕΡΜΟΥ.

1848.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

DEPARTMENT OF THE HISTORY OF ARTS

1911

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1911

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1911

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1911

1911

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Πιστεύων, ὅτι οὐ μικρὰν βοήθειαν ἤθελε παράσχει τοῖς σπουδασταῖς ἐκδοσίς τις τοῦ Σαλλουστίου μετὰ σημειώσεων ἑλληνιστὶ γεγραμμένων, ἐνόμισα ὅτι δὲν ἤθελον ἀποτύχει εὐμενοῦς ὑποδοχῆς, ἐάν πρῶτος τὸ ἔργον τοῦτο ἐπεχείρουν. Ἐρανισθεῖς λοιπὸν ἐκ τῶν σημειώσεων, αἷς οἱ σοφοὶ **M. Kunhardt, Frid. Kritzius καὶ Rudol. Dietsch** ἐκόσμησαν τὰς ἐαυτῶν ἐκδόσεις, ὅσας ἔκρινα ἀναγκαῖας, μετέφρασα εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν· καὶ ἤδη ἐξέδωκα τὸν Κατιλινιακὸν πόλεμον.

Πᾶς δέ τις εὐκόλως ἐννοεῖ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν δὲν ἔθηκα ὑφ' ἐκάστην σημείωσιν τὸ ὄνομα ἐκείνου, παρ' οὗτινος αὐτὴν ἔλαβον· διότι οὐχὶ ἀπλῶς ταύτην μὲν παρὰ τοῦ ἐνός, ἐκείνην δὲ παρὰ τοῦ ἄλλου μετέφραζον· ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι κάλλιον ἢ ἐκτενέστερον παρὰ τῷ μὲν καὶ τῷ δὲ περὶ τοῦ αὐτοῦ εὑρισκον σημειωμένον, ταῦτα πάντα, ὁμοῦ συνδυάζων, ἐσπούδαζον νὰ ἐκθέσω, ἔτι δὲ καὶ ἰδίως προσέθηκα. Μόνον δ' ὁσάκις τὸ αὐτὸ χωρίον διαφόρως ἡρμηνευτο, καὶ ἐπίσης τοῦ τε ἐνός καὶ τοῦ ἄλλου ἡ ἐρμηνεία πιθανὴ ἐφαίνετο, τότε ἐσημείουں τὰ ἀρχικά γράμματα τοῦ ὀνόματος ἐκάστου τῶν διαφωνούντων ἐρμηνευτῶν.

Εἰς δὲ τὴν στίξιν τοῦ κειμένου, καὶ τὴν εἰς ἐδάφια διαίρεισιν τῶν κεφαλαίων ἠκολούθησα τὰς ἐκδόσεις τοῦ **Kritzii καὶ Dietsch**, αἵτινες σχεδὸν συμφωνοῦσι.

Τὸν δὲ βίον τοῦ συγγραφέως ἀπλῶς ἐκ τῆς τοῦ **Kunhardt** μετέφρασα.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 9 Ἰουνίου 1848.

N. ZENEPAKHES.

Τῶν ἐν τῷ κειμένῳ.

Σελ. 23 στ. 11 τὸ μετὰ τὸ moribus κόμμα ἐξάλειψον. Σελ. 25 στ. 8 —9 γρ. sub—vorsos. Σελ. 39 στ. 7 γρ. intellexi. Σελ. 40 στ. 13 γρ. hominum. Σελ. 44 στ. 1 ἀντὶ τοῦ ingenium in est. γρ. ingenium inest. καὶ στ. 7 γρ. trahunt. Σελ. 55. στ. 7 γρ. sibi. Σελ. 73 στ. 14 τὸ μετὰ τὸ homines κόμμα ἐξάλειψον. Σελ. 80 στ. 15 γρ. tenebantur. Σελ. 84 στ. 2 γρ. licentia. Σελ. 84 στ. 5 ἀντὶ τοῦ habent γρ. agunt. Σελ. 97 στ. 8 constantia. καὶ στ. 21 γράφ. spatio.

Τῶν ἐν ταῖς σημειώσειςι κυριωτέρων, καὶ προσθῆκαί τινες.

Σελ. 20 στίχ. 25 τὸ μετὰ τὸ ἐν γένει κόμμα τίθει μετὰ τὸ ἐκείνων. Σελ. 22 στίχ. 10 γράφει Οὐαλλήτιος. Σελ. 23 στίχ. 19 μετὰ τὸ ἔθετον πρόσθετος ἀπὸ τοῦ deus deubrum καὶ τυχαίᾳ παρενθέσει τοῦ l. delubrum. Σελ. 24 στ. 3 ἀντὶ τοῦ πόσον γρ. πολὺ καὶ μετὰ τὸ ἔχοντας πρόσθετος πρὸς σαφήνειαν τὸ « ὥστε δὲν ἔγειναν ἐγκρατεῖς τῆς νίκης. » καὶ στίχ. 8 διόρ. ὀλίγου ἐξετίμων. Σελ. 25 στ. 6 γρ. constructa καὶ στ. 10 γρ. propatulo. καὶ στ. 11 γρ. αἰδῶ. Σελ. 27 στ. 7 πρόσθετος μετὰ τὸ ἐπιστεύετο τὸ « Ἄλλως. Δι' ἄλλας αἰτίας μᾶλλον ἢ διότι γνωστὸν ἐγένετό τι τοῦτο, ἐπιστεύετο αὕτη ἡ φήμη. Σελ. 28 στ. 3. Ἀντὶ τοῦ—Ἐτ. γρ. γράφει Ἐτ. γρ. adulta aetate—necato filio. Δηλ. Σελ. 29 στ. 17 διόρ. ἐγόμενον καὶ στ. 21 διόρθου terras. Ἀνὰ πάσας τὰς γαίας. Σελ. 30 στ. 2 γρ. victoriae. καὶ στ. 17 γρ. ἀντιτίθεται. Σελ. 31 στ. 23 γρ. Cethegus. καὶ στ. 28 διόρθου Τορκουάτος. Σελ. 33 στ. 9 ἀντὶ τοῦ ὅτινες διόρ. καὶ μολοντί. Σελ. 36 στ. 5 μετὰ τὸ πλεονασμὸς τίθει κόμμα. καὶ στ. 10 γράφει οὐκ ἔστι. καὶ στ. 12 ἀντὶ ἡ πρόθεσις γρ. τὸ μόριον ἐξ οὗ. καὶ στ. 16 γρ. redeo. Σελ. 40 στ. 15 διόρ. νὰ οἰκοδομῶσιν. Σελ. 47 στ. 10 τὸ ἄρθρον Τὰ ἐξάλειψον. Σελ. 59 στ. 6 γρ. ἀντιπεριποιητική. Σελ. 59 στ. 3—4 ἀντὶ ὧν, κτλ. γρ. διότι... τούτων ... ἡμῶν δυνάμεθα. καὶ στ. 8 διόρ. ἦτις, ..., κατέστησε. Σελ. 60 στ. 18 ἀντὶ τοῦ ὅτι γρ. ὅτε. καὶ στ. 24 μετὰ τὸ defendere τίθει τὸ). Σελ. 62 στ. 2 γρ. πορφυρᾶ. Σελ. 65 στ. 6 γρ. ἀποκατέστησεν. Σελ. 66 στ. 9 γρ. ἐλήξον. καὶ στ. 18 διόρθ. ἀφοῦ δ' οὗτος. Σελ. 67 στ. 7 γρ. αὐτοῦς. Σελ. 68 στ. 3 ἀντὶ τοῦ ἐστὶ γρ. ἦν. Σελ. 77 στ. 3 ἀντὶ ἀφηρηπάθῃ γρ. ἀπηλλάχῃ. Σελ. 79 στ. 11 γρ. ὀνομάσαι. Σελ. 81 στ. 17 γρ. πληρῶται. Σελ. 82 στ. 9 μετὰ τὸ ἐκείνοις γράφει στιγμάς. Σελ. 85 στ. 5 γρ. ἐλαφρότερον. Σελ. 86 στ. 1 ἐξάλειψον τὸ ὅτι. Σελ. 89 στ. 4 γρ. νὰ σταλῶσιν αὐτόθι γρ. ἰσοπολίτιδας. Σελ. 90 στ. 18 γρ. προελέψητε. Σελ. 91 στ. 6 ἐξάλειψον τὸ νὰ. Σελ. 98 στ. 6 γρ. ἐσκαμμένος.

Σημειώσεις. Περὶ τούτων δὲ καὶ τινων μικροτέρων, μὴ διορθωθέντων, ἐξακολουθεῖ συγγνώμην παρὰ τῶν ἀναγνωστῶν.

Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων Γαίου Σαλλουστίου Κρίστου.

Γάιος Σαλλούστιος Κρίστος ἐγεννήθη ἐν Ἀμιτέρνῳ ὑπὸ γονέων ἐντίμων μὲν, ἐκ τοῦ δήμου (Plebejis) ὅμως, καὶ μὴ ἐπὶ δημοσίᾳ τινὶ λειτουργίᾳ ἐνδόξων, τὸ 668 μὲν Κ. Π. ἔτος, 85 δὲ Π. Χ., ὅτε Γάιος Μάριος τὸ ἔβδομον ὑπάτευσεν, Λεύκιος δὲ Κορνήλιος Κίνας τὸ δεύτερον. Τὸ δ' ὄνομα τοῦ Σαλλουστίου γένους μέχρι τοῦ ἑβδομοῦ αἰῶνος μετὰ τὴν κτῆσιν τῆς Ῥώμης διετέλεσε λανθάνον. Διότι τοῦτον τὸν αἰῶνα ἀπαντῶμεν πρῶτον δύο ἄνδρας τοῦ ὀνόματος τούτου, καταλεγόμενους ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος μετὰ τῶν φίλων ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ Πομπηίου. Τὴν παιδείου δὲ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Σαλλουστίου ὁ πατὴρ ἐνεπιστεύθη εἰς τινὰ Ἀττήιον Πραιτεξτάτον Ἀθηναῖον, ὅς, τὴν ῥητορικὴν ἐν Ῥώμῃ διδάσκων, μετ' ἐξιδεασμένης ἀγάπης ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς μαθητάς τὸν Κρίστον ἡσπάξτετο. Ὑπὸ τούτου δὲ εἰς μὲν τὴν σπουδὴν τῆς εὐγλωττίας ὁρμήσας, ἀπὸ δὲ τῶν στρατιωτικῶν ἀποσπασθεὶς, ἐνδόξου ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ἐπὶ παιδείᾳ καὶ πνεύματι ἔτυχεν ἐπαίνου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐπὶ ἀγνότητι καὶ ἐγκρατεῖα· διότι καὶ εἰς τὴν ἡδυπάθειαν, καὶ αἰσχροκερδεῖαν, κοινὰ ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ τοῖς Ῥωμαίοις ἀμαρτήματα, ὁμολογεῖται ὅτι παρέδωκεν ἑαυτὸν, καὶ ἐὰν πρέπη νὰ πιστεύσῃ τις εἰς τινὰς ἀδῆλους συγγραφεῖς, ἐσυνήθισε νὰ κατασπαταλᾷ μὲν, ὃν ἀνοσίῳ τρόπῳ ἐκτάτο πλοῦτον, ὃν δ' ἀπέβαλλε, ἀνοσίως ν' ἀνακτᾷται. Οὕτω λοιπὸν ἐκ παντὸς τρόπου ἐζήτει πλοῦτον, ἵνα ἔχῃ ὅ,τι κατασπαταλήσῃ. Ὅτε δὲ εἰς τὰς ὑπερφυεῖς κουφοτάτου ἀνθρώπου δαπάνας δὲν ἐξήρκει ἡ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ οὐσία, καὶ τοῦ πατρὸς ἔτι τὸν οἶκον, ζῶντος τέως καὶ συγχωροῦντος, ἡναγκάσθη νὰ πωλήσῃ πρὸς ἀποπλήρωσιν χρέους. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, μολονότι καθ' ἑαυτὰ ἔχονται πιθανότητος, ἐπειδὴ ὅμως ἀναφέρονται ὑπ' ἀδῆλου συγγραφέως, ὅστις σκληρότατα κατὰ τοῦ Κρίστου ἐπεσώρευσε πλημμελήματα, ἀμφίβολόν ἐστιν, εἰ ἀληθείας ἔχονται. Διότι ἐὰν ὁ Σαλλούστιος φαῦλον ψυχὴν εἶχεν, ἐὰν ἀπάσαις ταῖς κακίαις τῶν ἑαυτοῦ συγχρόνων ᾔην μεμολυσμένος, ἐὰν τέλος τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἐντίμου προέκρινεν τὰς αἰσχροκερδεῖας, διατί δὲν ἠνώθη μετὰ τῶν περὶ τὸν Κατιλίαν; διατί ἐκείνην τὴν εὐγλωττίαν, καθ' ἣν ἔσχυε, δὲν ἐμίσθωσεν ἐν τῷ δικαστηρίῳ εἰς συνηγορίαν τῶν αἰσχροῶν ἀνθρώπων; "Ὅτι ὅμως τῇ ἡδονῇ λίαν χαριζόμενος, οὐ μόνον μετὰ ἐντίμων γυναικῶν τὸ πονηρὸν ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ μετ' ἀνοήτων παρθένων, τοῦτο πλείστοι ὁμολογοῦσι. Συναριθμοῦσι δὲ μετὰ πολλῶν ἄλλων, ὧν λέγεται ὅτι ἠράσθη, καὶ Φάουστιαν, θυγατέρα μὲν Σύλλα τοῦ δικτάτωρος, σύζυγον δὲ Τίτου Ἀννίου Μιλωνος.

Ὑπὸ τούτου δὲ ποτε μοιχεύων φωραθεὶς κατείρχθη εἰς δεσμὰ, καὶ ἐμαστιγώθη καὶ ἐξημιώθη μεγάλη χρηματικῇ ποινῇ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ αἶσχος οὐδὲν ἡγησάμενος, πόρνων ἔπειτα γυναικῶν τὴν οἰκειότητα ἐθήρυσεν.

Ὅτε δ' ἄνθρωπος γενόμενος ἤψατο τῆς πολιτείας, ψυχὴν ἔχων καθαρὰν, καὶ εἰς κακὰ ἐπιτηδεύματα ἀήθη (ὥς ὁ αὐτὸς λέγει ἐν τῷ Γ'. κεφ.) πολλὰς ἐνταῦθα ἀθλιότητας ἀπήντησεν « Nam pro pudere, λέγει, pro abstinentia . . . avaritia vigeant, quae tametsi animus aspernabatur, tamen . . . vexabat. »

Περὶ δὲ τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας τῆς ταμείας τυχῶν, φαίνεται ὅτι συνέλαβε τὸν σκοπὸν νὰ συγγράψῃ Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν (*). Εἰς ταύτην δὲ τὴν ἐπιχείρησιν μετεχειρίσθη βοηθὸν τὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα διδάσκαλον αὐτοῦ. Διότι ὁ Ἀττήριος Πραιτεξτάτος ἐξ ἀπάντων τῶν ἱστορικῶν, οἵτινες λατινιστὶ συνέγραψαν, τὰ ἀξιωματικώτερα συνελέξατο καὶ ἐκ ταύτης τῆς ἐτοίμου ἐμβριθῶν πραγμάτων διηγήσεως πολὺ ὁ Σαλλούστιος ἐβουλεύετο. Ὅτι δὲ πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ νὰ συγγράψῃ ταῦτα τὰ βιβλία, ἃ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀκραιφνῇ σώζονται, περὶ τὴν ἱστορίαν ἐνησχολήθη, ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ τοῦ Σαλλουστίου δηλοῦται « a quo incepto studio me ambitio mala detinuerat, eodem regressus, statui res gestas P. R. scribere » Τὸ δὲ 701 ἔτος Κ. Ῥ. παρήγγειλε τὴν δημοκρατικὴν ἐξουσίαν (tribunatum plebis). Ταύτης δ' ἔπειτα τυχῶν, εὐρεὶν εὐκαιρίαν νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ Μίλωνος τιμωρίαν ὑπὲρ τῆς γενομένης παρ' αὐτοῦ ὑβρεως. Διότι ὅτε ὁ Πόπλιος Κλώδος, τῷ Μίλωνι ἔχθιστος ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ παρήγγελλε τὴν πραιτωρίαν (praetoram) ἐν ᾗ καὶ Μίλων τὴν ὑπατείαν, καὶ ἐκεῖνον μὲν ἅπαντες οἱ χρηστοὶ ἀπεστρέφοντο, τοῦτον δὲ ὁ τε Κικέρων καὶ πολλοὶ ἐκ τοῦ δήμου ἠνθούουν, ἐκ τύχης συνέπεσεν, ὥστε αὐτοὶ οἱ ἀντίζηλοι ἐν τῇ Ἀππία ὁδῷ συναντηθέντες ὑπὸ πολλῶν μονομάχων καὶ δούλων συνοδεύμενοι, νὰ συμπλακῶσι. Καὶ Κλώδιος μὲν ἤγε μεθ' αὐτοῦ τριάκοντα μονομάχους, καὶ τούτοις πεποιστῶς ἐπιπίπτει προπετῶς πρὸς τὸν Μίλωνα, ἔχοντα μεθ' αὐτοῦ τριακοσίους δούλους. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐπληρώθη, μὴ γινώσκοντος τοῦ Μίλωνος· εἶτα δὲ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἐξαχθεὶς ἐκ τῆς

(*) Ἡ εἰκασία αὕτη τοῦ Kun. ὅπως ἀπίθανός ἐστι· διότι τὸ χωρίον, ὃ φέρει ὡς μαρτυρίαν, καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον παρέχει ὥσως πιθανότητά τινα· σχετιζόμενον ὅμως τοῖς ἡγουμένοις καὶ ἐπομένοις, οὐδὲν τοιοῦτον δηλοῖ, καὶ ἐπομένως ἡ γραφὴ, ἣν παρεδέχθη « a quo incepto studioque » ῥητοτέρως ἐστὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Kun. « a quo incepto studio ».

ἀγροτικῆς καλύβης, εἰς ἣν τετραυματισμένος κατέφυγεν, ἐφονεύθη. Οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν, εἰ, ὅτε ἡ ἀγγελία αὕτη ᾤλθεν εἰς τὴν Ῥώμην, ἅπας ὁ ὄχλος ὁ τὸν Κλωδίον εὐνοῶν, ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ δημάρχου καὶ Σαλλουστίου παροξυνόμενος, σφοδροτάτους θορύβους ἐποίει. Οὕτω λοιπὸν ὑπὸ υπερβαλοῦσης μανίας πεφλεγμένος ὁ ὄχλος, εἰς τὸν ἀγαπητὸν αὐτοῦ Κλωδίον θέλων νὰ ἐναγίσῃ, ἔμπροσθεν τοῦ βουλευτηρίου ἐν τόπῳ καινῷ ἔκαυσε τὸν νεκρὸν μετὰ πολλῆς τῆς σκευῆς, ἣν ἤρπασε, συνάμα δὲ καὶ τὰ χρονικὰ καὶ τὰς ἐφημερίδας τῆς Γερουσίας. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς πυρκαϊᾶς αὐτό τε τὸ βουλευτήριον κατηναλώθη, καὶ ἄλλα πολλὰ οἰκοδομήματα. Καὶ ὅτι μὲν ἔπειτα ὁ Μίλων δημοσίως κατηγορηθεὶς, τὸν Κικέρωνα ἔσχε συνήγορον, τὸν φιλοτατοῦ ἑαυτοῦ, οὐδείς, ὅστις τὸν λαμπρὸν ἐκείνον pro lege Manilia λόγον τοῦ Τουλίου ἀνέγνω, ἀγνοεῖ. Ταῦτα δὲ διὰ τοῦτο τὸν βίον τοῦ Κρίσπου ἀφορῶσι, διότι νομίζουσιν, ὅτι ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Κικέρωνος καὶ Σαλλουστίου ἐκεῖναι αἱ φωνασκαὶ αἱ μέχρι τοῦδε διασωθεῖσαι, καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κουϊντιλιανοῦ ἀναγνωσθεῖσαι, ἐν αἷς ἀφειδῶς ὑβρίζοντες, ἀμοιβαίως κακολογοῦσιν ἀλλήλους. Ὅτι δ' ὅμως αὗται οὐκ εἰσὶ γνήσιαι, ἀλλ' ὑπ' ἄλλου τινὸς ἐπλάσθησαν, ἐκ τῆς ὑπομνήσεως πραγμάτων βραδύτερον γενομένων ὀρθότερον εἰκάζεται. Ἄλλως δὲ ὅ,τι ἠῤῥητο ὁ Σαλλούστιος, ὥστε ὁ φόνος τοῦ Κλωδίου εἰς ζημίαν τοῦ ἑαυτοῦ ἔχθρου νὰ μετατραπῇ, τούτου ὁμολογεῖται ὅτι ἐπέτυχεν. Διότι ὁ Μίλων ἐξωρίσθη τῆς πόλεως. Δύο ἔτι ὅμως ὕστερον, ὅτε Ἄππιος Κλαύδιος Πούλχερ καὶ Λεύκιος Κολπούρνιος Πίσων, τιμῆται ὄντες, ὀλίγον αὐστηρότερον ἐξετέλεσαν τὴν τιμηταίαν καὶ πολλοὺς ἀπελευθερικῶν καὶ εὐγενῶν υἱοῦς, οἵτινες τὴν εὐγένειαν τοῦ γένους κακίαις ἐκηλίδωσαν ἀπέβαλον τῆς Γερουσίας, ἡ αὕτη τῇ τοῦ Μίλωνος τύχῃ εὔρε καὶ τὸν Κρίσπον. Διότι οὗτος ἔγκλημα μοιχείας κατηγορηθεὶς, καὶ βερέως καὶ ὑπὸ τῶν τιμητῶν ψεχθεὶς, ἐπειδὴ ἀπεκρίνατο, ὅτι αὐτὸς οὐ πρὸς εὐγενεῖς γυναῖκας, ἀλλὰ πρὸς ἀπελευθερικὰς συνηθίζει νὰ πράττῃ τὸ αἰσχρὸν, ἀπελάσθη τῆς τάξεως τῶν γερουσιαστῶν, καὶ ὑπέμεινε μὲν ἐν τῇ πόλει, ἡτιμάσθη ὅμως δημοσίᾳ.

Οὕτω λοιπὸν ἀπὸ πάσης ἀρχῆς ἐν ἀτιμίᾳ ἐξελασθεὶς, τοῖς τιμηταῖς, καὶ ἀπάσῃ τῇ Γερουσίᾳ χαλεπαίνων, ἐπειδὴ διὰ πράξεων νὰ λαμπρυνθῇ δὲν ἠδύνατο, ἐν τῷ συγγράφειν τὴν δόξαν ἐζήτησε, καὶ τὰ ᾗθη τῆς πολιτείας, ὑπὸ αἰσχροκερδίας, ἀπιστίας καὶ πολυτελείας διεφθαρμένα, ἐν τῷ Κατίλ. πολέμῳ νὰ διαγράψῃ εἰς νοῦν ἔβαλε (*) Διότι οὕτω ἐνόμι-

(*) Πειθανώτερον ὅμως ἐστίν, ὅτι τότε τέλος ἐδημοσίευσεν τοῦτο τὸ βιβλίον, ὅτε ἐκ τῆς Ἀφρικῆς ἐπανῆλθε, δηλαῦται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ τέλους τοῦ προοιμίου.

ζεν, ὅτι ἐξεδικεῖτο διὰ τὴν ἀτιμίαν αὐτὴν, ἣν ἔπαθε, καὶ ὅτι ἐὰν φανερά ὠμολόγῃ (παρβλ. κεφ. 4.), ὅτι ὑπὸ τοῦ δελεάτος τῶν κακιῶν, τῶν ἀπανταχοῦ βασιλευουσῶν ἐδελεάσθη, ἡδύνατο τὴν ἀδυναμίαν τῆς νεότητος νὰ προφασισθῇ. Τῶντι δὲ, ὅτι οὐ πᾶσα ἡ σπουδὴ τοῦ ἀληθοῦς ἦν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἀπεσοβμένη, καὶ ὅτι ἡ εὐφυΐα τοῦ ἀνδρός, καὶ ὁ νοῦς τοῖς γράμμασι καὶ ἀρίστοις παραγγέλμασιν, ἦν κεκαλλιεργημένη, ἐξ ἐκείνης τῆς αὐστηρότητος κατανοεῖται, μεθ' ἧς κατὰ τῶν ἡθῶν τῶν αὐτοῦ πολιτῶν καταφέρεται, οὐχ ἥττον δὲ ἐκ τῆς ἀληθῶς φιλοσοφικῆς πραγματείας ὅλης τῆς ὑποθέσεως. Τί δέ; ὅτι αὐτὸν τὸν Κικέρωνα, ὃ λέγεται ὅτι ὑπῆρξεν ἐχθιστος, δὲν ἐδίστασε δικαίως ἐπαίνοις νὰ ἐπαινέσῃ, καὶ τὰς εἰς τὴν πατρίδα εὐεργεσίας αὐτοῦ δημοσίᾳ νὰ συστήσῃ. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὕτως εὐκόλως οἱ προσεκτικοὶ ἀναγνώσται θέλουσιν ἐννοήσῃ, ὅτι συνέγραψε, κινηθεὶς ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἐκδικηθῆναι, καὶ καταφρονήσεως τῶν συγχρόνων. Διότι τὸ « Romam venalem ac diversissimis inter se vitiis avaritia et luxuria perditam fuisse » οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ πολλάκις (ἐν τῇ περιγραφῇ μάλιστα τοῦ Ἰουγυρθικοῦ πολέμου) οὕτω θρηνεῖ, ὥστε ὅλων τῶν κακουργημάτων καὶ αἰσχουργημάτων τὰ παραδείγματα νὰ φαίνωνται, ὅτι συνεσωρεύθησαν πρὸς κράντυσιν τῆς γνώμης ταύτης, διότι, ὅστις εἰς τὸ αὐτὸ, ὅθεν ἤρξατο πρὶν ἕκαστον ἐπιχειρήσῃ νὰ διηγηθῇ, καταλιπὼν τὴν διήγησιν τῶν πεπραγμένων, πάντοτε ἐπανέρχεται, οὗτος φανερά προδίδει τὴν διάνοιαν τῆς αὐτοῦ ψυχῆς· ὁ δὲ Σαλλούστιος οὐ μόνον αὐτὸς ἐξελέγχει ἐκείνας τὰς κακίας, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰουγούρθα καὶ τὸν Κάτωνα καὶ ἄλλους ἄνδρας εἰσάγει τοιαῦτα διηγουμένους. Ὑφ' οἵουδήποτε ὅμως κινηθεὶς σκοπεῖ ἔγραψεν, ἄξιος ἀκροάσεώς ἐστι μάρτυς, καὶ διότι σύγχρονος ἦν τῷ Κατιλίᾳ (ὡς φονευθέντι τὸ εἰκοστὸν δεύτερον ἔτος τῆς ἡλικίας τοῦ συγγραφέως), καὶ διότι τὴν ἀλήθειαν, ἣν ἡδύνατο νὰ γινώσκῃ, δὲν ἡσχύνθη νὰ ὁμολογήσῃ. Διότι, ἐὰν ὅσα ἐγίνωσκε, δὲν ἤθελε φανερά νὰ ὁμολογήσῃ, διατὶ τοσούτων ἐνδόξων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἀνδρῶν τὰ χρηστὰ ἔργα, καὶ τὰ αἰσχρὰ τῇ ἱστορίᾳ παραδίδωκεν, ἥ καὶ ὅλως ἤψατο τούτων, ἐγὼ τοῦλάχιστον ἀγνοῶ. Καὶ παραυτίκα ἤθελεν ἀνασκευασθῇ ταῖς ἐναντίας τῶν συγχρόνων μαρτυρίαις, ἐὰν ἐτόλμα νὰ ψευδολογήσῃ. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα, ἃ ἱστόρησεν, οὐδεμίαν ἔτι ἐδέχοντο ἀμφιβολίαν, διὰ τοῦτο οὐδεὶς ἕτερος ἐδημοσίευσεν ἐκ δευτέρου ταῦτα, ἐνῶ μάλιστα δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπαναλήψεως τῶν πεπραγμένων ἀρκούντως τῶν συνωμοτῶν τὸ μῖσος ἤθελε διαγεῖραι. Ἐτι δὲ οἱ ἀναιδῶς ψεῦδη πλάττοντες, καὶ προπετῶς ἄλλους κατηγοροῦντες δὲν συνηθίζουσι τοσούτην εἰς τὸ ἐξευρίσκειν τὴν ἀλήθειαν, καὶ κρίνειν περὶ

τῶν τεκμηρίων καὶ τῶν τρόπων, ἀγγίνοιαν νὰ μεταχειρίζονται, ὅση ἀπανταχοῦ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Σαλλουστίου καταφαίνεται. Τέλος ψεύδεται καὶ ὑβριστικῇ τῶν πραγμάτων ἐξηγήσει οὐδέποτε ἡδύνατο νὰ κτήσεται εὐκλειαν ὀνόματος, ἥς, ὡς ὁ αὐτὸς ὁμολογεῖ, ἐπιθύμει. "Ὅθεν ἅπασαι αἱ καλοῦ ἱστορικοῦ ἀρεταὶ (γνώσις τῶν πραγμάτων ἀληθείας, κρίσεως ὀξύτης οὐχ ἡ κοινὴ, σπουδὴ ἀληθείας ἀδιάφθορος, οἷς προστίθεται καὶ λόγος ἐπεξεργασμένος, καὶ θεῖα τις ἐμβρίθεια διηγήσεως) τὸν παρόντα συγγραφέα ᾧτινι δῆποτε ἀναγνώστη, σοβαροτέρας παιδείας ἐπιθυμοῦντι, συσταίνουσιν.

Ἄλλ' ἐπὶ τὸ λοιπὸν τοῦ βίου αὐτοῦ ἅς ἐπανεέλθωμεν. Βαρυθεὶς τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν, ἣν δύο ἔτη εἶχε διαγάγει, ἀφιερῶσας συγγράμματα τῷ Καίσαρι, ἀφοῦ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν ὑφ' ἑαυτὸν ἐποίησατο, δημοσίᾳ αὐτῷ ἑαυτὸν ἐσύστησε, καὶ οὗτινος τὰ φρονήματα πολλὸν καιρὸν κρυφίως ἡσπάζετο, τούτῳ οὐκέτι ἐδίστασεν ἑαυτὸν νὰ παραδώσῃ, διότι τὴν μὲν προτέραν περὶ διοικήσεως τῆς πολιτείας ἐπιστολὴν ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ λέγεται ὅτι ἔγραψε, καὶ τοιοῦτῳ σκοπῷ ἀφιέρωσε ταύτην τῷ νικητῇ, ἵνα δι' αὐτοῦ εἰς τὰς ὑψίστας ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀρχὰς ἀνυψωθῇ. Αὕτη δὲ ἡ ἐπιστολὴ, εἰ ἀληθῶς ἐγράφη ὑπ' αὐτοῦ, πολυμάθειαν μὲν καὶ ὀξύνοϊαν μεγίστην ἐμφαίνει, οὐχὶ ὅμως καὶ ψυχὴν ἀκέραιον καὶ τὸν αὐτὸν ἔρωτα ἐλευθερίας, ὑφ' οὗ ἐν τοῖς λοιποῖς συγγράμμασι φαίνεται φλεγόμενος. Διότι, ὑπὸ σπουδῆς πρὸς τὰς στάσεις καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῶν ἀρχῶν ἡρπασμένος, δὲν ἀπαξιῶ νὰ κολακεύῃ τὸν τύραννον, καὶ ὑπὲρ τῆς βίας αὐτοῦ ν' ἀπολογῇται. "Ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι τὴν αὐτὴν κακίαν, ἥς τὸ αἶσχος βαρέως ἐν τῷ προοίμῳ τοῦ Κατιλιν. πολέμου εἶχε ψέξει, καὶ αὐτὸς ἐνόσει. Ἄλλο δηλονότι ἐντὸς τοῦ στήθους εἶχε κεκλεισμένον, καὶ ἄλλο ἐν τῇ γλώσσῃ φανερόν. Διότι ἡ τὸν Καίσαρα ἐξηπάτησεν, ἡ αὐτὸς τὴν ἀξίαν πολίτου Ῥωμαίου, περὶ ἥς τοσάκις ἐμεμφιμοίρησεν, ὅτι ἐγένετο ὠνητὴ, ἀνθρώπῳ φιλοδόξῳ ἐπώλησεν. Αὐτὸς δὲ ὕστερον προστεθείς τῷ στρατῷ τοῦ νικητοῦ ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἰσπανίαν, καὶ ἂν τῷ συγγραφῇ τῆς Declamationis, ἣν κοινῶς τῷ Κικέρωνι ἀποδίδουσι, πρέπη νὰ δώσωμεν πίστιν τινα, μετὰ τὴν ἐπάνοδον ταμίαις (quaestor) ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, καὶ, ὅτε ἐκεῖνος ἐπὶ τὸν Πομπηϊὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπορεύετο, οὗτος ὑπέμεινεν εἰς τὴν Ῥώμην, ἵνα ἐπιτελῇ τὴν ἀρχήν, καὶ ἐκεῖ τὴν σπουδὴν τοῦ κέρδους αἰσχυρῶς ἱκανοποίησεν. Τὸν αὐτὸν σχεδὸν χρόνον καὶ ἕτερον τῆς διοικήσεως τῆς πολιτείας συγγραμμάτων νομίζεται, ὅτι συνέγραψεν, δ τῷ Καίσαρι μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλει μάχην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διατρίβοντι ἀφιέρωσεν.

Εἴτα δὲ μετὰ τὴν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπάνοδον τοῦ δικτάτωρος, αὐτῇ

θέντος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πραιτῶρων ὁ Σαλλούστιος, καίτοι μήπω διελθὼν τὴν Ἀρχὴν τῆς Ἀστυνομίας (Aedilitatem), ἐπέτυχε τῆς πραιτωρίας (praeturae) καὶ περὶ τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας, τὴν Τερεντίαν, ἣν ὁ Τούλλιος διεξέυξατο, γυναῖκα διὰ τὸ εὐθυμον τοῦ πνεύματος μᾶλλον, ἢ διὰ τὴν αἰδῶ καὶ ἐγκράτειαν ἀξιοσύστατον εἰς γάμον ἔλαβε. Τοῦτο δὲ τοσοῦτα μᾶλλον δύναται τις νὰ θαυμάσῃ, ὅσω ἡ ἀδελφὴ τῆς Τερεντίας, ὀνόματι Φαβία, αὐτὴ ἐκείνη ὑπῆρξεν, ὡς ὁμολογεῖται, ἡ Ἑστίας, μεθ' ἧς διηγείται ἐν τῷ Κατιλινικῷ πολέμῳ, ὅτι ὁ Κατιλίνας ἐπραξε τὸ αἰσχρόν. Μετ' ὀλίγον δὲ, ὅτε ἡ μερίς τοῦ Πομπηίου καὶ τὰ συμμαχήσαντα τοῦ Ἰούδα στρατεύματα ἤπειλουν αὐτὸς τὸν Καίσαρα, οὗτος δὲ, καίπερ ἀκόντων τῶν λεγεῶνων καὶ ἀποκαμόντων, ἠναγκάζετο ὁμῶς στρατεύμα εἰς τὴν Ἀφρικὴν νὰ ὀδηγήσῃ, ὁ Κρίσπος ἡγεμὼν τοῦ δεκάτου λεγεῶνος διωρίσθη. Ἀλλὰ μάτην ἐσπούδασε νὰ καταπείσῃ τοὺς στρατιώτας, οἵτινες ἕως τῆς ἀκτῆς ἠκολούθησαν τοὺς ἀρχηγούς, νὰ ἀναβῶσι πάλιν εἰς τὰς ναῦς. Διότι ἐκεῖνοι ἀνάπausιν μετὰ τοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου καὶ μισθὸν τῶν κόπων, ὃν ἐν τοῖς Φαρσαλικοῖς πεδίοις ὑπέσχοντο αὐτοῖς, ἀπῆτουν. Ἀποκρινομένου δὲ τοῦ Σαλλουστίου, ὅτι οὐκέτι ὁ πόλεμος ἐτελείωσε, καὶ τότε τελευταῖον, ἀφοῦ τὰ ὄπλα καταπαύσασι, πρέπει νὰ περιμένωσι τὰ βραβεῖα, καὶ ὅτι ποτὲ ἐνὶ ἐκάστῳ στρατιωτῇ χίλια δραχμαὶ θέλουσι πληρωθῇ, σφοδρότερον ἅπαντες ἐβόησαν, ὅτι οὐχ ὑποσχέσεων ἔτι καιρὸς ἐστὶ, ἀλλὰ δῶρα αὐτοῖς ἑφείλονται, καὶ ἀπειλοῦντα τὸν Κρίσπον σοβαρότερον, ἀρπάσαντες τὰ ὄπλα εἰς φυγὴν ἔτρεψαν. Οὐδὲ πολὺ ἔλλειψεν, ὥστε, φονεύσαντες φεύγοντας δύο γερούσιαστας, καὶ αὐτὸν ἔτι τὸν Πραίτωρα νὰ φονεύσωσιν. Ὁ δὲ Καῖσαρ λαβὼν ταύτης τῆς στάσεως τὴν ἀγγελίαν, καὶ καταπραύνας τὰς ψυχὰς τῶν μεθ' ἑαυτοῦ, διέβη εἰς τὴν Ἀφρικὴν, συνοδεύοντος αὐτὸν καὶ τοῦ Σαλλουστίου. Ἐνταῦθα δὲ ὑπὸ ἐνδείας μὲν ποτε σίτου καταθλιβεῖς, μέγα δὲ ποσὸν τούτου μαθὼν ὑπὸ τῶν ἐναντίων ἐν τῇ Κερκινῇ νήσῳ συσσωρευθὲν, ἐπιτρέπει τῷ Σαλλουστίῳ μέρος τοῦ στόλου, ἵνα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ἀφαιρέσῃ αὐτὸν, αἰτῶν ἄνευ βραδύτητος καὶ προφάσεως νὰ ἐκτελέσῃ τὰ παρηγγελμένα. Ἐν τῇ ἐπιχειρήσει δὲ ταύτῃ τοσοῦτον ἠνόησεν ἡ τύχη τὸν Κρίσπον, ὥστε ἄνευ τινὸς βλάβης τῶν μεθ' ἑαυτοῦ μεγάλην ποσότητα σίτου ἐκόμισεν. Διότι Δεκίμιος ὁ ταμίης, ὅστις ἄρχων τῆς Κερκίνης ἦν διωρισμένος, ἰδὼν τὸν πολέμιον στόλον πάραυτα ἀπέδρα.

Τούτῳ τῷ κατορθώματι καὶ ἐτέροις τοιοῦτοις τοσοῦτον τὸν ἱμπεράτωρα ἐλλκυσε πρὸς ἑαυτὸν, ὥστε, ὅτε, ἡττηθέντος τοῦ Ἰούδα, ἡ Νουμιδία εἰς σχῆμα προδιγκίας κατέστη, αὐτῷ παρὰ τοῦ Καίσαρος παρεδόθη εἴτε νὰ διοικήσῃ αὐτὴν εἴτε νὰ διαρκάσῃ. Εἴτα δὲ ἀνθυπατικὴν ἐξου-

σίαν περιτεθειμένος τὴν Λυδίαν, τὴν Νουμιδίαν, καὶ τὴν Μαυριτανίαν, γονίμους τότε καὶ ἀκμαζούσας κατὰ τὸν πλοῦτον ἐπαρχίας, διώκησεν, ἀλλ' οὕτως, ὥστε μετὰ ἀπείρου πλούτου νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ῥώμην, καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδον ὑπὸ τῶν Νουμιδῶν δι' ἄδικον ἀργυρολογίαν νάκα-
τηγορηθῇ. Ἀλλὰ τοῦ ἐγκλήματος τούτου ἀπελύθη. Ὑπῆρξαν δέ τινες λέγοντες, ὅτι πολλὰ χρήματα προσενεγκὼν τῷ Καίσαρι, ταύτης ἔτυχε τῆς συγγνώμης. Ἀλλὰ πιθανώτερόν ἐστιν, ὅτι ἐκουσίως ὁ δικτάτωρ ἐδώ-
ρῆσατο ταύτην τὴν χάριν τῆς ποινῆς. Διότι οὔτε ὁ Δίων Κάσσιος ἀναφέ-
ρει τι περὶ χρημάτων, οὔτε ὁ Σαλλούστιος φαίνεται ἀνάξιος τῆς παρὰ τῇ
μεγάλῃ ψυχῇ τοῦ Καίσαρος προῖκα ἐπιεικείας, ὅς τοῖς τε ἐχθροῖς οὐκ
αὐστηρὸς ἐγένετο, καὶ τοῖς φίλοις πιστὸς διατελῶν, λίαν ἐλευθερίως ἀντή-
μειβε τὰς εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας. Ἀλλὰ τοῦ Σαλλουστίου, ἂν ἀληθῶς ἐκ κλο-
πῶν καὶ ἀρπαγῶν ἐπλούτισε, τοσοῦτον μᾶλλον αὕτη ἡ αἰσχροκέρδεια
ψεκτέα ἐστίν, ὅσον ὀρθότερον, τί πρέπει νὰ πράττῃ ὁ δίκαιος ἀνὴρ,
εἶχεν ἐννοήσῃ, καὶ ὅσον σφοδρότερα κατηγορήσῃ τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας,
οἵτινες τῇ αὐτῇ κακίᾳ ἐμολύνθησαν.

Οὐχ ἅπαντα ὅμως ἐκείνον τὸν χρόνον, ὃν ἐν Ἀφρικῇ διήγαγεν, εἰς
τὴν σπουδὴν κέρδους κατηνάλωσεν, ἀλλ' ἄρκετόν μέρος αὐτοῦ καὶ τοῖς
γράμμασι καθιέρωσε. Διότι κατανοήσας, ὅτι τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰουγουρ-
θικοῦ πολέμου, ἣν εἶχεν ἀποφασίσει νὰ συγγράψῃ ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῶν
δεδραμμένων τῷ θεάτρῳ ἡδύνατο κάλλιστα νὰ ἐξετάσῃ, ὅσαδῆποτε
ἐφαίνοντο κατάλληλα εἰς τὴν διασάφισιν αὐτῆς, ἐπιμελῶς συνέλεξε, τὴν
δὲ καταγωγὴν, τὴν θέσιν καὶ τὰ ἔθνη ἐκείνων τῶν ἐθνῶν ἀνηρεύνεσε,
καὶ τὴν φύσιν τῶν τόπων αὐτὸς ἀνέλχνευσε, καὶ τὰ γραπτὰ μνημεῖα τῆς
ἱστορίας, ὅσα ἦν δυνατόν ν' ἀνακαλυφθῶσι συνέλεξεν. Ὑπο τοιούτων λοι-
πὸν ἐρεισμάτων καὶ ὀργάνων βοηθούμενος ὅλου τοῦ πολέμου τὰς αἰτίας,
τὰς προόδους, τὰς μεταβολὰς τοσοῦτον πεφροντισμένως ἡδυνήθη νὰ
συγγράψῃ, ὥστε οὐδὲν ἑλλεῖπον νὰ φαίνεται τῷ ἀναγνώστῃ.

Ἀφοῦ δ' ὀλίγον ὑστερον ἀπὸ τῆς ἐπάνοδου αὐτοῦ ὁ Καῖσαρ ἐφονεύθη
ἐν τῇ γερουσίᾳ, τὰ διερφευῖ ἐκείνα, οἷς ἔχαιρε, πλοῦτη μακρὰν τῶν
πολιτικῶν φροντίδων ἐν ἡσυχίᾳ καὶ πολυτελείᾳ κατηνάλωσεν. Ὅθεν ἐπὶ
τῷ Κυρινίῳ λόφῳ ἐν τόπῳ ἐξέχοντι, ὅστις διὰ τὸ ὑγιεινὸν τοῦ ἀέρος
καὶ τὴν ὠραιότητα πρὸς τὴν πόλιν θέαν, τερπνότατος ἀποκαθίστατο,
πολλῶ ἀργυρίῳ γῆπεδον ἐκτήσατο, καὶ ἐν αὐτῷ μεγαλοπρεπεστάτην οἰ-
κίαν βασιλικὴν πολυτελείᾳ ὑποδόμησε, τοὺς δὲ χαριεστάτους ἐκείνους
κήπους, οἵτινες ὑπὸ τὸ ὄνομα Σαλλούστιοι ἐθρυλλήθησαν, ἀγάλμασι,
εἰκόσι γραπταῖς, ναοῖς, ὁδραγωγείοις, στοαῖς ἔξοχα ἐκόσμησεν, οὓς πολ-
λοὶ συγγραφεῖς μετ' ἐπαίνου ἀναφέρουσιν. Ὑπερφρεῖς ἔτι δαπάνας ἐποίησε

εἰς τὴν ἐν Τιβούροις ἔπαυλιν τοῦ Καίσαρος, ἣν μετὰ τὸν ἐκεῖνου θάνατον εἶχεν ἀγοράσει, καὶ ἅπασιν ἐκείνοις, ἃ ἐφαίνοντο, ὅτι τείνουσιν εἰς τὸ ἐν ἀγρῷ μεθ' ἡδονῆς ἄγειν τὸν βίον, ἤρχιζε νὰ κατασκευάζῃ. Ἡ τοσαύτη δὲ πολυτέλεια αὐτῇ ἀνθρώπου πρότερον πτωχοῦ, ὃν οἱ ὁμίλικες ἐγίνωσκον, ὅτι ὑπὸ χρέους εἶχε καταπιεσθῇ, σφόδρα ὥξυνεν τὸν φθόνον τῶν ἐχθρῶν, βαρέως φερόντων, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὅστις οὐδὲ τὸν πατρικὸν οἶκον ἡδυνήθη νὰ σώσῃ, μεγαλοπρεπέστερον παρ' αὐτοὺς τοὺς ὑπάρχουσας κατέχει.

Ἐκεῖνος ὅμως τὸν φθόνον τῶν ζηλοτυπούντων κατεφρόνει, καὶ τὴν ἡσυχίαν τοῖς γράμμασιν ἀφιέρωσε, μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας τὴν ἱστορίαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ πολιτικὴν τε καὶ στρατιωτικὴν συγγράφων. Τὸ τρίτον τοῦτο ἱστορικὸν πόνημα παριελάμβανεν ἐν πέντε βιβλίοις τὴν ἱστορίαν τῆς Ῥώμης ἀπὸ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὁ Σύλλας ἀπεκδόθη τὴν δικτατωρίαν, μέχρι τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ Μανιλίου νόμου. Καὶ μοιλονότι βραχείαν τῶν ἐμφυλίων πολέμων διήγησιν προέταξε, τῶν δὲ συμμάχων καὶ τῶν Κίμβρων τοὺς πολέμους δὲν περιέλαβεν, οὐκ ὀλίγον ὅμως τι λείπει ἡμῖν εἰς τὸ νὰ ἔχωμεν τελείαν ἐκείνων τῶν χρόνων ἱστορίαν τῶν μεταξὺ τοῦ Ἰουγουρθικοῦ πολέμου καὶ τοῦ Κατιλινιακοῦ. Διὸ μᾶλλον καθίσταται λυπηρὸν, ὅτι εἴτε ἀμελεία τῶν μετέπειτα εἴτε ἄλλῃ τινὶ αἰτίᾳ οὐκ εὐκαταφρόνητον μέρος τῶν συγγραμμάτων τοῦ Σαλλουστίου ἠφανίσθη, ἐξ οὗ, ἂν ἐσώζετο, τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος τὰ ἀξιομνημόνευτα μάλιστα συμβάντα ἦθελον εἶσθαι γνωστά. Τέλος τὸ ἱστορικὸν ἐκεῖνο σύγγραμμα εἶχε ἀφιερωμένον Λουκούλῳ τῷ τοῦ μεγάλου ἐκεῖνου στρατηγοῦ, ὃς πρὸς Μιθριδάτην ἐπολέμησεν, υἱῷ. Ἀλλὰ μοιλονότι ἔξοχα ἐν ἐκείνοις τοῖς βιβλίοις δειγμάτων εὐφυίας ἐπεδείχματο, καθ' ἃ ὅμως ἅπαντες σχεδὸν βεβαιουσί, μᾶλλον Ἀθηναίου τινος θερμότατον μῖσος διὰ κακολογίας τινὰς κατὰ τοῦ Πομπηίου πρὸς ἑαυτὸν ἐπέσυρε. Διότι οὗτος τοῦ Πομπηίου ἀπελεύθερος ὢν, οὕτως ἐξήφθη, ὥστε διὰ σατύρας σφόδρα διέσυρε τὸν Σαλλουστίον καὶ ὀνόμασιν ἀγύρτου, μαστροποῦ καὶ ἀνθρώπου ἀκολάστου καὶ μεθύσου διεφθίμιζεν. Ἀπέθανε δὲ ὁ Σαλλουστίος τὸ 718 μὲν Κ. Π., τὸ 51 δὲ τῆς ἡλικίας. Ἡ δὲ Τερεντία ἐπιζήσασα ὑπανδρεύθη ἐφεξῆς δύο, πρῶτον τὸν Μεσσαίαν Κορβῖνον, τὸν περιφημὸν ῥήτορα, εἴτα δὲ τὸν Οὐίδιον Ροῦφον, καὶ λέγεται ὅτι ἐξῆσεν 120 ἔτη. Εἶχε δὲ υἱοθετήσει ὁ Σαλλουστίος τὸν ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιὸν, ὅστις ἐπὶ Αὐγούστου καὶ Τιβερίου εἰς τὰς ὑψίστας ἀνέβη ἀρχάς, καὶ τὸ ἀργύριον τοῦ Σαλλουστίου ἀνεῦρεν. Οὐδείς ὅμως τῶν Σαλλουστιῶν τὴν ἐπὶ εὐφυίᾳ δόξαν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος συγγραφῶς ἐκτίησεν.

CAII SALLUSTI CRISPI BELLUM CATILINARIUM

S I V E DE CONJURATIONE CATILINAE EJUSQUE SOCIORUM.

I. Omnis homines, qui sese student praestare ceteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio

Μέλλων ὁ Σαλλούστιος νὰ ἐκθέσῃ τὰ αἷτια δι' ἃ ἀπεφάσισεν, ἀπομακρυνθεὶς τῆς πολιτείας, πρὸς τὴν ἱστοριογραφίαν νὰ ἐνασχοληθῇ, προοιμιάζεται πολλά πρὸ ὁποιουδήποτε μὲν ἱστορικοῦ βιβλίου δυνάμενα νὰ τεθῶσι, διὰ τοῦτο δὲ χαλαρώτερον μετὰ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως συνδεδεμένα. Τὴν τοιαύτην δὲ τοῦ προκειμένου παρεκτροπὴν, εἰς ἣν ἐνίστε οἱ ἄριστοι συγγραφεῖς πίπτουσιν ἀφαρπαζόμενοι ἀπὸ τς τῆς πληθούς καὶ τοῦ ὠκεανοῦ τῶν λόγων καὶ πραγμάτων, ἅτινα πρέπει νὰ εἴπωσι, κατέκρινεν ὁ Κουῖντιλιανὸς, εἰπὼν ὅτι ὁ Σαλλούστιος καὶ ἐν τῇ τοῦ Κατὶλ. συνωμ. καὶ τῷ 'Ιουγούρθ. πολέμῳ ἤρξατο ἐκ προοιμίων οὐδεμίαν σχέσιν ἐχόντων πρὸς τὴν ἱστορίαν.

1. Omnis. Περὶ τοῦ εἰς eis καὶ κατὰ συναίρ. is τύπου τῆς αἰτ. πληθ. ἰδὲ γραμ. Οὐλερ. κεφ. I. § 6.—qui sese student praestare, κτλ. Τὰ ἐπιθυμίαν καὶ σπουδὴν σημαίνοντα ῥήματα, οἷον τὸ cupere, velle, studere κτλ. διττῶς συντάσσονται, ὅταν τὸ ἀπὸ τῶν τοιούτων ἐξαρτώμενον ἀπαρέμφατον ταυτοπροσωπῇ πρὸς ταῦτα, ἢ τὸ ἀπαρέμφ. συνδέσται μετὰ τῆς ὀνομαστ. τοῦ ῥήματος, ἢ γενομένης ἐπαναλήψεως τοῦ ὑποκειμένου τίθεται ἡ αἰτία. τῶν προσωπ. ἀντωνυμ., ὅπερ γίνεται πάντοτε ἐπὶ ἀντιδιαστολῆς καὶ ἐμφάσεως, ὅτε συνήθως καὶ ἡ αἰτία. τίθεται ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς προτάσεως μακρὰν τοῦ ἀπαρεμ. π.χ. ἰδὲ Κικέρ. περὶ Τέλους Β'. 15. 48. «hanc se tuus Epicurus omnino ignorare dicit», καὶ Σαλλ. ἐν 'Ιουγ. ΙΔ'. 3. Ἐν τῷ παρόντι δὲ χωρίῳ, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις χωρίοις ἄλλων συγγ., ἡ ἀποβολὴ τῆς ἀντων. sese ἢ τῆς ἀπλῆς se οὐδεμίαν μὲν ἀσάφειαν προξενεῖ, ἀλλὰ

transeant, veluti pecora, quae natura prona atque ventri obedientia finxit. 2. Sed nostra omnis vis in animo et corpore sita est; animi imperio, corporis servitio magis utimur; alterum nobis cum dis, alterum cum belluis commune est. 3. Quo mihi rectius videtur ingenii

πρὸς τὸν συνήθη κανόνα ἀντιβαίνει.—Animalibus. Ἡ λέξις αὕτη ἐνταῦθα σημαίνει πᾶν τὸ ψυχὴν ἔχον. Ἐτ. γρ. animantibus.—Ne vitam silentio transeant. Μὴ μετὰ σιωπῆς διαβῶσι τὸν βίον (δηλ. χωρὶς οἱ ἄλλοι νὰ μάθωσιν ὅτι οὗτοι ζῶσι). Καὶ ἐτ. γρ. ἐστι, ne vitam . . . transigant, ὀρθότερα ὁμῶς ἢ πρώτη· διότι συνήθως ἡ φράσις transigunt vitam λέγεται ἐπὶ ἐκείνων, οἵτινες πολιτικὴν τινὰ ἢ στρατιωτικὴν θέσιν ἔχοντες ἢ εἰς ἄλλο τι ἀσχολούμενοι διάγωσιν, ἢ δὲ transeunt vitam περὶ τῶν ἀδρανῶν, περὶ ὧν ἐνταῦθα ὁ λόγος γίνεται.

2. Sed. Ἡ τῶν λέξ. πλοκὴ αὕτη. Οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσι νὰ προσπαθῶσιν ὥστε νὰ μὴ ζῶσιν ὡς τὰ ζῶα, ἅτινα ἡ φύσις πρηνὴ καὶ εὐπειθὴ πρὸς τὴν κοιλίαν ἔπλασε (δηλ. ὡς νὰ ἔλεγεν, οὐδὲν ἄλλο παρὰ σῶμα ἔχοντα)· ἀλλ' ἡμεῖς ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος κτλ.—Omnis vis. Ἀπασα ἡ τῶν δυνάμεων ἡμῶν ἐνότης.—animi imperio corporis servitio . . . utimur. Δηλ. Ἀρχεῖ ἐν ἡμῖν μῶλλον ὁ λόγος (animus) ἢ τὸ σῶμα· πρβλ. καὶ Ἰουγούρθ. Α'. 3. « Sed dux atque imperator vitae mortalium animus est. » — Alterum, alterum. Δηλ. ἡ ψυχὴ (animus) καὶ τὸ σῶμα (corpus), καὶ οὐχὶ ἡ ἡγεμονία τῆς ψυχῆς (animi imperium) καὶ ἡ τοῦ σώματος δουλεία (corporis servitium)· διότι τὰ ζῶα, στερούμενα τῆς ἡγεμονίας τῆς ψυχῆς, στεροῦνται καὶ τῆς τοῦ σώματος δουλείας· ἐπειδὴ τὸ σῶμα δὲν δουλεύει ὅπου δὲν ἄρχει ἡ ψυχὴ. Πολλάκις παρὰ Σαλλουστίῳ οὐδέτερον πρὸς ἄλλου γένους οὐσιαστικὰ ἀναφαίρονται, ὡς ἐνταῦθα τὸ alterum πρὸς τὸ animus.—belluis. Ἐνταῦθα σημαίνει ἐν γένει τὰ ἄλογα ζῶα.

3. Quo. Ὅπουδὴποτε τὰ μόρια quae ἢ eo ἀπαντῶνται πρὸ συγκριτικοῦ τινος παρατίθενται πρὸς τι ἀνωτέρω, ὅπερ συχνότατα ἐλλείπει, εὐκόλως ὁμῶς ἐννοεῖται, δεικνύοντα τὸν βαθμὸν καθ' ὃν, ἕτερον ἐτέρου ὑπερέχει. Ἐνταῦθα δὲ οὕτω ἀναπληρωτέα ἡ ἐννοία. alterum nobis cum dis alterum cum belluis, καὶ τοῦτου οὕτως ἔχοντος, quanto imperator servo, Dii praestent belluis, tanto rectius. (ὅσον ὁ κύριος τοῦ δούλου, οἱ θεοὶ τῶν ἀλόγων ζώων ἀνώτεροί εἰσι, κατὰ τοσοῦτον ὀρθότερον κτλ).—virium opibus.

quam virium opibus gloriam quaerere, et, quoniam vita ipsa, qua fruimur, brevis est, memoriam nostri quam maxime longam efficere. 4. Nam divitiarum et formae gloria fluxa atque fragilis est; virtus clara aeternaque habetur. 5. Sed diu magnum inter mortalis certamen fuit, vine corporis, an virtute animi, res militaris magis procederet; 6. nam et, prius quam incipias, consulto, et, ubi consulueris, mature facto opus est. 7. Ita utrumque per se indigens, alterum alterius auxilio eget.

Διὰ τῆς βοηθείας τῶν σωματικῶν δυνάμεων· τὸ δὲ vires, τὸ ὁποῖον ἀνωτέρω ἐτέθη πρὸς ἔκφρασιν τῶν τε σωματικῶν καὶ ψυχικῶν δυνάμεων, ὡς ἐπιτοπλεῖστον σημαίνει τὰς σωματικὰς δυνάμεις.

4. fluxa atque fragilis. Δηλ. ὡς τὸ ῥευστὸν στερεῖται πάσης στασιμότητος, οὕτω τὸ τε κάλλος καὶ ὁ πλοῦτος οὐκ εἰσὶν αἰώνια· ἀλλ' ὡς ὕδατα καὶ ἄγχεα διολισθαίνουσι καὶ θραύονται.—habetur. Τὸ ῥῆμα τοῦτο ἐνταῦθα ἐτέθη ἐπὶ τῆς κυρίας σημασίας, δηλ. κατέχεται ἡ ἀρετὴ αἰώνως· ἄλλοι δὲ νομίζουσιν, ὅτι ἀπλῶς ἀντὶ τοῦ est ἐτέθη. Κατὰ πόσον δὲ ὀρθότερα ἐστὶν ἡ πρώτη ἐξήγ. φαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι τὸ virtus aeterna habetur ἀντιτίθεται πρὸς τὸ divitiarum et . . . fluxa atque fragilis est, ὅπερ ἵσον ἐστὶ τῷ fluit καὶ frangitur· ἐξ οὗ δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ Σαλλ. μετεχειρίσθη ἐνταῦθα τὸ ῥῆμ. habetur ἐπὶ τῆς κυρίας σημασίας.

5. Sed. Ἡ τῶν λέξε. πλοκὴ αὕτη. Εἶπεν, ὅτι ὀρθότερόν ἐστι νὰ ζητῇ τις τὴν διὰ τῶν δυνάμεων τοῦ πνεύματος δόξαν· ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε, καὶ πάντες οἱ ἄνθρωποι οὕτως ἐσυλλογίσθησαν· διότι πολὺν χρόνον, κτλ.—virtute animi. Διὰ τῆς ἀρετῆς.

6. consulto . . . facto opus est. Τὸ αὐτὸ παραγγέλλει καὶ ὁ Δημοσθ. ἐν Δημηγορ. Προοιμ. « Δεῖ μὲν βουλευέσθαι ἐφ' ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μετὰ σπουδῆς, » καὶ ὁ Ἰσοκράτης πρὸς Δημόνικον « βουλευέου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα. » Περὶ δὲ τῆς συντ. τοῦ opus ἰδὲ Συντ. Οὐλερ. κερ. ΝΖ'. 10. σημ. 6'. καὶ γ'. καὶ ΞΖ'. 2.

7. utrumque. Δηλ. ἡ τε τῆς ψυχῆς σκέψις, καὶ ἡ τοῦ σώματος ἰσχὺς.—eget. Ἐτ. γρ. eget.

II. Igitur initio reges (nam in terris nomen imperiū id primum fuit) diversi pars ingenium, alii corpus exercebant; etiam tum vita hominum sine cupiditate agitabatur; sua cuique satis placebant. 2. Postea vero quam in Asia Cyrus, in Graecia Lacedaemonii et Athenienses coepere urbes atque nationes subigere, lubidinem dominandi causam belli habere, maxumam glo-

II. 1. Igitur. Τὸ μῦριον τοῦτο ἐνταῦθα ἴσον ἐστὶ τῷ quoniam igitur, ἐπειδὴ λοιπὸν διπλαῖ εἰσιν αἱ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δυνάμεις. Δὲν ἔχει δὲ πάντοτε συνθετικὴν δυνάμιν· ἀλλ' ἐνίοτε μεταχειρίζονται τοῦτο οἱ συγγραφεῖς. ὅτε διηγουμένοι τι καὶ ἑαυτοὺς περιλαμβάνουσι. Παρὰ Σαλλουστίῳ ἐν ἀρχῇ τιθέμενον πάντοτε δυνάμιν τινα ἐμφαίνει. Ἐν δὲ ταῖς ἐρωτηματικαῖς προτάσεσιν ἔπεται τοῦ ἐρωτήματός. μῦριον, ὅσας τὸ ἐρωτηματικὸν μῦριον μετ' ἐμφάσεώς τινος πρέπει νὰ προφερθῇ, ἰδὲ κεφ. IE'. 14. NA'. 43. Ἰουγούθ. ΛΑ'. 18. Τὸ νὰ τίθεται δὲ ἐν τῇ ἀρχῇ ἰδιὸν ἐστὶ μᾶλλον τῶν ἀρχαίων, τὸ δὲ μετ' ἄλλων λέξεων τῶν νεωτέρων καὶ τοῦ Κικέρωνος.—Initio. Ἀπὸ τῶν πρώτων ἐκείνων χρόνων, ὅτε αἱ πόλεις συνίσταντο.—imperii. Ἡ λέξις αὕτη ἔχει διπλὴν σημασίαν δηλονότι τὴν τε ἀρχὴν καὶ τὸν ἄρχοντα, ὡς ἐνταῦθα, σημαίνει.—diversi δηλ. κατὰ τε τὴν φύσιν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ῥοπήν. pars . . . alii οὐδέποτε παρὰ Σαλλουστ. ἀπαντᾷται pars . . . pars ἢ alii . . . alii· ἀλλὰ πάντοτε pars . . . alii, alii . . . pars—etiam tum. Ἡ ἔννοια. Ὅτε οἱ ἄνθρωποι διήγον ἄνευ τῆς τῶν ξένων πραγμάτων ἐπιθυμίας, ἢ σπανίως, ἢ οὐδόλως πρὸς ἀλλήλους ἐπολέμουν, ὅθεν ἄγνωστον εἰσέτι τότε ἦν ἂν τὸ πνεῦμα μᾶλλον, ἢ τὸ σῶμα ἰσχύει ἐν τοῖς πολέμοις. —agitabatur συχρότατα εὐρηται τὸ θαμιστ. agitare ἀντὶ τοῦ agere παρὰ Σαλλουστ. ἡνωμένον πολλάκις μετὰ τοῦ vitam, ἐνίοτε δὲ καὶ μετὰ τῶν λέξεων rempublicam, imperium, bellum, pacem, etc.

2. Cyrus. Διὰ τοῦτο ἴσως δὲν ἀνέφερον ὁ συγγραφεὺς ἄλλους βασιλεῖς ἢ ἡγεμόνας, οἵτινες πρὸ τοῦ Κύρου πολλῶν γαιῶν κύριοι ἔγειναν· διότι ὁ Κύρος ὑπερέβη πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖς κατὰ τὸ πνεῦμα· καὶ οὕτως ἔκτοτε ἐγνώσθη ὅτι τὸ πνεῦμα μᾶλλον ἐν τοῖς πολέμοις, ἢ τὸ σῶμα, ἰσχύει.—in maximo imperio putare. Ἀναπλήρωσον τὴν φράσιν διὰ τοῦ sitam—periculo. διὰ πείρας κινδυνώδους.—negotiiis. διὰ κόπων, δυσχερειῶν.

riam in maxumo imperio putare; tum demum periculo atque negotiis compertum est, in bello plurimum ingenium posse. 3. Quodsi regum atque imperatorum animi virtus in pace ita, uti in bello valeret, aequabilius atque constantius sese res humanae haberent, neque aliud alio ferri, neque mutari ac misceri omnia cerneret. 4. Nam imperium facile his artibus retinetur, quibus initio partum est. 5. Verum ubi pro labore desidia, pro continentia et aequitate lubido atque superbia invasere, fortuna simul cum moribus immutatur. 6. Ita imperium semper ad optimum quemque a minus bono transfertur. 7. Quae homines arant, navigant, aedificant, virtuti omnia parent. 8. Sed multi mortales, dediti ven-

3. Imperatorum. Imperatores ὀνομάζει ἐνταῦθα ὁ συγγραψ. τοὺς ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ τῶν ἄλλων ἄρχοντας, οὐχὶ δὲ ἐκείνους, οἵτινες μεγάλους πολέμους εὐτυχῶς πολεμήσαντες ὑπὸ τῶν αὐτῶν στρατιωτῶν οὕτω προσηγορεύοντο, καὶ διὰ ψηφίσματος τῆς γερουσίας τοιοῦτοι ἀνεγνωρίζοντο.

4. artibus. Ἡ λέξις αὕτη κυρίως σημαίνει τὴν ἐπιτηδειότητα πρὸς τὴν κατασκευὴν τῶν τε τροφίμων καὶ ἐνδυμάτων. μεταφορ. δὲ πᾶν μέσον ἢ τρόπον τοῦ πράττειν. Ἐνταῦθα δὲ artes ὀνομάζει, ὡς ἐννοεῖται ἐκ τῶν κατωτέρω, τὸν laborem, continentiam καὶ aequitatem. — invasere. Ἀρρίστη μεταφορὰ, διότι ὡς ἐχθροὶ τὰ τοιαῦτα κακὰ ἐπιτίπτουσι κατὰ τῆς πολιτείας· ἐτέθη δὲ ἐνταῦθα τὸ invasere ἀπολύτως, δηλ. ἄνευ τοῦ ἀντικειμ. ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς χωρίοις. Κατ. I. 6. καὶ ἐν Ἰουγούρθ. MA' 9. OE. '3.

5. fortuna immutatur. Ἡ τῶν δημοσίων κατὰστασις συµμεταβάλλεται.

6. ad optimum . . . Δηλ. πρὸς ἐκείνους, οἵτινες κατὰ τοὺς διεφθαρμένους χρόνους πολιτείας τινὸς ἄριστοί εἰσιν εἰς τὸ διοικῆσαι ταύτην.

7. Quae arant. Ἀφοῦ ὁ συγγραψ. ἀπέδειξεν ὅτι καὶ ἐν τοῖς κοινοῖς πράγμασιν ἰσχύει τὸ πνεῦμα, καὶ ἐν τοῖς ἰδιωτικοῖς ἔτι ἀποδεικνύει, ὅτι μεγάλην ἰσχὺν ἔχει. Ἡ δὲ ἔννοια. Οὔτε αὕτη ἡ γεωργία, θαλασσοπλοία κτλ. τοῦ βίου ἐπιχειρήματα ἄνευ ἀρετῆς, δηλ. ἄνευ τῆς τοῦ πνεύματος συνεργείας εὐδοκιμοῦσι. — parent. Ἀπὸ τῆς φρονήσεως κρίμονται.

8. transegere. Ἐτ. γρ. transiere. Περὶ τούτου ἴδὲ τὴν ἐν τῷ Α' κεφ. 4.

tri atque somno, indocti incultique vitam, sicuti peregrinantes, transegere; quibus profecto contra naturam corpus voluptati, anima oneri fuit. Eorum ego vitam mortemque juxta aestumo, quoniam de utraque siletur. 9. Verum enimvero is demum mihi vivere atque frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus praeclari facinoris aut artis bonae famam quaerit. 10. Sed in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit.

III. Pulchrum est bene facere reipublicae; etiam bene dicere haud absurdum est; vel pace, vel bello clarum fieri licet; et qui fecere, et qui facta aliorum scripsere, multi laudantur. 2. Ac mihi quidem,

σημείωσιν.—siletur. Τὸ σilere διαφέρει τοῦ tacere κατὰ τοῦτο, ὅτι τὸ μὲν σilere λέγεται περὶ ἐκείνου, ὅστις οὐδένα ἤχον, ἢ ψόφον ἀποτελεῖ· τὸ δὲ tacere περὶ ἐκείνου ὅστις οὐδὲν λέγει, καὶ ἐκεῖνα ὅσα νομίζει, ὅτι πρέπει νὰ εἴπῃ, σιωπᾷ. Τοῦτο σαφηνίζουσι τό τε τοῦ Ἰουγούρθ. κεφ. ΙΘ'. 2. ΔΓ'. 4. καὶ τὸ τοῦ Βιργιλ. ἐν Αἰνείαδος βιβλ. Α'. στίχ. 448.—intentus. Ἡ λέξις αὕτη ὡς ἐπιτοπλεῖστον συντάτ. μετὰ δοτικῆς καὶ αἰτιατ. ἔτι δὲ καὶ ἀπολύτως εὑρεται παρὰ Σαλλουστ. ὡς ἐνταῦθα, καὶ ἐν τοῖς κεφ. ΣΤ'. 5, ΙΣΤ'. 5, καὶ ἐν Ἰουγούρθ. Μ'. 3. Ἡ δὲ ἀφαιρετ. aliquo negotio ἐνωτέα μετὰ τοῦ quaerit καὶ πρὸς τοῦτο μὲν συμφωνοῦσιν ὁ τε T. καὶ KR. ὁ δὲ Kun. ἐνώνει τὴν ἀφαιρετ. aliquo neg. μετὰ τοῦ intentus λέγων, ὅτι τὸ intendere συντάτ. καὶ μετ' ἀφαιρετικῆς.

10. Sed . . . rerum. Διάφοροι δὲ ὁδοὶ ὑπάρχουσι, δι' ὧν δύναται τις νὰ δοξασθῇ.

III. 1. Pulchrum . . . facere. Δηλ. ἔνδοξον μὲν ἐστὶ τὸ νὰ τιμᾶται τις διὰ τὰς πρὸς τὴν πόλιν εὐεργεσίας, ἔτι δὲ ὅχι ἀβέλτερον διὰ τὴν εὐγλωττίαν. Τὸ absurd. κυρίως λέγεται ἐπὶ τῶν ἤχων αἰτίνες ἀπὸ κωφούς, ἢ ἄμαυρους ἀνθρώπους προφέρονται· καὶ ἐπειδὴ πολλάκις οἱ τοιοῦτοι εἰσὶ δύσηχοι μεταφορ. λέγεται ἐπὶ πάντων, ἅτινα ἀπαρέσκουσιν, ἢ ἀπρεπῇ καὶ ἀνάξια πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν εἶσιν, ἰσοδοναμεῖ δὲ τὸ haud absurdum τῷ magnae laudi.

Arduum. Ἡ ἔννοια. Δυσχερὲς δὲ ἐν πρώτοις φαίνεται ἡ ἱστοριογραφία,

tametsi haudquaquam par gloria sequitur scriptorem et auctorem rerum, tamen in primis arduum videtur res gestas scribere; primum, quod facta dictis exaequanda sunt; dehinc, quia plerique, quae delicta reprehenderis, malevolentia et invidia dicta putant; ubi de magna virtute atque gloria bonorum memores, quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo accipit; supra ea, veluti ficta, pro falsis ducit. 3. Sed ego adulescentulus initio, sicuti plerique, studio ad rempublicam latus sum; ibique mihi advorsa multa fuere. Nam pro pudore, pro abstinencia, pro virtute, audacia,

διότι οὕτω πρέπει νὰ ἐκφρασθῶσιν αἱ πράξεις, ὥστε οἱ λόγοι νὰ ᾔναι εἰκόνες ἐκείνων.—Dictis. ἀφαιρετική ἐστὶ.—Dehinc quae delicta κτλ. Πρβλ. τοῦτο τὸ χωρίον πρὸς τὴν παρὰ Θουκυδ. δημηγορίαν τοῦ Περικλέους. «Χαλεπὸν γὰρ τὸ μετρίως εἰπεῖν, ἐν ᾧ μόλις καὶ ἡ δόκησις τῆς ἀληθείας βεβαιοῦται. "Οτε γὰρ ξυνειδῶς καὶ εὖνους ἀκροατῆς, κτλ. » (Θουκυδ. Συγγρ. Β'. 35). Σπανιώτατα δὲ τὸ dehinc τίθεται ἐν τῇ ἀριθμήσει ἀντὶ τοῦ deinde, ἐπὶ χρόνου δὲ συχνότερον πρβλ. 'Ιουγούρθ. ΠΕ'. 4.—Memores. 'Εν γένει τὰ περισσότερα ῥήματα, ἅτινα μετ' αἰτιατικῆς συντάσσονται, ταῦτα παρὰ Σαλλουστίῳ ἐνίοτε καὶ μετ' ἀφαιρετικῆς, καὶ τῆς de προθέσεως ἀπαντῶνται. πρβλ. κεφ. ΚΣ'. 3. καὶ 'Ιουγούρθ. ΚΕ'. 4. ἔνθα εὗρηται τὸ memoro μετ' ἀφαιρετ. καὶ τῆς de. 'Ωσαύτως καὶ τὸ absolvere Δ'. 3. τὸ recognoscere 'Ιουγούρθ. Δ'. 2. praeterire, abnuere καὶ ἄλλα τινά.—Supra ea τὰ ἀνώτερα τούτων.

3. Adulescentulus. Παρὰ 'Ρωμαίοις adulescentes ὡς καὶ adulescentuli ὠνομάζοντο οἱ ἀπὸ τοῦ 15 ἢ 17 ἔτους, ὅτε τὴν ἀνδρικὴν τῆβενναν ἐλάμβανον (rivilem togam), μέχρι τοῦ 45. ἴδε κεφ. ΝΘ'. 2 ἔνθα ὁ Καῖσαρ adulescentulus ὀνομάζεται 33 ἔτων τότε ὢν.

Abstinencia. 'Η λέξις αὕτη διαφέρει τῆς continencia κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐκείνη μὲν σημαίνει τὴν ἀπὸ τῶν ἁλλοτρῶν ἀποχὴν, αὕτη δὲ (δηλ. ἡ continencia) τὴν πρὸς τὰς ἡδονὰς ἐγκράτειαν. 'Η αὕτη διαφορὰ ὑπάρχει καὶ πρὸς τὰ ἐξ ὧν παράγονται ἐπίθετα, continens καὶ abstinens.—virtute. 'Η λέξις αὕτη ἐνταῦθα, ἐπειδὴ τῇ avaritia ἀντιτίθεται, σημαίνει καταφρόνησιν προσφερθέντων χρημάτων.

largitio, avaritia vigeant. 4. Quae tametsi animus aspernabatur, insolens malarum artium, tamen inter tanta vitia imbecilla aetas ambitione corrupta tenebatur; 5. ac me, quum ab reliquis malis moribus dissentirem, nihilo minus honoris cupido eadem, quae ceteros, fama atque invidia vexabat.

IV. Igitur ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit, et mihi reliquam aetatem a republica

4. Corrupta tenebatur. Δηλ. ὡς ὁ πολιορκημένος κατέχεται μὴ δυνάμενος νὰ ἐλευθερώσῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς πολιορκίας, εὖτω καὶ ἡ ἀσθενὴς ἡλικία, κτλ. Αὕτη δὲ ἡ μεταφορὰ συνήθως ἐστὶ ἐπὶ ψυχικῆς ἐπιθυμίας.

5. Ac me, quum . . . nihilo minus honoris cupido eadem, quae ceteros fama . . . vexabat. Ἡ ἔννοια. Καὶ ἐμὲ, καίτοι ἀποστρεφόμενον τὰ λοιπὰ κακὰ, οὐδὲν ἤττον ὅμως, ἢ πρὸς τὰς ἀρχὰς ἐπιθυμία, ἢ αὕτη οὖσα, ἥτις καὶ τοὺς λοιποὺς (vexabat), καὶ ἡ δόξα (δηλ. ἡ ἀγάπη δόξης) καὶ ὁ φθόνος (τὸ ὅτι δηλ. ἐφθόνουν τοὺς ῥαδιουργοῦντάς με) ἐτάραττον (vexabant). Καὶ αὕτη μὲν ἐστὶν ἡ κοινὴ γραφὴ τοῦ χωρίου, ἀφ' ἧς τινες ἐνόμισαν, ὅτι ἑλλείπει ὁ εἰ πρὸ τοῦ eadem· ἄλλοι, ὅτι ἑλλείπει ὁ que ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ eadem δηλ. ἔγραψαν eademque, ἄλλοι ὅτι μεταβλητέα ἡ ὀνομαστικὴ quae εἰς ἀφαιρετικὴν δηλ. qua. Διετήρησα τὴν κοινὴν γραφὴν ἄνευ τῆς προσθέσεως τοῦ εἰ ἢ τοῦ que, διότι οὐκ ἔστι σπάνιον τὸ ἀσυνδέστον σχῆμα.

IV, 1. Habendam decrevi. Σπανιώτερα τὰ σκοπὸν σημαί. ῥήμ. μετὰ αἰτιατ. τοῦ μέλλ. τῆς παθ. μετοχ. καὶ ἀπαρεμφ., ἀντὶ ἀπλοῦ ἀπαρεμφάτου συντάττονται. Ἰδὲ Ἰουγούρθ. ΛΘ'. 5. ΝΔ'. 5. Φαίνεται δὲ, ὅτι ἡ διὰ τῆς αἰτιατ. τοῦ μέλλ. τῆς παθ. μετ. σύνταξις σημαίνει ἀναγκαιοτέραν τινὰ ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ. Ἡ δὲ φράσις decrevi habere aetatem οὐδὲν διαφέρει τῆς decrevi agere aetatem. Ἰδὲ Ἰουγούρθ. Γ'. 3. — Otium. Ἡ λέξις αὕτη ἐνταῦθα σημαίνει τὴν ἀπὸ τῶν πολιτικῶν μὲν θέσεων ἀποχὴν, νοερὰν δ' ἐνασχόλησιν καὶ οὐχὶ παντελῇ ἀργίαν. — Neque colendo...agere. Μήτε νὰ διάγω ἐνασχολούμενος εἰς τὴν γεωργίαν ἢ εἰς τὴν θήραν, ἅτινὰ εἰσι δουρικὰ ἔργα, δηλ. αἱ δοτικ. τῶν γερονδίων colendo, ven. ἀποδοτέαι πρὸς τὸ intentum, τὸ δὲ servilibus officiis ἐπέξηγησις τῶν γερονδίων. Ἄλλαι δὲ τὰς δοτ. ταύτας ἐνόμισαν ἀφαιρ. καὶ ἀπέδωσαν πρὸς τὸ agere.

procul habendam decrevī; non fuit consilium, socordia atque desidia bonum otium conterere, neque vero colendo aut venando, servilibus officiis, intentum aetatem agere; 2. sed, a quo incepto studioque me ambitio mala detinuerat, eodem regressus, statui res gestas populi Romani carptim, ut quaeque memoria digna videbantur, perscribere; eo magis, quod mihi a spe, metu, partibus reipublicae animus liber erat. 3. Igitur de Catilinae conjuratione, quam verissime poterō, paucis absolvam; 4. nam id facinus in primis ego memorabile existumo sceleris atque periculi novitate. 5. De cujus hominis moribus pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam.

V. Lucius Catilina, nobili genere natus, fuit magna

2. A quo . . . studioque. Ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐπιχειρήματος, δηλ. τῆς σπουδῆς, διότι τὸ que ἐνταῦθα ἐπεξηγηματικὸν ἐστὶ, ὡς καὶ παρὰ Κικέρωνι. Ἰδὲ Κικέρ. Περὶ Ῥητόρων Βιβλίον Β'. 67. "Ἄλλοι ἀπέβαλον τὸ que καὶ ἐθεώρησαν τὸ inceptum μετοχὴν. — Ambitio mala. Λέγεται ἐκεῖνη ἥς αἱ ἀποβάσεις κακαὶ εἰσι πρὸς τὸν ταύτην ἔχοντα.

3. Absolvam=τῷ disseram θὰ διηγηθῶ.

4. Sceleris atque periculi novitate. Διὰ τὸ νεοφανὲς τοῦ κακούργηματος καὶ τοῦ κινδύνου, εἰς ὃν ἔφθασεν ἡ πόλις ἕνεκα ἐκείνου.

5. Eplananda. Διὰ τοῦ ῥήματος τούτου ὁ συγγραφεὺς δεικνύει, ὅτι ὄχι ἀπλῶς περὶ τῶν ἡθῶν τοῦ Κατιλίνα θὰ διηγηθῇ· ἀλλ' εἰς τὴν ψυχὴν τούτου βαθύτερον θὰ εἰσδύσῃ, καὶ τὰς κυριωτέρας τοῦ τοσούτου κακούργηματος αἰτίας θὰ ἀνεύρῃ οὕτω, ὥστε ἐκ τῶν προειρημένων νὰ ἐννοῶνται τὰ ἐπόμενα.

V. Οἱ συγγραφεῖς διηγούμενοι τὰς ἐπ' ἀρετῇ ἢ κακίᾳ διασήμεων ἀνδρῶν πράξεις δὲν ἀκολουθοῦσι τὸν αὐτὸν τρόπον. Διότι ἄλλοι μὲν, χωρὶς νὰ προτάξωσι τίνα διαγραφὴν περὶ τῶν ἡθῶν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, προβαλόντες διηγούμενοι τὰς πράξεις αὐτῶν οὕτως, ὥστε ἐξ αὐτῆς τῆς διηγήσεως ἡ φύσις τῶν ἀνδρῶν καταφαίνεται. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἐν τῇ βιογραφίᾳ πλείστων ἀνδρῶν ὁ Κορνήλιος Νέπως μετεχειρίσθη. Ἄλλοι δὲ,

vi et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque.

ἐν οἷς καὶ ὁ Σαλλούστιος, τάττουσι πρὸ τῆς διηγήσεως τῶν πράξεων εἰκόνα τινὰ ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν, πρὸς ἣν νὰ ἐφαρμόζωνται αἱ πράξεις αὐτῶν. Τὸ τοιοῦτον δ' εὐλόγως ἀποδοκιμάζουσιν οἱ νεώτεροι· διότι ὅσοι τοῦτο πράττουσι, δὲν αὐξάνουσιν, ἀλλ' ἐξασθενοῦσι τὴν προσοχὴν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀναγνώστου, καὶ πολλάκις, μετρίας κρίσεις περὶ τῶν ἀνδρῶν ἐπιφέροντες, πρὸς τὰς ἑαυτῶν πλानας παρασύρουσιν αὐτόν. "Ὅσα δ' ὁ Σαλλούστιος περὶ τῶν ἡθῶν τοῦ Κατιλίνα ἀναφέρει, οὐκ εἰσὶ μὲν ἀληθέστατα, διὰ τὴν βραχύτητα ὅμως καὶ ἐμβρύθειαν τοῦ λόγου ἀναγνώσεως ἄξια. Μᾶλλον δὲ ἤθελε θέλξει τὰς ψυχὰς τῶν ἀναγνωστῶν, τῶν μεταγενεστέρων μάλιστα, ἐὰν τοῦ Κατιλίνα τὴν γενεάν καὶ τὰς ἀνοσίας ἐκείνας πράξεις ἐκτενέστερον ἤθελε διηγηθῇ. Νῦν δὲ αἰσχροτάτην τοῦ ληστοῦ ἐκείνου προτάξας εἰκόνα, ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων τὴν ἱστορίαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ διεξέρχεται, καὶ τὰς αἰτίας τοῦ μεγαλείου, ὡς καὶ τῆς ταπεινώσεως τῆς πόλεως, πρὸς τὴν μετάδοσιν τῶν ἀρετῶν ἢ κακιῶν ἀγγιγούστατα ἀποδίδει, διὰ νὰ ἐννοηθῇ εὐκολώτερον, ὅτι ὁ τοσοῦτον αἰσχροβόιος ἐκεῖνος ληστής ἐν τοσαύτῃ διεφθαρμένῃ πολιτείᾳ ἠδυνήθη νὰ ἐξαναστῇ.

1. Lucius. Λεύκιος Σέργιος Κατιλίνας τὸ 647. μὲν ἀπὸ Κ. Π. ἔτος, 106. δὲ Π. Χ. καὶ 1. πρὸ Κικέρωνος, καὶ 20. πρὸ τοῦ Σαλλουστίου, γεννηθεὶς ἐκ τοῦ πατρικίου τῶν Σεργίων γένους, ὅπερ τὸν Σεργέστην τὸν ὀπαδὸν τοῦ Αἰνείου γενάρχην ἔσχε (ιδὲ Βιργιλ. Αἰνείιδ. Βιβ. Ε', σ'χ. 124. « Sergestusque domus tenet a quo Sergia nomen. ») Ἐκ τοῦ εὐγενοῦς δὲ τούτου γένους πολλοὶ ἐπίσημοι ἄνδρες διὰ τὰς ἑαυτῶν πράξεις ὑπῆρξαν, ἐν οἷς καὶ ὁ Μάρκος Σέργιος, πρόπαππος τοῦ Κατιλίνα, ὅστις πολλὰ ἔξοχα δειγμάτων τῆς ἑαυτοῦ ἀνδρείας ἐν τοῖς Καρχηδονικοῖς πολέμοις ἔδειξεν· ὁ δὲ τοῦ Κατιλίνα πατήρ, ἐπ' οὐδεμιᾷ ἀξιωμαθμονεῦται πράξει λαμπρῶς, ἐν ἐνδεῇ διήγαγεν, ὅπερ δηλοῦται καὶ ὑπὸ τοῦ Σαλλουστίου καὶ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος. Πόσον δὲ αἰσχροῶς μετεχειρίσθη ὁ Κατιλίνας τὴν παρὰ τῆς φύσεως δωρηθεῖσαν αὐτῷ σωματικὴν ἰσχὺν ὁ ἴδιος Σαλλούστιος ἀναφέρει· παρέλειπε δὲ μόνον, ὅτι οὗτος ἐν τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ, ὅστις κατὰ Μαρίου ἔγινε καὶ διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 665—667 ἔτους Κ. Π., ἠκολούθησε τὴν τοῦ Σύλλα μερίδα, καὶ ταμίης (quaestor) τοῦ στραταῦ ἐκείνου ὑπῆρξε. Ἀφοῦ δὲ ὁ Σύλλας ἐνίκησε καὶ σκληρῶς ἤρχισε νὰ μεταχειρίζηται τὴν νίκην ὠμότερον ἑαυτοῦ βοηθὸν εὔρε τὸν Κατιλίνα, ὅστις

2. Huic ab adolescentia bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis grata fuere, ibique juventutem suam exercuit. 3. Corpus patiens inediae, agloris, vigiliae, supra quam cuiquam credibile est. 4. Animus audax,

ἡχαριστεῖτο πρὸς τοὺς φόνους, τὰς ἀρπαγὰς καὶ προγραφὰς, καὶ ἐξεδικεῖτο τοὺς ὑβρίσαντάς ποτε αὐτὸν διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς φονεύων αὐτοὺς, καὶ οὐδ' αὐτοῦ τοῦ ἀδελφικοῦ αἵματος ἐφέισθη. Ἴδε Κικέρ. περὶ αἰτήσεως τῆς Ὑπατείας κεφ. ΚΕ'. καὶ Πλούταρχ. ἐν βίῳ Σύλλα ΔΒ'. καὶ ἐν βίῳ Κικέρ. ΚΕ'. Διὰ τὴν τοιαύτην δὲ διαγωγὴν ὁ Σύλλας τὸ 666 ἔτος ἀπὸ Κ. Ῥώμ. διώρισεν αὐτὸν πραιτωρα, τὸ δὲ ἐπόμενον ἔτος καταστὰς ἑπαρχος τῆς Ἀφρικῆς, ἤρξεν οὕτως, ὥστε δύνатаί τις νὰ ἀμφιβάλλῃ ἂν σκληρότερον ἢ φιλαργυρώτερον ταύτην διόκησῃ. Διότι διὰ τοῦ δόλου, τῆς ἀπάτης καὶ τῶν ἀρπαγῶν, μῆτε τῶν κτημάτων τῶν πολιτῶν, μῆτε τοῦ δημοσίου πλούτου φειδόμενος ἐζήτησε νὰ πλουτίσῃ· ἀθώους δὲ τινὰς ἄνευ αἰτίας κατεδίκασεν εἰς κεφαλικὴν ποινὴν. Τέλος οὕτω κατήντησεν, ὥστε τὴν ἀδέσποτον ἀχαλινώτου ψυχῆς ἐπιθυμίαν, καὶ ὅχι τὸν ὀρθὸν λόγον ἡκολούθησῃ. Ὅτε δὲ πλουτίσας ἐντεῦθεν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην, μετὰ μεγίστης σπουδῆς τὴν ὑπατείαν παρήγγελλε, καὶ τὰ δι' αἰσχυρῶν μέσων ἀποκτηθέντα χρήματα διὰ τῆς πολυτελείας ἠφάνισε, καὶ διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὸ ὄνειδος ᾧ ἑαυτὸν περιβεβλημένον ἐνόμιζεν, ἐναντίον τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος συνώμοσε.—nobili. Nobiles (ἐκ τοῦ posco, cognosco. Ἑλλ. νόσκω, γινώσκω) ὠνομάζοντο ἐκεῖνοι, ὧν οἱ πρόγονοι τὰς μεγίστας ἀρχὰς ἤρξαν, καὶ ὡς ἐκ τούτου γνωστοὶ ὑπῆρξαν.

2. Ab adolescentia. Ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἡ adolescentia ἀντιτίθεται τῇ juventuti, αὕτη μὲν μᾶλλον τὴν προβεβηκυῖαν ἡλικίαν, ἐκείνη δὲ τὴν τρυφερωτέραν σημαίνει. Ἡ δ' ἔννοια. Ἀμα τὴν ἀνδρικὴν τήβενναν ἔλαβεν, ἤρχισε νὰ εὐαρεστῇται εἰς τοὺς ἐμφυλίου πολέμους, κτλ. καὶ ἐν τούτοις τὴν νεότητα (juventutem) ἐξήσκησεν.

4. Varius. Κυρίως ἡ λέξις αὕτη λέγεται ἐπὶ τῶν διαφορῶν χρωμάτων, εἴτα περὶ ὁποιοῦνδήποτε ἀνομοίων. Ἐνταῦθα δὲ μεταφορ. ἀποκαλεῖ ὁ Σαλλ. τὸν Κατὶλ. varium· διότι κατὰ τὰς περιστάσεις μετεβάλλετο.—Simulator. Ὁ λέγων ὅτι ὑπάρχουσιν ἐκεῖνα, ἅτινα οὐχ ὑπάρχουσι, dissimulator δὲ ὁ προσποιούμενος, ὅτι οὐχ ὑπάρχουσιν ἐκεῖνα ἅτινα ὑπάρχουσιν.—alieni appetens, sui profusus. Ἐπιθυμῶν τῶν ἀλλοτρίων, δαπανῶν

subdolos, varius, cujus rei libet simulator ac dissimulatores; alieni appetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus; satis eloquentiae, sapientiae parum. 5. Vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. 6. Hunc post dominationem Lucii Sullae libido maxuma invaserat reipublicae capiundae, neque id quibus modis adsequeretur, dum sibi regnum pararet, quidquam pensi habebat. 7. Agitabatur magis magisque in dies animus ferox inopia rei familiaris et conscientia scelerum; quae utraque his artibus auxerat, quas supra memoravi. 8. Incitabant praeterea corrupti civita-

δὲ τὰ ἑαυτοῦ. — ardens in cupiditatibus. Ἀλλυχόσε τὸ ardeo μετ' ἀφαιρετ. ἄνευ προθέσεως εὐρεται.—loquentiae. loquentia ἕξις ἐστὶ εἰς τὸ λέγειν ἄνευ σοφίας. Ἐτ. γρ. eloquentiae. Περὶ τοῦ ἂν ὑπάρχῃ διαφορὰ μεταξὺ τῶν λέξεων τούτων διαφωνοῦσιν οἱ ἐκδόται.

5. Vastus animus. λέγεται ἡ μὴ εὐκόλως πληρουμένη ψυχὴ· κυρίως δὲ vasta λέγονται τὰ κενά. ἰδὲ Ἰουγούρθ. NH'. 3 καὶ ΘΕ'. 2, κτλ.

6. Post dominationem. Ἐνταῦθα δὲν σημαίνει ὅτι τὸ finita dominatione· ἀλλ' ἡ post ἰσοδύναμός ἐστι ἐνταῦθα τῆς ex ἀπό, δηλ. ἀπὸ τῆς δεσποτείας, ἀπὸ ἐκείνου τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἤρξατο νὰ δεσποζῇ ὁ Σύλλας. — Reipub. capiundae. Τοῦ νὰ γείνη κύριος τῆς πόλεως.—pensi habebat. Τὸ pen. habere. ταῦτόν ἐστι τῷ perpendere, considerare, (σταθμᾶσθαι, διανοεῖσθαι)· οὕτω λέγεται καὶ infestum, sollicitum, census, judicatum habere ἂντὶ infestare, sollicitare κτλ. Ἡ ὀνόμαστ. pensum ἄχρηστός ἐστι ἐπὶ τῆς σημασίας καθ' ἣν ἐνταῦθα ἐτέθη· καὶ παράγεται μὲν ἐκ τοῦ pendere (σταθμᾶσθαι), μεταφορικῶς δὲ ἐπὶ τῆς διὰ τοῦ νοδὸς σταθμῆσεως σημαίνει τὸ σκέπτεσθαι.

7. conscientia scelerum. Δηλ. τῶν ἀρπαγῶν, φόνων καὶ τοῦ μετὰ τῆς παρθένου Ἑστιάδος αἰσχροῦ καὶ λοιπῶν ἡ συνήθεισις· ἀπὸ δὲ τῆς ἐπὶ τούτοις ποινῆς ἐνόμιζεν, ὅτι δύναται ν' ἀπαλλαγῇ, ἔάν τῆς πολιτείας ἐγίνετο κύριος.

8. quos. Δηλ. mores. τὰ ὁποῖα ἦθῃ· ἄλλοι δὲ τὸ quos ἀνέφερν πρὸς τὸ cives, ὁρθότερον ὅμως τὸ πρῶτον.

tis mores, quos pessuma ac diversa inter se mala, luxuria atque avaritia, vexabant. 9. Res ipsa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit, supra repetere, ac paucis instituta majorum domi militiaeque, quomodo rempublicam habuerint, quantamque reliquerint, ut paullatim immutata, ex pulcherruma pessuma ac flagitiosissima facta sit, disserere.

VI. Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque

pessuma ac diversa. Αἴσχιστα καὶ ἐναντία πρὸς ἄλληλα κακὰ, ἡ φιλαργυρία καὶ ἡ πολυτέλεια κτλ.

9. Supra repetere. Νὰ ἀναζητήσω τὰ ἀνωτέρω· ἰσοδύναμος δέ ἐστιν ἡ φράσις αὕτη τῇ ἀλλαχόσε παρὰ Σαλλουστίῳ εὐρισκομένη altius repetere. — ac paucis, δηλ. verbis (λόγοις). — instituta. Τὸν τῆς διαίτης καὶ ἀγωγῆς τρόπον. Διὰ τὴν ἐννοήσασιν δὲ οἱ ἀναγνῶσται τίνι τρόπῳ ὁ τοσοῦτον αἰσχροβόιος καὶ κακοῦργος ἄνθρωπος ἠδυνήθη νὰ ἐγερθῇ κατὰ τῆς πόλεως καὶ, τὸ χειρότερον, νὰ ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν συμμάχους οὐχὶ μόνον ἐκ τῶν τῆς τελευταίας τάξεως πολιτῶν, ἀλλ' ἐξ ἀπασῶν, ἔπρεπε νὰ προταχθῶσι τινὰ περὶ τῶν ἀρχαίων ἐθίμων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Διὸ περιγράφει τὴν τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων εὐσέθειαν, λιτότητα καὶ ἀρετὴν, ἐφ' οἷς, ὡς τοῦ ἀληθοῦς μεγαλείου θεμελίοις, ἐπερειδομένη ἡ πόλις θαυμασίως ἠῤῥξησεν· ἀφοῦ δὲ ταῦτα ἐξέλιπον, καὶ τὸ τῶν πολιτῶν πνεῦμα κατ' ὀλίγον μετεβλήθη, αἰσχίστη καὶ πηγὴ κακοῦργων ἐγένετο.

VI. 1. Sicuti ego accepi. Ὡς ἐγὼ παρέλαβον. Τὸ accipere ἐν γένει λέγεται περὶ ὅλων τῶν πραγμάτων, ἅτινα παρ' ἄλλων λαμβάνει τις δι' ὁποιοῦδήποτε τρόπου. Ἴδε Κατιλ. ΚΑ'. 4. Ἰουγούρθ. Θ'. 3. ΙΓ'. 9. ΙΘ'. 5. καὶ ἀλλαχόσε. — Sedibus incertis. Ἀφαιρ. ἀπόλυτος· δηλ., ἐπειδὴ δὲν εἶχον σταθεράς ἑδρας. — Aborigines (ἀπὸ τῆς ab καὶ τοῦ origo). Οὕτω ὀνομάζονται ὅσοι ἐξ ἀρχῆς γῆν τινα κατέκχησαν. — In una moenia. Ὁ πληθ. τοῦ unum εὐρηταὶ συνδεδεμένος μετὰ ὀνομάτων, ἅτινα εἰς τὸν πληθ. ἀριθ. εὐχρηστὰ εἰσι, ὡς ἐνταῦθα τὸ moenia, ἔτι δὲ καὶ μετ' ἐκείνων ὅσα ἐν τῷ πληθ. ἀριθ. ἐκφράζουσι πολλὰ πράγματα εἰς ἓν συνδεδεμένα· ὡς παρὰ Κικέρωνι. Ἴδε Κικέρων. ἐπιστολ. πρὸς τὴν Οἰκογένειάν του Β'. 7. « ut unis litteris totius ætatis res gestas perscriberem »

habuere initio Trojani, qui Aenea duce profugi sedibus incertis vagabantur; cumque his Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum. 2. Hi postquam in una moenia convenere, dispari genere, dissimili lingua, alius alio more viventes, incredibile memoratu est quam facile coaluerint. 3. Sed postquam res eorum, civibus, moribus, agris aucta, satis prospera satisque pollens videbatur, sicuti pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentia orta est. 4. Igitur reges populique finitimi bello

καὶ αὐτόθι IG'. 24. « etsi unis litteris meis omnia consequuntur putet. » καὶ ἀλλαχόσε. Τὸ δὲ moenia διαφέρει τοῦ muri, ὅτι τὸ μὲν moenia σημαίνει ὀχύρωμα ὅλην τὴν πόλιν περιζωννύον, ὅθεν συμβαίνει ὥστε τὸ moenia ἀντὶ αὐτῆς τῆς πόλεως νὰ λέγεται, ὡς ἐν NB'. [25, καὶ 35. « intra moenia deprehensi hostes. » Murus δὲ κατασκευασμὰ τί ἐστι ἐκ λίθων καὶ ἄλλης ὕλης, ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους τοῦ ὀποίου ἵστανται τις καὶ ἐμποδίζει τὴν ἔφοδον, μέρη δηλ. τινὰ τῶν moenium. ἐνίοτε μὲν τὸ murus τίθεται ἀντὶ τοῦ moenia, οὐδέποτε ὅμως καὶ τὸ moenia ἀντὶ τοῦ murus.

3. Res. Ἡ λέξις αὕτη συχνότατα μὲν εὔρηται παρὰ τοῖς ποιηταῖς, ἐπίσης δὲ καὶ παρὰ τοῖς πεζοῖς ἐκείνοις, οἵτινες μετὰ τὸν Αὐγουστον ἔγραψαν, ἀντὶ τοῦ respublica, civitas, ὡς ἐνταῦθα, ὅθεν res eorum, ἡ πόλις αὐτῶν, τὸ κοινὸν αὐτῶν πρᾶγμα. — moribus. Δηλ. διὰ τῆς πολεμικῆς ἀνδρίας, αἰδοῦς, αὐταρχείας καὶ λιτότητος. — sicuti . . . habentur. Ὡς συμβαίνει συνήθως τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ. — invidia . . . orta est. Ὁ τῶν ἄλλων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους φθόνος ἠγέρθη . . . οὐχὶ δὲ ὁ τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς ἄλλους. Ἐπὶ ταύτης δὲ τῆς παθ. σημασι. εὔρηται ἡ λέξις αὕτη καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς. Γ'. 5. KB'. 3. MG'. 1. ΔΘ'. 4. Ἰουγοῦρθ. Γ'. 2. IG'. 7. IE'. 5. KE'. 5. KZ'. 2. IH'. 5. Α'. 4. AE'. 2 καὶ 5. M'. 2. NE'. 3. OG'. 4.

4. igitur. Δὲν ὑπῆρξε δὲ μόνος ὁ φθόνος αἰτία τοῦ νὰ ἐπέλθωσιν οἱ τῶν Ῥωμαίων ὄμοροι κατ' αὐτῶν διότι αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι πολλάκις ἐπῆλθον κατὰ τῶν γειτόνων. — tentare. Ἱστορικὸν ἀπαρέμφ., ἡ δὲ χρῆσις τούτου συχνὴ παρὰ Σαλλ. καὶ ἄλλοις ἐν ταῖς διηγήσεσι. —

tentare; pauci ex amicis auxilio esse; nam ceteri, metu perculsi, a periculis aberant. 5. At Romani, domi militiaeque intenti, festinare, parare, alius alium hortari, hostibus obviam ire, libertatem, patriam parentesque armis tegere. Post, ubi pericula virtute propulerant, sociis atque amicis auxilia portabant, magisque dandis, quam accipiundis beneficiis amicitias parabant. 6. Imperium legitimum, nomen imperii regium habebant; 7. delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum erat, reipublicae consultabant; hi vel aetate, vel curae similitudine, patres adpellabantur. 8. Post, ubi regium imperium, quod initio conservandae libertatis atque augendae reipublicae fuerat, in superbiam dominationemque se convertit, immutato more, annua imperia binosque imperatores sibi fecere; eo modo minime posse putabant per licentiam inolescere animum humanum.

perculsi. 'Ετ. γρ. *percreussi*· ἡ δὲ πρὸς ἄλληλα διαφορὰ αὕτη ἐστὶ, ὅτι τὸ μὲν *perculsi* ἀπὸ τοῦ *quatio* παρὰ γ. σημαίνει αἰφνιδίον τινα ταραχὴν πρὸς τὴν ψυχὴν ἐπελθοῦσαν, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ *cello* (κέλλω), διάρκει τῆς ψυχῆς προσβολήν.

5. *auxilia portabant*. Ἡ φράσις αὕτη ἤττον ἐν χρήσει ἐστὶν ἢ ἡ *auxilium ferre*, τὴν ὁποίαν ὡς ἐπιτοπλεῖστον μεταχειρίζονται οἱ ἄριστοι συγγ.—*magisque dandis*. . Διὰ τοῦ εὐεργετεῖν μᾶλλον ἢ εὐεργετεῖσθαι. Ὅμοιον δέ τι χωρίον καὶ παρὰ Θουκυδίδῃ ὑπάρχει, ὅπερ φαίνεται ὅτι ἐμιμήθη ὁ Σαλλ. (Θουκυδ. συγγρ. Β'. κεφ. 40).

6. *nomen . . habebant*. Δηλ. οἱ ἄρχοντες βασιλεῖς ἀπεκαλοῦντο.

8. *conservandae libertatis*. Χάριν τῆς διατηρήσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐξήσεως τῆς πολιτείας.—*mutato more*. Δηλ. μεταβαλόντες τὸ εἶδος τῆς ἀρχῆς, ἀφοῦ ἤδη 244 ἔτη ὑπὸ βασιλέων διοικήθησαν οἱ Ῥωμαῖοι.—*imperatores*=τῶ *consules*, *praetores*.

VII. Sed ea tempestate coepere se quisque magis extollere, magisque ingenium in promptu habere. 2. Nam regibus boni, quam mali, suspectiores sunt, semperque his aliena virtus formidolosa est. 3. Sed civitas, incredibile memoratu est, adempta libertate, quantum brevi creverit, tanta cupido gloriae incesserat. 4. Jam primum juventus; simul ac belli patiens erat, in castris per laboris usum militiam discebat; magisque in decoris armis et militaribus equis, quam in scortis atque

VII. 1. Sed. Οἱ μὲν θεωροῦσι τὸν σύνδεσμον τοῦτον ἐνταῦθα μεταβατικόν, οἱ δὲ ἐναντιωματικόν, λέγοντες ὅτι ἀντιτίθεται ἡ πρότασις Sed ea tempestate . . πρὸς τὴν ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐννοουμένην sub regum imperio non audebant sese extollere κτλ.—Igenium in promptu habere. Τὴν ἐαυτῶν εὐφυΐαν, ἣν καθ' οὓς χρόνους ἐβασιλεύοντο δὲν εἶχον τολμήσει ἵνα φανεράν ποιήσωσι, ταύτην περισσότερον χρόνον δὲν ἔκρυψαν, δηλ. μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν βασιλέων.

2. Nam regibus κτλ. Τοσοῦτον ἦν τὸ πρὸς τοὺς βασιλεῖς μῖσος τῶν ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ζώντων Ῥωμαίων, ὥστε, ὅσα τισὶ μόνον τῶν βασιλέων ἰδιαίτερα ἐλαττώματά εἰσι, ταῦτα εἰς πάντας νὰ ἀποδίδωσιν, ὅπερ τὰ μέγιστα συμφωνεῖ πρὸς τὴν τῶν Γάλλων περὶ τῶν βασιλέων κρίσιν.

3. Adepta. Ἡ σημασία ταύτης τῆς μετοχ. παθητικῆ ἐνταῦθα ἐστὶ, ἐφ' ἧς σημασίας πολλάκις ὁ Σαλλούστιος μεταχειρίζεται τὰ ἀποθετικὰ ῥήματα.— tanta cupido gloriae. Ἐκ τοῦ ὅτι ἡ πόλις ἐν βραχεῖ διαστήματι τόσον ἀπιστεύτως ἠϋξήσεν ἐννοεῖται πόση ἐπιθυμία δόξης εἰς ἅπαντας εἶχεν εἰσχωρήσει.

4. Per usum. Δηλ. ἅμα οἱ νέοι τὴν ἀνδρικὴν τήβενναν ἐνεδύοντο μετὰ στρατηγῶν ἐμπειροπολέμων ἐσυνήθιζον νὰ πορεύωνται πρὸς τὰ στρατόπεδα, καὶ διὰ διαφόρων μὲν ἀγώνων τὸ σῶμα νὰ ἐξασκῶσι, διὰ τῆς ἀνάγκης δὲ Ἑλληνικῶν τε καὶ Ῥωμαϊκῶν βιβλίων περὶ στρατιωτικῆς τὸ πνεῦμα νὰ καλλιεργῶσι.— miliaribus equis. Διακρίνει τοὺς ἵππους τούτους, οἵτινες πρὸς τὴν στρατιωτικὴν χρῆσιν παρεσκευάζοντο, ἀπὸ τῶν πρὸς διασκέδασιν, περὶ ὧν ἀναφέρει ἐν τῷ Η'. κεφαλ.

conviviis lubidinem habebant. 5. Igitur talibus viris non labos insolitus, non locus ullus asper aut arduus erat, non armatus hostis formidolosus; virtus omnia domuerat. 6. Sed gloriae maxumum certamen inter ipsos erat; sic se quisque hostem ferire, murum adscendere, conspici dum tale facinus faceret properabat; eas divitias, eam bonam famam magnamque nobilitatem putabant; laudis avidi, pecuniae liberales erant; gloriam ingentem, divitias honestas volebant. 7. Memorare possem, quibus in locis maxumas hostium copias populus Romanus parva manu fuderit, quas urbis natura unitas pugnando ceperit, ni ea res longius nos ab incepto traheret.

VIII. Sed profecto fortuna in omni re dominatur: ea res cunctas ex lubidine, quam ex vero, celebrat obscuratque. 2. Atheniensium res gestae, sicuti ego

5. talibus viris. Ὑπὸ πάντων βεβαιούται, ὅτι οἱ οὐκ ἀπὸ Ῥωμαίων ὠνομάζοντο διὰ γενικοῦ ὀνόματος πάντες, ὅσοι εἶχαν συμπληρώσει τὸ 46 ἢ 48 ἔτος τῆς ἡλικίας, ὅτε καὶ τὴν ἀνδρικήν τήδεσσαν (virilem togam) ἐλάμβανον.

6. eas divitias. Ἀντὶ τοῦ ea. Δηλ. τὰ τοιαῦτα πλοῦτον ἐνόμιζον. Πολλάκις πρὸς ἔμφασιν τίθεται ἡ δεικτικὴ ἀντωνυμία, ὡς ἐνταῦθα, τὰ ἀνωτέρω δεικνύουσα.

VIII. 1. Sed profecto. Ἐπιδοκιμάζει ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς, ὅτι ἐνίοτε ἡ φήμη καὶ ἡ δόξα τῶν πράξεων κρέσσεται μᾶλλον ἀπὸ τῆς εὐφύας τῶν συγγραφέων ἐκάστου ἔθνους, ἢ ἀπὸ τοῦ μεγέθους αὐτῶν τῶν πράξεων· ἐπὶ τοσοῦτον ἄρα ἡ δόξα τῶν ἔθνων καὶ τῇ τύχῃ εἶναι ἀποδοτέα· καὶ οὕτω πρὸς ἐκείνους ἀποκρίνεται, οἵτινες δυνατόν νά ἐρωτήσωσι, διατί ἡ τοιαύτη ἀρετὴ τῶν ἑαυτοῦ προγόνων δὲν ἐφημέσθη δι' ἀξίων ἐπαίνων;

2. existumo. Ἡ κοινὴ γραφή ἐστὶ aestumo· τὰ ῥήματα δὲ ταῦτα κατὰ τοῦτο πρὸς ἄλληλα διαφέρουσιν, ὅτι τὸ μὲν aestumo σημαίνει τὸ ἐκτιμᾶν τὴν ἀξίαν πράγματός τινος, τὸ δὲ existumo τὸ κρίνειν ἐκ τῆς

existumo, satis amplae magnificaeque fuere, verum aliquanto minores tamen, quam fama feruntur. 3. Sed quia provenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maxumis celebrantur. 4. Ita eorum, qui ea fecerere, virtus tanta habetur, quantum verbis eam potuere extollere praeclara ingenia. 5. At populo Romano numquam ea copia fuit, quia prudentissimus quisque maxume negotiosus erat, ingenium nemo sine corpore exercebat; optumus quisque facere quam dicere, sua ab aliis bene facta laudari quam ipse aliorum narrare malebat.

IX. Igitur domi militiaeque boni mores colebantur; concordia maxuma, minuma avaritia erat; jus bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat. 2. Iurgia, discordias, similtates cum hostibus exer-

προσδιωρισμένης ἀξίας τοῦ πράγματος· ὅθεν ὅστις aestumat ἐνταυτῷ οὐκ existumat.—aliquanto minores. Τοῦτο οὐδ' ὁ Θουκυδίδης ἀρνεῖται, λέγων « Τὰ γὰρ πρὸ αὐτῶν, καὶ τὰ ἔτι παλαιότερα, σαφῶς μὲν εὐρεῖν διὰ χρόνου πλήθος ἀδύνατα ἦν· ἐκ δὲ τεκμηρίων, ὧν ἐπὶ μακρότατα σκοποῦντί μοι πιστεῦσαι συμβαίνει, οὐ μεγάλα νομίζω γενέσθαι, οὔτε κατὰ τοὺς πολέμους οὔτε ἐς τὰ ἄλλα » (Θουκυδ. συγγρ. Α'. κεφ. α').

3. scriptorum ingenia. Ἀντὶ τοῦ scriptores magnis ingenils.

5. ea copia. Αὕτη ἡ ἀφθονία τῶν ἐξόχων συγγραφέων.—quia prudentissimus quisque. Ἐπειδὴ ἐκεῖνοι, οἵτινες κατὰ τὴν σύνεσιν καὶ εὐφροίαν τῶν λοιπῶν ὑπερεῖχον, καὶ διὰ τοῦτο ἄριστα τὰς πράξεις ἤθελον δυνήθῃ νὰ γράψωσι, μετὰ μεγίστης σπουδῆς πρὸς τὰ δημόσια προσήρχοντο.

IX. 1. Natura. Τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀγαθὸν (jus bonumque) ἔπραττον, οὐχὶ ὑπὸ τῶν νόμων ἀναγκαζόμενοι, ἀλλ' ὑπ' ἐμφύτου πρὸς ταῦτα εὐλαβείας.

2. Jurgia. Δογομαχίας (jurgia) μεταχειρίζονται ἐκεῖνοι, οἵτινες περὶ τίνος πρὸς ἀλλήλους διαφωνοῦσιν. Ὁ δὲ Κικέρων λέγει, ὅτι ἐκ τῆς

cebant; cives cum civibus de virtute certabant; in suppliciis deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant. 3. Duabus his artibus, audacia in bello, ubi pax evenerat, aequitate, seque remque publicam curabant. 4. Quarum rerum ego maxuma documenta haec habeo, quod in bello saepius vindicatum est in eos, qui contra imperium in hostem pugnaverant, quique tardius, revocati, praelio excesserant, quam qui signa relinquere, aut pulsi loco cedere ausi erant; 5. in pace vero quod beneficiis quam metu imperium agitabant, et accepta injuria ingoscere, quam persequi, malebant.

X. Sed ubi labore atque justitia respublica crevit,

ἔχθρας ἀναφύονται τὰ juŕgia, ἐπειδὴ οἱ ἔχθροὶ συχνότατα συνηθίζουσι νὰ φιλονεικῶσι. Discordia δὲ σημαίνει τὴν ἀμοιβαίαν ἀπαλλοτρίωσιν τῆς θελήσεως, ἣτις συντελεῖ, ἵνα ἐνλοτε ἕρις ἀναφύηται, δηλ. ἵνα πλαστῶς ὁμιλῶσιν οἱ discordes· καὶ οἱ τοιοῦτοι μὲν λέγονται, ὅτι discordias exercent, simultates δὲ exercent, πάντοτε ὅσοι πρόθυμοί εἰσι πρὸς τὸ ἐπιφέρειν ὕβρεις.

3. In bello. Πρὸς τὴν λέξιν ταύτην ἀντιτίθεται τὸ ἐπόμενον ubi pax evenerat. Ἐπειδὴ ἐν μὲν τῷ πολέμῳ αὐθαδῶς πρὸς τοὺς ἔχθρους, ἐν δ' εἰρήνῃ ἐπιεικῶς ἐφέροντο.

4. Vindicatum est. Τῆς τοιαύτης αὐστηρότητος παράδειγμα ἀναφέρει ἐν τῇ αὐτοῦ ἀγορεύσει ὁ Κάτων· ἰδὲ κεφ. NB'. 30. « Apud majores nostros κτλ. » — Ἀντὶ τῆς λέξεως bello, ἣτις ἐλήφθη ἔκ τινων χειρογράφων ὑπὸ τοῦ Κορτίου, τινὲς παρεδέχθησαν τὴν proelio ὡς καταλληλοτέραν.—Signa relinquere. Τὸ μὲν τὴν ἀσπίδα ἐγκαταλιπεῖν, λέγει ὁ Τάκιτος μέγα αἰσχὸς ἐστὶ, τὸ δ' ἀποχωρεῖν τῆς θέσεως, ἃν καὶ πάλιν ἀντισταθῆς, φρονήσεως μᾶλλον, ἢ ἰσχύος νομίζουσιν.

5. beneficiis quam metu. Συνήθης ἐστὶ παρὰ Σαλλ. καὶ ἄλλοις ἡ τοῦ magis παράλειψις, ὅπερ οὐκ ἐλλείπει καὶ ὁσάκις ἐν τῷ ἑτέρῳ μέρει τῆς συγκρίσεως ὑπάρχει τὸ ῥῆμα malle, διότι τοῦτο ἐκ τοῦ magis καὶ velle σύνθετόν ἐστι.

X. 1. populi. Ἐκ τοῦ Κικέρωνος περὶ Πολιτείας δηλοῦται, ὅτι

reges magni bello domiti, nationes ferae et populi ingentes vi subacti, Carthago, aemula imperi Romani, ab stirpe interiit, cuncta maria terraeque patebant, saevire fortuna ac miscere omnia coepit. 2. Qui labores, pericula, dubias atque asperas res facile toleraverant, iis otium, divitiae, optandae aliis, oneri miseriaeque fuere. 3. Igitur primo pecuniae, deinde imperii cupidus crevit; ea quasi materies omnium malorum fuere. 4.

populus ὀνομάζεται συνέλευσις τις ἀνθρώπων διὰ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ὠφελείας συνδεδεμένη, καὶ οὐχὶ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε. Natio δὲ, ὁμήγυρις ἀνθρώπων δι' οὐδενὸς ἄλλου δεσμοῦ συνδεδεμένη, παρὰ διότι ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ ἐγεννήθησαν οἱ ταύτην ἀποτελοῦντες.—patebant. παρεῖχον εἴσοδον· ἐπειδὴ δὲ συνίθως πᾶν τὸ παρέχον πρὸς τινα εἴσοδον, καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ ἐστί, ἐκ τούτου τὸ patere σημαίνει καὶ τὸ ὑπακούειν.

2. asperas. Aspera λέγονται πάνθ' ὅσα τρομερά εἰσι πρὸς ὁδεύειν· ἰδὲ κεφ. ΝΖ'. 4. montes asperos. ΝΘ'. 2. rupe aspera καὶ Ἰουγούρθ. ΑΖ'. 3. hiems aspera ἤΔ'. 2. asperior ascensus, ἐντεῦθεν πᾶν τὸ δύσκολον—divitiae optandae aliis. Τὸ optandae ἂν καὶ πληθ. ἀριθ. καὶ θηλυκ. γένους ἐστί, ἀναφερτέον ὅμως καὶ πρὸς τὸ otium. Διότι πάντοτε παρὰ Ῥωμ. τὸ εἰς πολλὰ ὀνόματα ἀναφερόμενον ἐπίθετον συμφωνεῖ πρὸς τὸ πλησιέστερον κατὰ τὸ γένος καὶ τὸν ἀριθμόν. πρβλ. Κατ. Γ'. 4.—rapinarum et victoriae veteris memores». Ἰουγούρθ. Η'. 2, « ultro illi gloriam et regnum venturum. » ΠΙΑ'. 2. « amicitiam foedus, Numidiae partem, quam nunc peteret, tunc ultro adventuram » καὶ ἀλλαχόσε.

3. materies. Ἡ λέξις αὕτη σημαίνει ἐκεῖνα πάντα ἐξ ὧν κατασκευάζεται τι, πλάττεται, εἴτα μεταφορ., ὡς ἐνταῦθα, τὴν πηγὴν τῶν κακῶν.

4. ceterasque artes bonas. Καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετάς. Περί δὲ τῆς σημασίας τοῦ ars ἰδὲ τὰ ἐν τῷ κεφ. Β'. 4. σημειωθέντα.—subvertit. Κυρίως τὸ ῥῆμα τοῦτο σημαίνει τριαύτην πράγματός τινος στροφὴν, ὥστε τὰ μὲν ἄνω μέρη αὐτοῦ ἔρχονται κάτω, τὰ δὲ κάτω ἄνω· εἴτα λέγεται ἐν γένει, περὶ καὶ ἐκείνων ἅτινα ἀφαιροῦνται, ἐξαλείφονται. Ἰδὲ Κατ. ΙΓ'. 4, subvorsos montes. καὶ Ἰουγούρθ. ΠΔ'. 4. subvorsis vineis.

Namque avaritia fidem, probitatem, ceterasque artes bonas subvertit; pro his superbiam, crudelitatem, deos neglegere, omnia venalia habere edocuit. 5. Ambitio multos mortalis falsos fieri subegit; aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere, amicitias inimicitiasque non ex re, sed ex commodo aestumare, magisque vultum quam ingenium bonum habere. 6. Haec primo paullatim crescere, interdum vindicari; post, ubi contagio quasi pestilentia invasit, civitas immutata, imperium ex justissimo atque optumo crudele intolerandumque factum.

XI. Sed primo magis ambitio, quam avaritia, animos hominum exercebat, quod tamen vitium propius virtutem erat. 2. Nam gloriam, honorem, imperium, bonus et ignavus aequae sibi exoptant; sed ille vera via

5. aliud clausum. Οὕτω καὶ παρ' Ἡρωδιανῶ διὰ γλώττης προίετο, ὅσα μὴ ἔφερεν ἐπὶ γνῶμης.

6. invasit. Οἱ μὲν νομίζουσιν ἐλλείπουσαν ἐνταῦθα τὴν λέξ. civitatem, καὶ γνωμοδοτοῦσιν, ἵνα ἀναπληρωθῇ, οἱ δὲ, ὅτι ἀπολύτως καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς χωρίοις ἐτέθη τὸ invasit. Β'. 5. « ubi lubido atque superbia invasere. » Ἰουγούρθ. ΜΑ'. 9. « cum potentia avaritia invadere » ἐπίσης ἀπολύτως λέγουσιν, ὅτι εὗρηται καὶ τὸ incessere ΗΓ'. 3. « lubido, sutpri, ganeae incesserat. » Η'. 3. « tanta cupido gloriae incesserat. » Ἰουγούρθ. ΗΓ'. 7. « tanta commutatio incessit. »

XI. 1. ambitio . . . exercebat. Μᾶλλον ἢ φιλοδοξία . . . τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων προσηλωμένας ἐαυτῇ κατεῖχε. Τότε δὲ λέγεται ἡ φράσις res aliquae exercent homines, ὅτε πράγματά τινα οὕτω κατέχωσι τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε νὰ φαίνωνται οὗτοι ὡς συμπεπηγμένοι μετ' αὐτῶν.

2. Sed ille vera via nititur. Ἄλλ' ἐκεῖνος δηλ. ὁ ἀγαθὸς προσπαθεῖ, ἵνα πρὸς ἐκεῖνα φθάσῃ, διὰ τῆς ἀληθοῦς ὁδοῦ, δηλ. τῆς ἀρετῆς, ἣτις ὁ δὸς ἀρμόζει πρὸς ἀγαθὸν ἄνδρα, καὶ νομιμώτατα ἄγει πρὸς τὸ ποθοῦμενον.—huic. Δηλ. τῷ ignavo.

nititur, huic quia bonae artes desunt, dolis atque fallaciis contendit. 3. Avaritia pecuniae studium habet, quam nemo sapiens concupivit; ea quasi venenis malis imbuta corpus animumque virilem effeminat, semper infinita, insatiabilis est, neque copia neque inopia minuitur. 4. Sed postquam L. Sulla, armis recepta republica, bonis initiis malos eventus habuit, rapere omnes, trahere, domum alius, alius agros cupere, neque modum, neque modestiam victores habere, foeda crudeliaque in civis facinora facere. 5. Huc accedebat,

3. venenis, Venenum λέγεται καὶ τὸ θεραπευτικόν, ὡς καὶ τὸ βλαβερόν φάρμακον, φαίνεται δὲ ὅτι παρήχθη ἀπὸ τοῦ vena φλῆψ, διότι διὰ τῶν φλεβῶν εἰς ὄλον τὸ σῶμα διαχέεται.

4. malos eventus. Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς πολὺ τῆς τοῦ λέγειν συνηθείας ἀπομακρύνεται· διότι, ἐνῶ τὸ eventus καὶ eventa τῆς τύχης, καὶ οὐχὶ τῶν ἀνθρώπων ἰδιὰ εἰσιν, οὗτος ὅμως τὰς αἰμοδόρους καὶ αἰσχροὺς πράξεις τοῦ Σύλλα malos eventus ἀποκαλεῖ.—bonis initiis. Ἡ ἔννοια αὕτη ἐστὶ. Ἀφοῦ ὁ Σύλλας, ὅστις κατὰ πρῶτον δικαιοτατος ἐφαίνετο, ἐστράφη πρὸς λίαν αἰσχροὺς πράξεις, πάντες ἤρχισαν νὰ ἀρπάζωσι, κτλ. Περὶ τοῦ Σύλλα λέγει ὁ Βελλέτιος, ὅτι μετὰ τοιαύτης ἡσυχίας καὶ φροντίδος, μὴ βλαφθῶσιν οἱ ἄγροί, καρποὶ, κτλ. τῶν πολιτῶν κτήματα, διαβίβασε τὸ ἑαυτοῦ στράτευμα διὰ τῆς Ἀπουλίας καὶ Καλαβρίας, ὥστε ἐδύνάτο τις νὰ νομίσῃ, ὅτι οὐχὶ ὡς πολέμιος, ἀλλ' ὡς ὑπερασπιστὴς τῆς εἰρήνης πρὸς τὴν Ῥώμην ἐπορεύθη.—neque modum . . . habebant. Modus λέγεται τὸ τοῖς πράγμασι τεταγμένον ὄριον· modestia δὲ ἡ συνεχῆς μετριότης τῶν ἐπιθυμιῶν· ἄρα ἡ ἔννοιά ἐστὶ αὕτη· οὐδὲ φραγμός τις, οὐδὲ ἡ αἰδημοσύνη ἐμπόδιζε τὴν ἀκράτειάν των, ἐπειδὴ οὕτως εἶχε τυφλώσει αὕτη τὰς ψυχὰς αὐτῶν, ὥστε τί τὸ ὄριον ὑπερέβαιναν, καὶ τί οὔτε πρὸς ἑαυτοὺς βλαβερόν καὶ ὀλέθριον, οὔτε αἰσχρὸν καὶ ἄτιμόν ἐστιν ἐστοχάζοντο.

5. duciaverat. Τὸ θαυμαστικόν τοῦτο ῥῆμα μεταχειρίζεται ὁ Σαλλούστιος κοινῶς μετὰ τοῦ Τακίτου καὶ τῶν ἀρχαίων κωμικῶν· σημαίνει δὲ τὸ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐδτηγεῖν (huc et iluc ducere)· ἴδε Ἰουγούθ. ΑΗ'. 4.

quod L. Sulla exercitum, quem in Asia ductaverat, quo sibi fidum faceret, contra morem majorum, luxuriose nimisque liberaliter habuerat. Loca amoena, voluptaria, facile in otio ferocis militum animos molliuerant. 6. Ibi primum insuevit exercitus populi Romani amare, potare, signa, tabulas pictas, vasa caelata mirari, ea privatim ac publice rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere. 7. Igitur hi milites, postquam victoriam adepti sunt, nihil relicui victis fecere. 8. Quippe secundae res sapientium animos fatigant, nedum illi corruptis moribus, victoriae temperarent.

ipse quasi vitabundus per saltuosa loca et tramites exercitum ductare, ὅθεν οὗτος λέγεται ὅτι ductat exercitum, ὅστις πολλὸν καιρὸν ἄρχε στρατεύματος τινος, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὁδηγῶν αὐτό.—in Asia. Ἀφαιρετικῇ ἐτέθη ἐνταῦθα ἓνα σημάνη, ὅτι πολλὸν χρόνον διέμεινεν ἐν τῇ Ἀσίᾳ εἰς τοῦτο, ἢ εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος αὐτῆς πορευόμενος.—feroces animos. Τὰς θαρράλεας ψυχὰς τῶν στρατιωτῶν.

6. signa. Ἐκ τῶν κεφαλ. 1Ε', 12. καὶ ΝΒ', 5. καταφαίνεται, ὅτι ἡ λέξις αὕτη ἐνταῦθα σημαίνει εἰκόνας ἐξ ἑργύρου, ἢ χρυσοῦ, ἢ χαλκοῦ, ἢ πηλοῦ κατσκευασμένας.—tabulas pictas· ζωγραφήματα.—vasa caelata. Ἀγγεῖα ἐν οἷς ἐγγεγλυμένοι εἰσὶν εἰκόνες.—ac privatim ac publice rapere. Δηλονότι ταῦτα ὅχι μόνον ἕκαστος πρὸς κόσμον τῆς οἰκίας του ἤρπαζεν· ἀλλὰ καὶ ὁμοῦ ὅλοι πρὸς κόσμον τῆς πόλεως.—delubra. Περὶ τούτων ὁποῖα τινὰ εἰσι, καὶ τί διαφέρουσι τῶν templorum μεθ' ἑαυτῶν διαφωνοῦσιν οἱ τε παλαιοὶ καὶ οἱ νέοι γραμματικοί· ἐπειδὴ ἄγνωστός ἐστι ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως, καὶ οὐδεὶς συγγραφεὺς τι περὶ ταύτης λέγει. Διὸ τινὲς μὲν, λέγουσιν, ὅτι ἡ λέξις αὕτη παράγ. ἀπὸ τοῦ deluere, καὶ σημαίνει ναὸν (templum) μετὰ πηγῆς, ἐν ᾗ ἐκαθαρίζοντο, οἱ δὲ, ὅτι ὡς τὸν τόπον ἐν ᾧ ἐνέπηγον τὸν κηρὸν (candelam) candelabrum ὠνόμασαν, οὕτω καὶ τὸ μέρος ἐνθα τὸ τοῦ θεοῦ ἄγαλμα ἔθετον delubrum ἀπεκάλεσαν, καὶ ἄλλοι ἄλλως παράγουσι, καὶ ἐξηγοῦσι τὴν λέξιν ταύτην.

7. nihil relicui victis fecere. Δηλ. οὐδὲν ἀφήκην τοῖς ἡττημένοις, ἀλλὰ πάντα διήρπασαν.

8. Quippe secundae res sapientium . . . victoriae temperarent. Ἢ

XII. Postquam divitiae honori esse coepere, et eas gloria, imperium, potentia sequebatur, hebescere virtus, paupertas probro haberi, innocentia pro malivolentia duci coepit. 2. Igitur ex divitiis juventutem luxuria atque avaritia cum superbia invasere; rapere, consumere, sua parvi pendere, aliena cupere, pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiscua, nihil pensi neque moderati habere. 3. Operae pretium est, quum domos atque villas cognoveris in urbium modum exaedificatas, visere templa deorum, quae nostri majores, religiosissimi mortales, fecere. 4. Verum illi delubra

ἔννοια. Ἐὰν αἱ εὐτυχεῖς περιστάσεις δαμάζωσι καὶ τῶν σοφῶν τὰς τὰς ψυχὰς, ἀποκαθιστῶσαι αὐτοὺς ἀνικάνους, ἵνα ἐν αὐταῖς ταῖς εὐτυχέσει περιστάσει, π. χ. ἐν τῇ νίκῃ ἐγκρατεῖς τῶν παθῶν γέινωσι, πόσον μᾶλλον δὲν ἐδάμασαν ἐκείνους διεφθαρμένα ἦθῃ ἔχοντας;

XII. 1. innocentia pro malivolentia duci coepit. Ὅσους ἔβλεπον οἱ κακοὶ πολῖται, ὅτι ἀθῶοι εἰσιν, ἐνόμιζον ὅτι οὗτοι δὲν ἐπιθυμοῦσι τὴν ἑαυτῶν εὐτυχίαν.

2. sua parvi pendere. Τὰ ἑαυτῶν ὀλίγον νὰ ἐκτιμῶσι.—divina atque humana. Αἱ λέξεις αὗται σημαίνουσι σχεδὸν ταὐτὸ ὅτι αἱ ἀνωτέρω sacra profanaque.—nihil pensi. Περὶ τούτου ἰδὲ τὴν ἐν τῷ Ε'. κεφ. σημείωσιν.

3. Operae pretium est. Ἀξίον τοῦ κόπου ἐστὶ, ἀφοῦ ἤθελες ἰδεῖ τὰς πόλεις καὶ τὰς ἐπαύλεις εἰς σχῆμα πόλεων ᾠκοδομημένας, νὰ ἐπισκεφθῇς καὶ τοὺς ναοὺς τῶν θεῶν, οὓς οἱ ἡμέτεροι κτλ.

4. Verum illi. Δηλ. οἱ πρόγονοι. Ἡ δὲ ἔννοια αὕτη ἐστὶ. Οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἐνόμιζον, ὅτι δὲν προξενοῦσι κλέος ἐν τοῖς ἱεροῖς τῶν θεῶν τὰ πολυτελῆ σκευή, ἀλλὰ ἡ εὐσέβεια δι' ἧς αὐτοὺς θέλουσι λατρεῖν· τὰς δὲ ἑαυτῶν οἰκίας δὲν ἤθελον νὰ κοσμῶσιν ἄλλως, εἰμὴ διὰ τῆς ἰδίας τῶν δόξης.—neque victis quidquam praeter injuriae licentiam eripiebant. Οὐδὲν ἄλλο ἀφῆρουν ἀπὸ τῶν ἡττημένων εἰ μὴ τὴν ἄδειαν τῆς ὕβρεως, δηλ. ἀφῆρουν παρ' αὐτῶν τὰς δυνάμεις διὰ νὰ μὴ ἐπαναστατήσωσι.

deorum pietate, domos suas gloria decorabant, neque victis quicquam, praeter injuriae licentiam, eripiebant 5. At hi contra, ignavissimi homines, per summum scelus omnia ea sociis adimere, quae fortissimi viri victores hostibus reliquerant, proinde quasi injuriam facere, id demum esset imperio uti.

XIII. Nam quid ea memorem, quae nisi iis, qui videre, nemini credibilia sunt; a privatis compluribus subvorsos montis, maria constrata esse. 2. Quibus mihi videntur ludibrio fuisse divitiae; quippe, quas honeste habere licebat, abuti per turpitudinem properabant. 3. Sed libido stupri, ganeae ceterique cultus non minor incesserat; viri pati muliebria, mulieres pudicitiam in propatulo habere; vescendi saussa terra marique omnia exquirere; dormire prius, quam somni cupido esset; non famem, aut sitim, neque frigus, neque lassitudinem opperiri, sed ea omnia luxu antecapere. 4. Haec juventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant; 5. animus imbutus malis artibus haud facile

5. proinde quasi. Ὡσανεὶ τὸ πράττειν ὕβρεις, τοῦτο τέλος ἡ χρῆσις τῆς ἀρχῆς ἐστὶ, δηλ. ἀρχῶν τις ἑτέρου νὰ νομίσῃ, ὅτι τότε μάλιστα χρῆσιν ποιεῖται τῆς ἑαυτοῦ ἀρχῆς, ὅτε πρὸς τὸν ἀρχόμενον ὕβρεις ἐπιφέρει.

XIII. 1. subvorsos montis. Ἐπεπεδάθησαν ὄρη. — maria constrata κατεστρώθησαν θάλασσαι. Καὶ ἐτ. γραφ. constucta ὅπερ σημαίνει, ὅτι μέρη τῆς γῆς κατασκαφέντα ἔγειναι θάλασσαι.

2. honeste licebat. Ἦν δυνατόν νὰ ἐξοδεύσασιν εἰς ἔντιμα πράγματα. — abuti. Νὰ καταχρῶνται.

3. pudicitiam in probatulo habere. Ἡ φράσις αὕτη ἰσοδύναμός ἐστι τῇ venalem habere pudicitiam (εὐώνητον ἔχειν τὴν αἰδῶ). Τὸ δὲ habere, exquirere, κτλ. ἱστορικὰ ἀπαρέμφата εἰσιν.

lubidinibus carebat; eo profusius omnibus modis quaestui atque sumtui deditus erat.

XIV. In tanta tamque corrupta civitate Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium flagitiorum atque facinorum circum se, tamquam stipatorum, catervas habebat. 2. Nam quicumque impudicus, adulter, ganeo, manu, ventre, pene, bona patria laceraverat, quique alienum aes grande conflaverat, quo flagitium aut facinus redimeret; 3. praeterea omnes undique parricidae, sacrilegi, convicti judiciis, aut pro factis iudicium timentes; ad hoc, quos manus atque lingua perjurio aut sanguine civili alebat, postremo omnes, quos flagitium, egestas, conscius animus exagitabat: hi Catilinae proximi familiaresque erant. 4. Quodsi quis etiam a culpa vacuus in amicitiam eius inciderat, quotidiano usu atque illecebris facile par similisque ceteris efficieba-

XIV. 1. In tanta tamque. Ἀφοῦ διέγραψεν τὰ ἥθη τῶν Ῥωμαίων, ἐπαναφέρει τὸν λόγον πρὸς τὸν Κατιλίαν. Ἔστι καὶ ἐτ. γρ. αὕτη. In tanta itaque c. c.—flagitiorum atque facinorum . . . habebat. Περὶ ἑαυτὸν, ὡς στίφη δορυφόρων, εἶχε πάντας τοὺς αἰσχροὺς καὶ κακούργους πολίτας. Ἐνίοτε αἱ λέξεις flagitium καὶ facinus τίθενται ἀντὶ τοῦ flagitiosus καὶ facinorosus homo, ὡς ἐνταῦθα ἐτέθησαν.

2. manu. Ὅποιον μὲν εἶδος διαφθορᾶς πρέπει· νὰ ἐννοήσῃ τις διὰ τῆς λέξεως manu, οὐχ ἱκανῶς δηλοῦται, πιθανὸν δὲ φαίνεται, ὅτι περὶ τούτων λέγει, ὅτινες διὰ τῆς κυθείας ἀπώλεσαν τὴν ἑαυτῶν οὐσίαν.—quique alienum, . . . conflaverat. Καὶ ὅστις μεγάλην ποσότητα ξένου ἀργυρίου εἶχε καταδαπανήσει, διὰ νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ πραχθεῖσαν αἰσχρὰν πράξιν.

3. ad hoc. Ἀντὶ τοῦ ad hos, praeterea.—manus, atque lingua perjurio . . . alebat. Ἡ ἔννοια. Προσέτι ὅσοι μισθοῦμενοι ἐφόρευον τοὺς πολίτας ἢ ἐπιώρουν.

tur. 5. Sed maxume adulescentium familiaritates adpetebat; eorum animi molles et aetate fluxi dolis haud difficulter capiebantur. 6. Nam uti cujusque studium ex aetate flagrabat, aliis scorta praeberē, aliis canes atque equos mercari, postremo neque sumtui neque modestiae suae parcere, dum illos obnoxios fidosque sibi faceret. 7. Scio fuisse nonnullos, qui ita existumarent, juventutem, quae domum Catilinae frequentabat, parum honeste pudicitiam habuisse; sed ex aliis rebus magis, quam quod cuiquam id compertum foret, haec fama valebat.

XV. Jam primum adulescens Catilina multa nefanda stupra fecerat, cum virgine nobili, cum sacerdote Ve-

5. familiaritates. Κατὰ πληθ. ἀριθμ. ἐτέθη, διότι ἀναφέρεται πρὸς τὸ πληθ. adolescentium.

6. Nam uti cujusque studium ex aetate flagrabat. Διότι ὡς ἕκαστος ἀναλόγως τῆς ἡλικίας ἐφλέγετο, δηλ. οὔτινος ἕκαστος ἐπεθύμει.

7. Sed ex aliis rebus magis. Ἐξ ἄλλων δὲ πραγμάτων μᾶλλον, ἢ ἐξ ἐκείνων, ἅτινα πρὸς πάντας γνωστά εἰσιν, αὕτη ἡ φήμη ἴσχυε, δηλ. ὑπὸ πλείστων ἐπιστεύετο.

XV, 1, nefanda. Δηλαδ. τοσοῦτον αἰσχρὰ ὥστε μὴδὲ νὰ λέγωνται ἔξεστι. — cum virgine nobili. Τινὲς μὲν νομίζουσιν, ὅτι ἐνταῦθα περὶ ἐκείνης μνεία γίνεται, ἣτις μετὰ ταῦτα πενθερὰ τοῦ Κατιλίνα ὑπῆρξεν, καὶ τὴν ὁποίαν οἱ ἱστορικοὶ δὲν ᾔθελον νὰ ὀνομάσωσι τῆς εὐγενείας φειδόμενοι· ποία ὁμῶς ἦν οὐχ ἱκανῶς βεβαιῶνται. — cum sacerdote. Οὐχὶ μόνον μετὰ εὐγενοῦς παρθένου· ἀλλ' εἶτα καὶ μετὰ ἱερείας Ἑστιάδος, καὶ ἄλλων ἡσυχροῦργησε. Αὕτη δὲ ἡ Ἑστιὰς ἦν ἀδελφὴ τῆς Τερεντίας, συζύγου τοῦ Κικέρωνος, τὴν ὁποίαν οἱ δικασταὶ τῆς ποινῆς ἀπέλυσαν, ἀποῦ ἔμαθον, ὅτι αὕτη ὑπὸ τοῦ Κατιλ. διεφθάρη. Περὶ δὲ τῆς ποινῆς ἣν ἀπέτιον αἱ Ἑστιάδες παρθένοι ἰδὲ Πλούταρχον ἐν βίῳ Νουμᾶ Πομπηλίου. — contra jus fasque. Ἰσοδυναμεῖ τῷ contra humana divinaque jura, ἐναντίον τῶν ἀνθρωπίνων καὶ θεῶν δικαίων· πρῶτον διότι μετὰ παρθένου εὐγενοῦς, εἶτα μετὰ Ἑστιάδος ἡσυχροῦργησεν.

stae, alia hujusmodi contra jus fasque. 2. Postremo captus amore Aureliae Orestillae, cujus, praeter formam, nihil umquam bonus laudavit, quod ea nubere illi dubitabat, timens privignum adulta aetate, pro certo creditur, necato filio, vacuum domum scelestis nuptiis fecisse. 3. Quae quidem res mihi in primis videtur caussa fuisse facinoris maturandi; 4. namque animus impurus, diis hominibusque infestus, neque vigiliis neque quietibus sedari poterat; ita conscientia mentem excitam vexabat. 5. Igitur colos exsanguis, foedi oculi, citus modo, modo tardus incessus; prorsus in facie vultuque vecordia inerat.

2. cujus praeter formam... laudavit. Ταύτης, ἐκτὸς τοῦ κάλλους, οὐδὲν ἄλλο πώποτε ὁ σοφὸς ἐπήνεσεν. — privignum. δηλ. τὸν ἐκ τῆς ἐτέρας γυναικὸς υἱὸν τοῦ Κατιλίνα. — adulta aetate. — Ἐτ. γρ. adultum aetate, δηλ. necato filio. φονεύσας τὸν υἱὸν ἐκένωσε τὸν οἶκον κτλ. Παρβ. καὶ τὸ παρὰ Κικέρωνι χωρίον ἐν τῷ πρώτῳ κατὰ Κατιλ. λόγῳ εὐρισκόμενον. « Quid vero? nuper cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vecuefecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? quod ego praetermitto, κτλ (Κικέρων ἐν τῷ Α΄. κατὰ Κατιλ. λόγ. κεφ. Σ΄., 14.).

3. facinoris. Facinus ἐνταῦθα προσαγορεύει τὴν συνωμοσίαν τοῦ Κατιλίνα, τὴν ὅποیان καὶ διὰ τὴν τῶν ἄλλων κακούργων πράξεων συνεδῆσιν, καὶ μάλιστα διὰ τοῦτο τὸ μέγιστον κακούργημα, παρακινήθεις, φαίνεται ὅτι ἐπετάχυνεν.

4. infestus. Δηλ. ἡ ψυχὴ αὐτοῦ κινδύνους παρὰ τε Θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἀνέμενε· διότι ἡ λέξις αὕτη κατὰ τὸν Γέλλιον ἐνίοτε μὲν ἐνεργητικὴν, ἐνίοτε δὲ παθητικὴν σημασίαν ἔχει, δηλ. καὶ οὗτος infestus καλεῖται, ὅστις κατὰ τινος ἐπιφέρει κακὸν τι, ὡς καὶ ὁ παρ' ἄλλου κακοποιούμενος. (ἰδὲ Γέλλιον ἐν Ἀττικαῖς Νυξί. Θ'. 12). — neque vigiliis poterat. Δηλ. καὶ ὅτε ἐγρηγόρει, καὶ ὅτε ἐκοιμᾶτο δὲν ἡσύχαζεν ἡ ψυχὴ του. — vastabat. Ἐτ. γρ. vexabat.

XVI. Sed juventutem, quam ut supra diximus, ille-
xerat multis modis, mala facinora edocebat. 2. Ex il-
lis testes signatoresque falsos commodare; fidem, for-
tunas pericula vilia habere, post, ubi eorum famam
atque pudorem adtriverat, majora alia imperabat; 3.
si caussa peccandi in praesens minus suppetebat, nihilo
minus insontes, sicuti sontes, circumvenire jugulare;
scilicet ne per otium torpescerent manus aut ani-
mus, gratuito potius malus atque crudelis erat. 4. His

XVI. 1. Sed. Ὁ σύνδεσμος οὗτος συνδέει τὰ κατωτέρω μετὰ τῶν
ἐν τῷ ΙΔ'. κεφαλαίῳ ῥηθέντων.

2. Ex illis. Τὸ νὰ ἀναφέρεται τὸ πληθ. illes πρὸς τὸ ἐνικὸν juven-
tatem, γίνεται ἀδεία τοῦ κατὰ σύνεσιν λεγομένου σχήματος.— Signatores.
Ἐν γένει παρὰ Ῥωμαίοις signatores ὀνομάζονται, ὅσοι, ὅτε γράφονται
καὶ σφραγίζονται αἱ διαθήκαι ἢ ἄλλα τινα ἔγγραφα, παρόντες εἰσὶν.—
habere. Ὑποκείμενον τούτου τοῦ ἀπαρεμφάτου δὲν πρέπει νὰ ἀποδώσῃ
τις ταῦτ', ὅπερ καὶ εἰς τὸ comodari δηλ. τὸν Κατιλίαν· ἄλλα τὸ juvenes
ἢ juventutem, ἐξήρτηται δὲ ἀπὸ τοῦ εὐκόλως ἐννοουμένου ἐκ τῶν ἀνω-
τέρω edocuit.

3. Si causa peccandi. Ἐὰν ἱκανὴ αἰτία πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν δὲν ὤ-
πῃρχεν, οὐδὲν ἤττον κτλ.—insontes sicuti sontes. Τοὺς βλάψαντάς τι
τὸν Κατιλίαν, ὡς καὶ τοὺς μὴ βλάψαντας κτλ.—circumvenire. δηλ. οἱ
νέοι οὗτοι, ὡς ἐκ τῶν κατωτέρω δηλοῦται καὶ οὐχὶ ὁ Κατιλίαν.—gra-
tuito. Ἄνευ αἰτίας καὶ ὠφελείας.

4. simul quod aes alienum. Οἱ εἰς τὰς ἐπαρχίας πεμπόμενοι στρα-
τηγοὶ ἀκορέστως ἐγύμνωναν αὐτάς, ἔτι δὲ οἱ δημοσιῶναι, καὶ οἱ ἔμποροι
ἐπὶ μεγάλῳ τόκῳ ἐδάνειζον. Ἐκ τῆς ἀπληστίας λοιπὸν τῶν στρατηγῶν,
καὶ τῆς αἰσχροῦς τοκογλυφίας τῶν ἄλλων ὑπέπεσαν πάντες οἱ ἐπαρχίῳ-
ται εἰς μέγα χρέος, οὗς ἐπίστευεν ὁ Κατιλίαν ὅτι θέλει ἔχει βοηθούς.
— per omnis terris. Ἐν ἀπάσαις ταῖς γαλαῖς, αἷτινες ἦσαν ὑπὸ τῇν
ἐξουσίαν τῶν Ῥωμαίων.—suo usi. Συχνότατα ὁ Σαλλούστιος μεταχειρί-
ζεται τὰ οὐδέτερα τῶν ἐπιθέτων, καὶ τῶν κτητικῶν ἄντωνυμ. ἐν τῷ ἐνι-
κῷ ἀριθμῷ ἀντὶ οὐσιαστικῶν· πρὸλ. κεφ. Ε'. 4. « alieni appetens, sui

amicis sociisque confisus Catilina, simul quod aes alienum per omnis terras ingens erat, et quod plerique Sullani milites, largius suo usi, rapinarum et victoriae veteris memores, civile bellum exoptabant, opprimundae reipublicae consilium cepit. 5. In Italia nullus exercitus; Cn. Pompejus in extremis terris bellum gerebat; ipsi consulatum petendi magna spes; Senatus nihil sane intentus; tutae tranquillaeque res omnes; sed ea prorsus opportuna Catilinae.

XVII. Igitur circiter Kalendas Iunias, L. Caesare et C. Figulo Consulibus, primo singulos appellare; hortari alios, alios tentare; opes suas, imparatam rempublicam, magna praemia conjurationis docere. 2. Ubi

profusus* σημαίνει δὲ τὸ largitus suo usi, ὅτι ἐξόδευσαν πλείονα τῆς καταστάσεώς των. Victoriā veteris. Δηλ. τῆς τοῦ Μαρίου νίκης μνήμονες.

5. in extremis terris. Ὁ Πομπήϊος κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν δηλ. τὸ 66 Π. Χ. ἔτος πρὸς τὸν Μιθριδάτην πολεμῶν, τὸν Πόντον, τὴν Ἀρμενίαν, Ἀλβανίαν, Ἰβηρίαν καὶ τὰς παρὰ τὰ Καυκάσια ὄρη κειμένας χώρας, εἶτα τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην μετὰ νικηφόρου στρατοῦ περιῆλθεν. Διὰ τοῦτο δὲ ὀνομάζονται ἐκεῖναι αἱ χώραι extremae· διότι ἐν γένει ὅσαι πέραν αὐτῶν ἦσαν, ταύτας οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐγνώριζαν.—ipsi. Δηλ. τῷ Κατιλίᾳ.

XVII. 1. Kalendas Iunias. Τὰς Καλένδας τοῦ Ἰουνίου τοῦ 589 ἔτους Κ. Ρ. — L. Caesare. Ἡ ἀδελφὴ τούτου σύζυγος ἦν τοῦ κατωτέρω ἀναφερομένου Λεντούλου, τὸν ὁποῖον οὗτος ὁ Λ. Καῖσαρ κατεδίκασεν εἰς θάνατον, ἐπειδὴ ὑπῆρξεν μετὰ τῶν συνωμοτῶν. Ἰδὲ τὰ ὑπὸ Κικέρωνος ἀναφερόμενα περὶ τούτου ἐν τῷ Δ', κεφ. Γ', κατὰ τοῦ Κατ. λόγῳ.—C. Figulo. Γάιος Μάρκιος Φιγούλος· οὗτος, πρὶν δ' υἱοθεσίας προστεθῇ εἰς τὸ γένος τῶν Μαρκίων, Mucius Thermus ὀνομάζετο. — Singulos. Ἐνα ἕκαστον κατ' ἰδίαν. ἀντίκειται δὲ ἡ λέξις αὕτη, τῇ κατωτέρω omnibus.—tentare. Ἐπειρᾶτο ἂν τῶν ἑαυτοῦ σχεδίων καὶ πράξεων θέλωσι νὰ γείνωσι μέτοχοι, ἢ ὄχι.

2. voluit. Ἐνίοτε οἱ συγγραφεῖς παραμελοῦντες τοῦ χρονικοῦ διαστή-

satis explorata sunt, quae voluit, in unum omnis convocat, quibus maxuma necessitudo et plurimum audaciae inerat. 3. Eo convenere Senatorii ordinis P. Lentu-

ματος, ὅπερ ἐμεσολάδησε μεταξύ μιᾶς καὶ ἐτέρας πράξεως, αἵτινες πρὸς ἀλλήλας συνδέονται, μεταχειρίζονται τὸν παρκαίμενον, ὡς ἐνταῦθα, ἐνῷ ἀνάγκη ἐστὶ ὑπερσυντελικῷ· πρβλ. καὶ Ἰουγούρθ. κεφ. Ο'. 4.

3. P. Lentulus Sura. Περὶ τούτου τὰ ἐξῆς λέγει ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Κικέρ. κεφ. ΙΖ'. « Τοὺς δ' ὑπολειφθέντας ἐν τῇ πόλει τῶν διεφθαρμένων ὑπὸ τοῦ Κατιλίνα συνῆγε καὶ παρεθάρρυνε Κορνήλιος Λέντος, Σούρας ἐπὶ κλησιν, ἀνὴρ γένους μὲν ἐνδόξου, βεβιωκῶς δὲ φαύλως, καὶ δι' ἀσέλγειαν ἐξεληλημένος τῆς βουλῆς πρότερον· τότε δὲ στρατηγῶν τὸ δεύτερον, ὡς ἔθος ἐστὶ τοῖς ἐξ ὑπαρχῆς ἀνακτωμένοις τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα. Λέγεται δὲ καὶ τὴν ἐπὶ κλησιν αὐτῷ γενέσθαι τὸν Σούραν ἐξ αἰτίας τοιαύτης. Ἐν ταῖς κατὰ Σύλλαν χρόνοις ταμιεύων, συχνὰ τῶν δημοσίων χρημάτων ἀπώλεσε καὶ διέφθειρεν· ἀγανακτοῦντος δὲ τοῦ Σύλλα, καὶ λόγον ἀπαιτοῦντος ἐν τῇ συγκλήτῳ, προσελθὼν ὀλιγώρως πάνυ καὶ καταφρονητικῶς, λόγον μὲν οὐκ ἔφη διδόναι, παρέχειν δὲ τὴν κνήμην, ὥσπερ εἰώθασιν οἱ παῖδες, ὅταν ἐν τῷ σφαιρίζειν ἀμάρτωσιν. Ἐκ τούτου Σούρας παρωνομάσθη· Σούραν γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι τὴν κνήμην λέλουσι κτλ. » Ἰδὲ καὶ Δίωνα Κάσσιον ἐν τῷ Ν'. βιβλίῳ ΔΗ'. κεφ. Περὶ μὲν τῆς ὑπερηφανεῖας αὐτοῦ ἰδὲ τὸ κατωτέρω ΜΗ'. κεφ.· περὶ δὲ τῆς ἀπωλείας τὸ ΝΕ'. — P. Autronius. Οὗτος συμμαθητὴς καὶ συνταμίης τοῦ Κικέρωνος· ὑπῆρξε. — L. Cassius Longinus. Οὗτος κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κικέρωνος, τὴν φροντίδα τοῦ πυρπολῆσαι τὴν πόλιν ἀνέλαβεν, τοσοῦτον δὲ παχὺς ἦν, ὥστε τὸ πάχος αὐτοῦ παρομιμῶδες εἶχε καταντήσει. — C. Cethego. Οὗτος ὑπερεῖχε τὸν Κατιλίαν κατὰ τὴν προπέτειαν καὶ αὐθάδειαν. Περὶ τῆς τιμωρίας τούτου ἰδὲ τὸ ΝΕ'. κεφ. — P., et Servi, Sullae. Οὗτοι ἦσαν υἱοὶ τοῦ Σεργίου Κορνηλίου Σύλλα· ὁ πρῶτος τούτων δηλ. ὁ Πούπλιος ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλ. καὶ δεύτερον ἀναφέρεται. Δὲν ὑπάρχουσι δ' ἱκανὰ δείγματα, ὅτι οὗτος ἦν μετὰ τῶν συνωμοτῶν. Διότι, ὅτε κατὰ τὸ 661 K. Ῥ. ἔτος, ὁ Λεύκιος Τορκάτος (Lucius Torquatus) ὁ νεώτερος ὑπεστήριζεν, ὅτι ὑπῆρξε συμμέτοχος ἐκατέρας συνωμοσίας, ὁ Ὀρτένσιος καὶ ὁ Κικέρων τὴν ὑπεράσπισιν τούτου ἀνεδέχθησαν, καὶ διὰ τῶν ἀρίστων λόγων των κατώρθω-

Ius Sura, P. Autronius, L. Cassius Longinus, C. Cethegus, P. et Servius Sullae, Servi filii, L. Varguntejus, Q. Annius, M. Porcius Laeca, L. Bestia, Q. Curius; 4. praeterea ex equestri ordine M. Fulvius Nobilior, C. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius; ad hoc multi ex coloniis et municipiis, domi nobiles. 5. Erant

σαν ἕνα ἀπολυθῇ. Οὐδ' ὁ Σαλλ. ὀνομάζει αὐτὸν σύμμαχον τῆς προτέρας συνωμοσ. ἥς ἡ ἔκθεσις εὐρηται ἐν τοῖς ἐξῆς κεφαλαίοις, τὸ ὄνομα ὅμως τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ κατωτέρω ἀπαντᾶται ἐν τῷ ΜΗ'. κεφ.—L. Varguntejus. Οὗτος μετὰ τοῦ Γαίου Κορνηλίου ἱππέως εἶχε συμφωνήσει μετὰ ὀπλισμένων ἀνθρώπων νὰ ὑπάγῃ πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Κικέρωνος, καὶ αὐτὸν ἐν τῇ κλίνῃ του νὰ φονεύσωσιν, ἅτινα ὁ ὕπατος μαθὼν παρὰ τῆς Φουλβίας, δὲν ἐδέχθη τοὺς ἐπισκεψομένους αὐτόν. Πρὸλ. τὸ ΚΗ'. κεφ. καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ Σύλλα λόγον τοῦ Κικέρ. κεφ. Β'.

3. Annius. Οὗτος ἦν γερουσιαστής.—M. Porcius Laeca, παρ' ἄλλοις γράφεται καὶ Lecca.—L. Bestia. Οὗτος ἐκ τοῦ Καλπουρνίου γένους ἦν, καὶ δήμαρχος τὸ 670 Κ. 'Ρ. ἔτος ὑπῆρξε.—Q. Curius. Οὗτος μολονότι εἶχε προδώσει τὰ σχέδια τῶν συνωμοτῶν, μολοντοῦτο, ἐπειδὴ μεταξὺ αὐτῶν εἶχεν ὀνομάσει καὶ τὸν Καίσαρα, δὲν ἔλαβεν τὰ ὑπὸ τῆς Γερουσίας ψηφισθέντα βραβεῖα, περὶ ὧν γίνεται μνεία κατωτέρω.

4. L. Statilius. Περὶ τούτου γίνεται μνεία καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς κεφ. ΜΓ'. ΜΔ'. ΜΕΤ'. καὶ ΝΕ'.—P. Cabinius. Τοῦτον ὁ Κικέρων ἐν τῷ Γ'. κατὰ Κατίλ. λόγῳ ἐπονομάζει Cinibrum. περὶ τῆς ποινῆς ἦν καὶ οὗτος ὑπέστη ἰδὲ κεφ. ΝΕ'.—Ex coloniis. Αἱ ἀπὸ τῆς 'Ρώμης ἢ τοῦ Λατίου ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν 3 ἢ 5 ἀνδρῶν πεμπόμεναι ἀποικίαι μετεχειρίζοντο τοὺς αὐτοὺς νόμους καὶ δίκαιον, οὗς καὶ οἱ 'Ρωμαῖοι. Τούτων δὲ τῶν ἀποικιῶν, αἱ μὲν ἀπὸ τῆς 'Ρώμης στελλόμεναι Romanae ὀνομάζοντο, ὧν οἱ κάτοικοι τοῦ (juris Quiritum) δικαίου τῶν Κυριτῶν μετεῖχον, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ Λατίου Latinae, ὧν οἱ κάτοικοι τοῦ (juris Latii) μετεῖχον.—municipiis. Municipia ὀνομάζονται ἐκεῖναι αἱ πόλεις, ὧν οἱ κάτοικοι τὴν 'Ρωμαϊκὴν πολιτείαν ἐδώρηθησαν, δι' ἰδίαν δὲ νόμων διαφκοῦντο.

5. complures. Δηλ. ὁ Καῖσαρ, Κράστος καὶ Ἀντώνιος.—domi nobiles. Δηλ. εὐγενεῖς ἐν ἐκείναις ταῖς ἰσοπολίται πόλεσι καὶ ἀποικίαις ἐν αἷς κατῴκουν.

praeterea complures paullo occultius consilii hujusce participes nobiles, quos magis dominationis spes hortabatur quam inopia aut alia necessitudo. 6. Ceterum juventus pleraque, sed maxume nobilem, Catilinae inceptis favebat; quibus in otio vel magnifice vel molliter vivere copia erat, incerta pro certis, bellum quam pacem malebant. 7. Fuere item ea tempestate, qui crederent, M. Licinium Crassum non ignarum ejus consilii fuisse; quia Cn. Pompejus invisus ipsi magnum exercitum ductabat, cujusvis opes voluisse contra illius potentiam crescere, simul confisum, si conjuratio valuisset, facile apud illos se principem fore.

XVIII. Sed antea item conjuravere pauci contra rempublicam, in quibus Catilina fuit. 2. De qua, quam verissime potero, dicam. L. Tullo, M. Lepido Consu-

6. quibus. Οἷς εὐγενέσι, δηλ. μόνον πρὸς τὰ nobiles, καὶ οὐχὶ καὶ πρὸς τὴν pleramque juventutem ἀναφέρεται ἡ ἀντωνυμία.

7. Licinium Crassum. Οὗτος ἦν περίφημος διὰ τὰς υπερφυεῖς ἑαυτοῦ δυνάμεις καὶ πλοῦτον, κατ' ἐκείνον δὲ τὸν χρόνον πραίτωρ καὶ ὑπατος ὑπῆρξε, καὶ ὀλίγον μὲν μετὰ ταῦτα δηλ. 693 ἔτος Κ. 'Ρ. συνεμάχησε μετὰ τοῦ Πομπηίου καὶ Καίσαρος, τὸ δὲ 700 ἐπολέμησε κατὰ τῶν Πάρθων, ἐν ᾧ πολέμῳ καὶ ἐφονεύθη.— Gnaeus Pompejus . . ipsi. Διαφωνία μεταξὺ τούτων ἀνεφύη τὸ 683 ἔτος Κ. 'Ρ. ὅτε ὁμοῦ ὑπάτευσον, οἵτινες μολονότι διηλλάχθησαν διὰ τοῦ Καίσαρος, καὶ συνεκρότησαν μετ' αὐτοῦ τὴν πρώτην τριαρχίαν, πάντοτε ὅμως ὁ Κράσσος ἐφθόνηε τὸν Πομπήιον, ὅστις μεγάλως ὑπερεῖχεν αὐτὸν κατὰ τὴν στρατιωτικὴν δόξαν.

XVIII, Sed antea. Δηλ. τρία ἔτη πρὶν τῆς συνωμοσίας ταύτης, περὶ ἧς ἰδίως ὁ Σαλλουστίος πραγματεύεται, ὁ Κατιλίνας ἐσυλλογίσθη μετὰ τοῦ Π. 'Αντωνίου καὶ Πίσωνος νὰ φονεύσωσι τοὺς τότε ὑπάτους ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου, κτλ.

2. de qua. Δηλ. συνωμοσίας, παρελείφθη δὲ τὸ οὐσιαστικόν, διότι εὐκόλως δύναται νὰ ἐννοηθῇ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ῥήματος conjurare. 'Ετ. γρ. de quo. — L. Tullo, M. Lepido consulibus. Οὔτοι ὑπῆρ-

libus, P. Autronius et P. Sulla, designati consules, legibus ambitus interrogati poenas dederant. 3. Post

ξαν ὕπατοι τὸ 687 μὲν Κ. 'Ρ. ἔτος, 66 δὲ Π. Χ. Περὶ δὲ τῶν consulum καὶ ἐν γένει περὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης τὰ ἐξῆς λέγει Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς ἐν τῷ Δ' βιβλ. 76 κεφ. καὶ Ε', 2. τῆς 'Ρωμ. Ἀρχαιολ. « Ταύτην ἀποδείξαμένου τὴν γνῶμην 'Ιουλίου Βρούτου . . Τοὺς δ' ἄρχοντας τούτους ἔταξαν καλεῖσθαι κατὰ τὴν ἐαυτῶν διαλεκτὸν κώσουλαι. Τοῦτο μεθερμηνευόμενον εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν τοῦνομα, συμβούλους ἢ προδούλους δύναται δηλοῦν· κωνσίλια γὰρ οἱ 'Ρωμαῖοι τὰς συμβούλας καλοῦσιν. Ὑπατοι δὲ ὅς 'Ελλήνων ἀνὰ χρόνον ὠνομάσθησαν ἐπὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἐξουσίας, ὅτι πάντων τ' ἄρχουσι, καὶ τὴν ἀνωτάτην χώραν ἔχουσι. Τὸ γὰρ ὑπερέχον καὶ ἄκρον, ὕπατον ἐκάλουν οἱ παλαιοί. » — « Ὡς δὲ κατεστήσαντο ταῦτα, δεῖσαντες, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, μὴ δόξα ταῖς πολλοῖς ἐγγένηται περὶ τῆς κοινῆς πολιτείας οὐκ ἀληθῆς, ὅτι δύο βασιλεῖς κύριοι γεγονάσι τῆς πόλεως ἀνθ' ἑνός, ἐκατέρου τῶν ὑπάτων τοὺς δώδεκα πελέκεις ἔχοντας, ὥσπερ εἶχον οἱ βασιλεῖς, ἔκριναν τό τε δέος ἀφελεῖσθαι τῶν πολιτῶν, καὶ τῆς ἐξουσίας μειῶσαι τὸν φθόνον, τοῦ μὲν ἐτέρου τῶν ὑπάτων τοὺς δώδεκα κατατάξαντες ἡγεῖσθαι πελέκεις, τοῦ δ' ἐτέρου δώδεκα ὑπηρετας ῥάβδους ἔχοντας μόνον· ὡς δὲ τινες ἱστοροῦσι, καὶ κορώνας· γίνεσθαι δὲ τῶν πελέκειων τὴν παράληψιν ἐκ περιτροπῆς, ἕνα μῆνα κατέχοντος αὐτοὺς παραλλάξ ἐκατέρου κτλ. » — legibus ambitus. Διὰ πολλῶν νόμων ἀπηγορεύετο τὸ νὰ ζητήσῃ τις δι' ἀτίμων καὶ αἰσχυρῶν μέσων καὶ δι' ἐπιδαψιλεύσεως ὅποιουδήποτε εἶδους π. χ. διὰ τοῦ παρέχειν ἀγῶνας μονομάχων πρὸς τέρψιν τοῦ λαοῦ, διὰ τοῦ προσφέρειν θέσιν ἐν τῷ θεάτρῳ εἰς τὰς φυλάς, κτλ., νὰ λάβῃ τὰς ψήφους τοῦ λαοῦ. Νεώτατος δὲ αὐτῶν τῶν νόμων τότε ἦν ὁ Καλπούρσιος, ὑπὸ τῶν ὑπάτων Γαίου Καλπουρνίου Πίσωνος καὶ Μάρκου Ἀκιλίου Γλαβρίωνος προταθείς· οἱ δὲ ἐπὶ παραβάσει τούτου τοῦ νόμου καταδικαζόμενοι ἀπεθίζοντο τῆς Γερουσίας, καὶ δὲν εἶχον πλεον τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ζητήσωσι θέσιν τινά, καὶ εἰς ζημίαν πολλῶν χρημάτων ὑπεβάλλοντο. — interrogati. Ὅσάκις τὸ interrogare σημαίνει τὸ ἐγκαλεῖν, κατηγορεῖν, τίθεται μὲν ὑπὸ πάντων τῶν ἀρίστων συγγραφ., μετὰ τῆς λέξ. lege, ἢ legibus παρὰ Τακίῳ δὲ εὐρηται καὶ ἄνευ ταύτης, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ τὸ ἐρωτᾶσθαι τίνα ὑπὸ τοῦ πραιτῶρος κατὰ τοὺς νόμους (legum auctoritate) ἂν ἔπραξέ τι κακούργημα.

3. pecuniarum repetundarum reus. Ὅτε ἐκ τῆς Ἀφρικῆς ἐπανῆλθεν,

paullo Catilina, pecuniarum repetundarum reus, prohibitus erat consulatum petere, quod intra legitimos dies profiteri nequiverat. 4. Erat eodem tempore Cn. Piso, adulescens nobilis, summae audaciae, egens, factiosus, quem ad perturbandam rempublicam inopia atque mali mores stimulabant. 5. Cum hoc Catilina et Autronius circiter Nonas Decembris consilio commu-

ἐνθα ἦν πραιτωρ, κατηγορήθη ὑπὸ τοῦ Κλωδίου ἐπὶ κακώσει αὐτῆς. Ὅθεν, ἐπειδὴ ἦν ὑπόδικος, δὲν ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ τὴν ὑπατείαν.— intra legitimos dies. Ἐν διαστήματι τριάκοντα ἡμερῶν πρὸ τῶν λοχιτίδων ἐκκλησιῶν (comitiorum centuriatorum) διετάττοντο οἱ παραγγέλλοντες τὴν ὑπατείαν, ἢ ἄλλας ἀρχὰς profiteri eas, δηλ. ἵνα γνωστοποιῶσι τὴν ἑαυτῶν αἵτησιν, καὶ παρουσιασθέντες εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ἀρχαιρεσιῶν ἐσόμενον ἄρχοντα ζητήσωσι τὴν καταγραφὴν τοῦ ἑαυτῶν ὀνόματος μεταξὺ τῶν ἀντιπαραγγελλόντων, ὅστις εἶχε χρέος ν' ἀποβάλῃ ἐκεῖνον, οὗτινος ἡ διαγωγὴ ἐπιλήψιμος ἦν κτλ. διότι κυρίως τὸ profiteri = ἐστὶ τῷ publice fateri.

4. Cn. Piso. Οὗτος ἦν ἐκ τοῦ Καλπουρνίου γένους, τοῦ ὁπαίου συνώνυμοι πολλοὶ ἄλλοι ἀναφέρονται.

5. In Capitolio. Οἱ προαναγορευθέντες ὕπατοι ἐσυνήθιζον τὴν πρώτην Ἰανουαρίου (καθ' ἣν ἡμέραν ἐλάμβανον τὴν ἀρχὴν) νὰ πορεύωνται πολὺ πρῶτ' μετὰ παμπληθοῦς συνοδίας πρὸς τὸν λαμπρότατον ναὸν τοῦ Καπιτωλίου Διὸς, ἐνθα ἠϋχόντο ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἀπάσης τῆς πόλεως, καὶ ἰδιαιτέρας ἱερουργίας ἐποιοῦν. Πρὸ μὲν τῶν Καρχηδονιακῶν πολέμων φαίνεται ὅτι τὴν πρώτην Μαρτίου ἐλάμβανον τὴν ὑπατείαν· ἀπὸ δὲ τοῦ 389 Κ. Π. ἔτους ἡ πρώτη τοῦ Ἰανουαρίου πρὸς ταύτην τὴν πρᾶξιν ὠρίσθη. Τὸ δὲ calendis Januariis ἔστιν ἐστὶ τῷ Kalen. Januarii, διότι πολλάκις τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν τίθενται ὡς ἐπίθετα.— L. Cottam. Οὗτος ἦν ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ Μάρκου Κόττα, ὅστις κατὰ μὲν τὸ 688 Κ. Π. πραιτωρ, κατὰ δὲ τὸ 689 ἔτος τιμητὴς (censor) ὑπῆρξε.— L. Torquatum. Οὗτος ἦν ἐκ τοῦ Μανιλίου γένους.— fascibus correptis. Δηλ. τῶν ὑπατικῶν παρασῆμων κύριοι γεγόμενοι· ἐκτὸς δὲ τῶν fascium, ἅς οἱ ῥαβδοῦχοι ἐντὸς τῆς Πώμης πρὸ τῶν ὑπάτων ἔφερον, καὶ τῶν τῶν πελέκειων (securum), οὗς ἐκτὸς τῆς Πώμης, καὶ τὰ ἐξῆς ἔτι παράσημα εἶχον οἱ ὕπατοι, τὴν sellam curulem (δίφρον), τὴν

nicato parabant in Capitolio Kalendis Ianuariis L. Cottam et L. Torquatam Consules interficere, ipsi fascibus correptis Pisonem cum exercitu ad obtinendas duas Hispanias mittere. 6. Ea re cognita, rursus in Nonas Februarias consilium caedis transtulerant. 7. Jam tum non Consulibus modo, sed plerisque Senatoribus perniciem machinabantur. 8. Quodni Catilina maturasset pro curia signum sociis dare, eo die post conditam urbem Romanam pessimum facinus patratum foret. Quia nondum frequentes armati convenerant, ea res consilium diremit.

togam praetextam (περιπόφυραν τήβενναν)· μετὰ δὲ τοὺς Καισαρείους χρόνους μετεχειρίζοντο ἀντὶ τῆς praetextae togae τὴν trabeam (τραβέαν) καὶ calceos aureos (ὑποδήματα χρυσᾶ).

6. rursus. Τὸ ἐπίρ. τοῦτο τινὲς ἀπέδωσαν πρὸς τὸ cognita, νομίσαντες, ὅτι ἂν ἀποδοθῇ πρὸς τὸ transtulerant θέλει εἶσθαι πλεονασμὸς ἀφοῦ αὐτὸ τὸ transtulerat σύνθετόν ἐστι ἐκ τῆς isans προθ. ταῦτοσήμου τῷ ἐπίρ. rursus. Καὶ πρῶτον μὲν, ὅτι τὸ ἐπίρρ. rursus δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ πρὸς τὸ cognita καταφανὲς γίνεται ἐκ τούτου, ὅτι δὲν εἶχε γνωσθῇ πρότερον ἡ συνωμοσία, ὥστε νὰ δύναται νὰ εἴπῃ τις, ὅτι καὶ δεύτερον ἐγνώσθη, δεύτερον δὲ ὅτι οὐκ ἐστὶ πλεονασμὸς ἂν ἀποδοθῇ πρὸς τὸ transt. δηλοῦται ἐκ τούτου, ὅτι οὐχὶ σπανίως εὑρίηται ἐν τοῖς συγγρ. ἐπίρρ. σημαῖνον ταῦτ' ὅ,τι ἡ πρόθεσις, ἐξ ἧς συντεθειμένον ἐστὶ τὸ ῥήμα, πρὸς ὃ τὸ ἐπίρρ. ἀποδίδεται, ἵνα ἐπαυξήσῃ τὴν σημασίαν τοῦ ῥήματος· τοῦτο σαφηνίζει τό τε Κορν. Νέπ. χωρίον rursus resecurare. (Κορνηλ. Νέπ. ἐν Ἀλκιβ. ΣΤ')· καὶ τὰ ἐξῆς τὰ ἐξ ἄλλων συγγρ. ληφθέντα redio rursus, ante praeocupare, quaquam fama prius praeceptares erat, κτλ.

8. pro curia. Ἐν γένει curia (βουλευτήριον) ἐκαλεῖτο πᾶς τόπος ἐν ᾧ συνεδρίαζεν ἡ γερουσία, ἣτις δὲν συνήρχετο πάντοτε ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ἐν τοῖς τεμένεσι (templis), ἅτινα ἦσαν ὠρισμένα πρὸς ταύτην τὴν χρῆσιν· ποτὲ δὲ ἐν τοῖς νηοῖς (aedibus) π. χ. ἐν τῷ τῆς Ὁμονοίας ναῷ (Concordiae), τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Σιτηίου Διὸς καὶ τῆς Βελλώνης (Bellonae).

XIX. Postea Piso in citeriorem Hispaniam Quaestor pro Praetore missus est, adnitente Crasso, quod eum infestum inimicum Cn. Pompejo cognoverat. 2. Neque tamen Senatus provinciam invitus dederat; quippe foedum hominem a republica proculesse volebat; simul quia boni complures praesidium in eo putabant, et jam tum potentia Pompeji formidolosa erat. 3. Sed is Piso in provinciam ab equitibus Hispanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens occisus est. 4. Sunt qui ita dicunt, imperia ejus injusta, superba, crudelia barbaros nequivisse pati; 5. alii autem, equites illos, Cn Pompeji veteres fidosque clientes, voluntate ejus Pisonem aggressos; numquam Hispanos praeterea tale facinus fe-

XIX. 4. Ἡ Γερουσία μολονότι βεβαία ἦν περὶ τῆς συνωμοσίας, μολοντοῦτο ἐπειδὴ ἱκανὰ δείγματα οὐχ ὑπῆρχον, ἔκρινε καλὸν προσποιηθεῖσα, ὅτι οὐδὲν γνωρίζει, νὰ διαώρῃ τὸν Γνάϊον Πίσωνα διοικητὴν (praetorem), καίτοι ταμίαν ὄντα, τῆς αὐτῆς ἐκείνης ἐπαρχίας ἣτις ὑπὸ τῶν συνωμοτῶν αὐτῷ ὠρίσθη, ἵνα οὕτω, παραχωρήσασα περίστασιν τοῦ νὰ πλουτίσῃ, ἀποσπᾷ αὐτὸν τῶν λοιπῶν· διότι ἐνόμιζεν ὅτι δι' οὐδὲν ἄλλο οὗτος εἶχε συνωμόσει, εἰμὴ διότι ὑπὸ μεγάλου χρέους κατεπιέζετο.

Quaestor. Ἡ λέξις αὕτη παρήχθη ἀπὸ τοῦ quaerere, ζητεῖν, εἰσαγγέλλειν, ἐπειδὴ ἔργον αὐτῶν κατ' ἀρχάς ἦν τὸ νὰ δικάζωσι τοὺς κακούργους, εἴτα δὲ ἐπὶ Ποπλικόλα, διατηρήσαντες τὸ ὄνομα, ἔλαβον τὴν ταμειαν δὴλ. ἐφρόντιζον περὶ τῆς εἰσπράξεως τῶν δημοσίων χρημάτων, τῆς πληρωμῆς τῶν στρατιωτῶν κτλ. ἐκ τοῦ ὅτι δὲ εἶχον τὸ δεύτερον τοῦτο ἔργον δὴλ. διότι conquirebant publicas pecunias λέγει ὁ γραμμ. Φῆστος ὅτι παρήχθη ἡ λέξις, καὶ οὐχὲν ἐκ τοῦ ὅτι πρότερον εἰδίκαζον τοὺς κακούργους.

2. a republica procul. Ἐπειδὴ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐκάστη δημόσιος πράξις ἐγένετο, ὅστις ἀπὸ ταύτης ἔλειπε, καὶ ἐπομένως δὲν παρευρίσκετο ἐν ταῖς δημοσίαις πράξεσιν, οὗτος ἐλέγετο, ὅτι procul a republica est.

4. Sunt qui ita dicunt. Ὑπάρχουσιν οἱ λέγοντες, ὅτι οἱ βάρβαροι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ὑποφέρωσι τὰ ἀδίκους διαταγὰς τοῦ Πίσωνος.

5. numquam Hispanos . . . repressos. Ὅτι οὐδέποτε οἱ Ἰσπανοὶ . . . ἂν καὶ πρότερον πολλὰς ἀδίκους διαταγὰς (ἄλλων) εἶχον ὑποφέρει.

cisse, sed imperia saeva multa antea perpessos. 6. Nos eam rem in medio relinquemus. De superiore conjuratione satis dictum.

XX. Catilina ubi eos, quos paullo ante memoravi, convenisse videt, tametsi cum singulis multa saepe egerat, tamen in rem fore credens universos adpellare et cohortari, in abditam partem aedium secessit; atque ibi, omnibus arbitris procul amotis, orationem hujusmodi habuit.

2. » Ni virtus fidesque vestra spectata mihi fo-

XX. 1. in rem fore. Πιστεύων, ὅτι ὠφέλιμον θὰ ὑπάρξῃ.—secedit,... habuit. Πολλάκις μετὰ τὸν ἱστορικὸν ἐνεστῶτα δὲν ἔπεται πάλιν ἐνεστῶς, ἀλλὰ παρακείμενος, ὡς ἐνταῦθα μετὰ τὸν ἐνεστ. *secedit* ἔπεται ὁ παρακείμενος *habuit*, καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς χωρίοις. Caesar Sillium irruptionem in Catos facere jubet, ipse legiones *eduxit*. (Τάκητ. Χρον. Β', 7). improvisus expugnat, unumque corpus equitum pedestriumque copiarum invicti exercitus *fecit*. (Ίουστ. Ζ'. Σ'). Τανάπαλιν (δηλ. τὸ νὰ προηγῇται παρακείμενος) εὔρηται ἐν Ίουγοῦρθ. IB', 4. Numida mandata brevi *confecit*, atque, ut doctus erat, noctu Jugurthae milites *introducit*.—arbitros. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπὶ τῆς κυρίας σημασίας ἐνταῦθα ἐστὶ, δηλ. σημαίνει: ἐκείνους, οἵτινες βλέπουσιν ἢ ἀκούουσιν τι παρ ευρισκόμενοι.—hujusmodi. Ἐκ τῆς λέξεως ταύτης δηλοῦται, ὅτι ὁ Κατιλίνας δὲν ὠμίλησε ταύταις ταῖς λέξεσιν· ἀλλ' ὅτι ὁ Σαλλούστιος, μιμηθεὶς τὸν Θουκυδίδην, ἔπλασε μετὰ μεγίστης ἐπιτυχίας, ὅτι τοιαῦτα εἶπεν ὁ Κατιλ. ὅποια ἔπρεπε νὰ εἴπῃ τοιοῦτος ἄνθρωπος ἐν τοιαύτῃ περιστάσει καὶ πρὸς τοιοῦτους ἐταῖρους.

2. *spes magna*, *dominatio*. Ἡ *spes magna*. Πάντα ἐκείνα περιλαμβάνει, ἅτινα ἤλπιζεν ὁ Κατιλίνας καὶ οἱ τούτου ἐταῖροι, ὅτι θὰ δοθῶσι πρὸς αὐτοὺς, ἧσαν δὲ τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐλπιζόμενα αἱ τῶν χρεῶν ἀποκοπαί, προγραφαί, κτλ. *Dominatio* δὲ ἐστὶν ἡ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἰσχύς τῆς διοικήσεως τῆς πόλεως, ὅπερ δὲν συνεδέθη μετὰ τοῦ *magna spes*, ἵνα ἐκφραστῇ ἡ μαινομένη καὶ ζέουσα ψυχὴ τοῦ Κατιλίνα.—*neque ego per ignaviam . . . ingenia*. Ἡ ἔννοια. Ἐὰν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν δὲν ᾔθελον ὑπάρξει γνωστὰ πρὸς ἐμὲ, μάτην αὕτη ἡ εὐκαιρία (*opportunitas*)

rent, nequicquam opportuna res cecidisset; spes magna, dominatio in manibus frustra fuissent; neque ego per ingnaviam aut vana ingenia incerta pro certis captarem. 3. Sed quia multis et magnis tempestatibus vos cognovi fortis fidosque mihi, eo animus ausus est maxumum atque pulcherrimum facinus incipere, simul quia vobis eadem, quae mihi, bona malaque esse intellixi; 4. nam idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia est. 5. Sed ego quae mente agitavi, omnes jam antea diversi audistis. 6. Ceterum mihi in dies magis animus accenditur, quum considero, quae conditio vitae futura sit, nisi nosmet ipsi vindicamus in libertatem. 7. Nam postquam respublica in paucorum poten-

ἤθελε συμπέσει,... καὶ οὔτε ἐγὼ, ἐὰν ἤθέλετε εἶσθαι ἄπιστοι καὶ ἄδρανεῖς, ὑμᾶς κοινωνοὺς τῆς τοιαύτης κινδυνώδους πράξεως ἤθελον προσλάβει, τὰ ἀβέβαια ἀντὶ τῶν βεβαίων προτιμήσας. Ἑτ. γρ. per ignava.

5. diversi = τῶ ἀνωτέρῳ singuli.

6. Ceterum, etc. Ἡ ἔννοια. Μὴ νομίζετε δὲ ὅτι ἐγὼ ἤδη ἤττον ἐπιθυμῶ ταῦτα· διότι καθ' ἑκάστην ἔτι περισσότερον ἡ ψυχὴ μου φλέγεται πρὸς ταῦτα.—nisi nosmet ipsi vindicamus in libertatem. Ἡ ἔννοια. Ποία τοῦ βίου κατὰστασις ἔσεται, ἐὰν, ἄδρανεῖς ὄντες, ἢ τὰ αἰσχίστα μέλλωμεν νὰ πάθωμεν, ἢ παρὰ τῶν ἄλλων βοήθειαν νὰ περιμένωμεν, καὶ δὲν ζητῶμεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὴν θεραπείαν τῶν κακῶν προσπαθήσαντες νὰ ἐλευθερωθῶμεν.—ius atque ditionem. Ταῦτα ὁμοῦ ἠνωμένα τὴν ὑψίστην ἰσχὺν σημαίνουσι.

7. tetrarchae. Τετράρχης λέγεται κυρίως ὁ τοῦ τετάρτου μέρους τοῦ βασιλείου ἄρχων, εἴτα δὲ ὁποιοσδήποτε διοικητὴς, ἐντεῦθεν πολλάκις, ὡς ἐνταῦθα, συνδέονται τὸ reges καὶ tetrarchae.—vectigales. Ὑποκείμενοι εἰς vectigalia (ἵπὸ τοῦ vehere)· ἦσαν δὲ ταῦτα παρὰ Ῥωμαίοις τὰ δέκατα, ἅτινα ἐκ τῶν γεωργῶν ἐλάμβανον, εἰ ἐκ τῶν δημοσίων νομῶν φόροι, καὶ οἱ τελωνιακοί.—sine gratia. Ἄνευ εὐνοίας, ἐπομένως ἰσχύος, διότι ὅστις εὐνοεῖται ὑπ' ἄλλων, οὗτος ἔχει καὶ ἰσχὺν τινα ἐπ' αὐτῶν.—sine auctoritate. Ἄνευ ὑπολήψεως.

tium jus atque ditionem concessit, semper illis reges, tetrarchae vectigales esse; populi, nationes stipendia pendere; ceteri omnes, strenui, boni, nobiles atque ignobiles, vulgus fuimus, sine gratia, sine auctoritate, his obnoxii, quibus, si respublica valeret, formidini essemus. 8. Itaque omnis gratia, potentia, honos, divitiae apud illos sunt, aut ubi illi volunt, nobis reliquere pericula, repulsas, judicia, egestatem. 9. Quae quousque tandem patiemini fortissimi viri? nonne emori per virtutem praestat, quam vitam miseram atque inhonestam, ubi alienae superbiae ludibrio fueris, per dedecus amittere? 10. Verum enimvero pro Deum atque hominum fidem! victoria in manu nobis est, viget aetas, animus valet; contra illis annis atque divitiis omnia consenuerunt. Tantummodo incepto opus est, cetera res expediet. 11. Etenim quis mortalium, cui virile inge-

9. Nonne emori . . . amittere. Ἄρα οὐκ ἐστὶ προτιμότερον νὰ ἀποθάνῃ τις ἐναρέτως (per virtutem) παρὰ νὰ ἦναι παίγνιον τῆς ἀλλοτρίας ὑπερρηφανείας (δηλ. τῆς τῶν ἄλλων ὑπερρηφανείας), καὶ τέλος ζωὴν ἀθλίαν καὶ ἄμοιρον τῶν θέσεων (inhonestam vitam δηλ. ἄνευ honoris τιμῆς, θέσεως) νὰ ἀπολέσῃ τις ἀτίμως;

10. Ἡ πλοκὴ τῶν ἐννοιῶν αὕτη ἐστὶ. Οὐδόλως δὲ πρέπει νὰ φοβῇσθε, μήπως μέλλομεν ἀπωλεσθῇ· διότι βεβαιότατα ἐν ἡμῖν ἡ νίκη ἐστὶ.

11. nobis larem familiarem . . . esse. Δηλ. ἡμεῖς οὐδὲ ἐν ταῖς οἰκίαις, ἅς παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν ἐκκληρονομήσαμεν, κατοικοῦμεν· ἀλλὰ ξένους (alienos lares) ἐφυστίους θεοὺς ἔχομεν, δηλ. ἐν ξέναις οἰκίαις κατοικοῦμεν· διότι κυρίως lar familiaris λέγεται ὁ ὑπὸ τοῦ πατρὸς τιнос, ἢ ἐν γένει ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ προπατόρων ἰδιαιτέρως λατρευόμενος θεός, συχνάκις δὲ σημαίνει καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ λατρεύεται ὁ θεὸς οὗτος δηλ. τὴν ἐστίαν, καὶ γενικώτερον ὅλην τὴν οἰκίαν.—continuaire. Μία πλησίον τῆς ἄλλης ἑαυτῶν οἰκίας οἰκοδομοῦσι.—divitias vincere nequeunt. Ἄν καὶ τοσαῦτα ἔξοδα πράττουσι μολοντοῦτο δὲν δύνανται νὰ νικήσωσι (δηλ. ἐλαττώσωσι) τὰ ἐκυτῶν πλούτη διὰ τῆς τοιαύτης σπατάλης.

niumin est, tolerare potest, illis divitias superare, quas profundant in exstruendo mari et montibus coaequandis, nobis rem familiarem etiam ad necessaria deesse? illos binas aut amplius domos continuare, nobis larem familiarem nusquam ullum esse? 12. Quum tabulas, signa, toreumata emunt; nova diruunt, alia aedificant, postremo omnibus modis pecuniam tranhunt, vexant, tamen summa lubidine divitias vincere nequeunt. 13. At nobis est domi inopia, foris aes alienum; mala res, spes multo asperior; denique, quid relicui habemus, praeter miseram animam? 14. Quin igitur expergiscimini? En illa, illa, quam saepe optastis, libertas, praeterea divitiae, decus, gloria in oculis sita sunt! Fortuna omnia ea victoribus praemia posuit. 15. Res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magnifica, magis quam oratio mea vos hortentur. 16. Vel imperatore, vel milite me utimini; neque animus, neque corpus a vobis aberit. 17. Haec ipsa, ut spero, vobiscum una Consul agam, nisi forte me animus fallit, et vos servire magis, quam imperare, parati estis. α

XXI. Postquam acceper e a homines, quibus mala

13. mala res. Ἀθλίᾳ πάντων ἡμῶν ἡ κατάστασις.

15. pericula. Οἱ διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν οἰκιακῶν ἀναγκαίων ἐπικείμενοι κίνδυνοι.

16. Vel imperatore vel milite. Ἀρκετὰ ἐμπείρως ὁμιλεῖ ὁ Κατρίλινας, ἵνα μὴ τις ἀπὸ φόβου κινηθεῖς ἀποποιηθῇ τὴν μετ' αὐτοῦ ἔννοιαν.

17. agam. Ἰσοδύναμόν ἐστι ἐνταῦθα τῷ studebo perficere (θὰ πασχίσω νὰ ἐκτελέσω ταῦτα μεθ' ὑμῶν κτλ). — nisi forte servire magis... estis. Δηλ. ἐκτὸς ἐὰν ὑμεῖς ἐπιθυμῇτε νὰ ᾔσθε δοῦλοι μᾶλλον, ἢ νὰ γένητα ἄρχοντες, δηλ. νὰ ἐλευθερωθῇτε.

XXI. 1. Postquam acceper e. Ἀφοῦ ἤκουσαν· περὶ τοῦ accipere ἰδὲ καὶ τὰ ἐν τῷ κεφ. Γ'. 1. σημειωθέντα. — tametsi... videbatur. Εἰ καὶ

abunde omnia erant, sed neque res neque spes bona ulla, tametsi illis quietam movere magna merces videbatur; tamen postulare plerique, uti proponeret quae condicio belli foret, quae praemia armis peterent, quid ubique opis aut spei haberent. 2. Tum Catilina polliceri tabulas novas, proscriptionem locupletium, magistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia, quae bellum atque libido victorum fert. 3. Praeterea esse in Hispania ci-

μέγας μισθός (δηλ. ὠφέλεια, κέρδος) ἐφαίνετο αὐτοῖς τὸ νὰ ταράξωσι τὰ καθεστῶτα, ὅμως, κτλ. — quae condicio belli foret. Ὅτι ἐκεῖνοι δὲν ἀπήτησαν παρ' αὐτοῦ, ἵνα αὐτοῖς ἐκθέσῃ τὸν τρόπον καθ' ὃν μέλλουσι νὰ πολεμήσωσι, φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι κατωτέρω περὶ τοῦτου δὲν ἀποκρίνεται· ἀλλ' ὅτι, τί ὑπόσχεται αὐτοῖς ἀντὶ τῶν κόπων καὶ κινδύνων, τοὺς ὁποίους μέλλουσι νὰ ὑποστῶσι, γενόμενοι κοινωνοὶ τοῦ πολέμου. — quid ubique opis aut spei haberent. Ποίας δυνάμεις ἢ ἐλπίδα, καὶ εἰς ποῖα μέρη αὐταὶ ὑπάρχουσι.

2. tabulas novas. Ὅσαίς οἱ χρεῶνται δὲν ἐδύναντο ν' ἀποπληρώσωσιν ἢ τὰ ὀφειλόμενα χρήματα, ἢ τοὺς τόκους, δι' ἔνδειαν, τότε ἢ τοῦ ὅλου ποσοῦ ἢ μέρους αὐτοῖς χαρισθέντος, νέοι πίνακες (novae tabulae) συνετάττοντο· ἐντεῦθεν αἱ novae tabulae ἐν γένει σημαίνουσι τὰς τῶν χρεῶν ἀποκοπὰς. — proscriptionem. Ἡ συνθήκη αὕτη τῆς προγραφῆς ἀνεφύη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σύλλα καὶ Μαρίου.

3. Praeterea esse. Τὸ esse ἐξήρτηται ἀπὸ τοῦ dicebat, ὅπερ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ polliceri ὑποκρύπτεται. — P. Sittium Nucerinum. Οὗτος ὀλίγον πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς συνωμοσίας μετὰ τῶν ἑαυτοῦ εἶχε φύγει εἰς τὴν Ἀφρικὴν, καὶ ἐκεῖ τὸν βασιλέα τῆς Μαυρητανίας ἐναντίον τῶν πλησιοχώρων τετραρχῶν εἶχε βοηθήσει. — C. Antonium. Οὗτος ἐπωνομάζετο Ὑβριδᾶς (Hybridus), ἦν υἱὸς Μάρκου Ἀντωνίου, περιφημοτάτου ῥήτορος, οὗτινος ὁ πατὴρ τὸ 665 Κ. Π. ὑπὸ τοῦ Μαρίου προγραφεὶς ἀπωλέσθη, ἀνὴρ ὀλίγον ἐντίμου χαρακτῆρος, ὅτε δὲ ἀνεκαλύφθη ἡ συνωμοσία, συνέδραμε τὸν Κικέρωνα καὶ στρατὸν ἐναντίον τοῦ Κατιλίνα ὠδήγησε· διότι συνύπατος τοῦ Κικέρωνος καὶ οὐχὶ τοῦ Κατιλίνα ὑπῆρξεν. — omnibus necessitudinibus circumventum. Δηλ. ὑπὸ πάσης ἀθλιότητος κατατεθλιμμένον, καὶ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων

teriore Pisonem, in Mauretania cum exercitu P. Sittium Nucerinum, consilii sui participes; petere consulatum C. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem et familiarem, et omnibus necessitudinibus circumventum; cum eo se Consulem initium agendi facturum.

4. Ad hoc maledictis increpat omnis bonos; suorum unumquemque nominans laudare; admonebat alium egestatis, alium cupiditatis suae, compluris periculi aut ignominiae, multos victoriae Sullanae, quibus ea praedae fuerat. 5. Postquam omnium animos alacris videt; cohortatus ut petitionem suam curae haberent, conventum dimisit.

XXII. Fuere ea tempestate qui dicerent, Catilinam, oratione habita, quum ad jusjurandum popularis sceleris sui adigeret, humani corporis sanguinem, vino permixtum, in pateris circumtulisse; 2. inde quum post exse-

ἐστερημένον· συνώνυμος λέξις τοῦ neccessitudo ἐστὶ καὶ ἡ necessitas, ἑκατέρα δὲ ἀπὸ τοῦ ῥήματος neclere παράγεται, ὧν ἡ μὲν necessitas σημαίνει ὡς ἐπιτοπλεῖστον τὴν ἀνάγκην τῶν τροφίμων καὶ ἄλλων τοιούτων, ἡ δ' ἑτέρα τὸν ἐκ τῆς συγγενείας ἢ φιλίας προερχόμενον δεσμὸν, συχνότατα ὅμως τὸ ἕτερον ἀντὶ τοῦ ἑτέρου τίθεται, ὡς ἐνταῦθα. — alium admonebat egestatis. Ἄλλου μὲν τὴν ἔνδειαν ὑπενθύμιζε. — alium cupiditatis suae. Ἄλλου δὲ διήγειρε τὴν ἐπιθυμίαν.

XXII. 1. popularis sceleris. Τοὺς κοινωνοὺς τοῦ κακουργήματος, δηλ. τῆς συνωμοσίας. — humani corporis sanguine vino permixtum. Περὶ τούτου τὰ ἐξῆς λέγει ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Κικέρωνος κεφ. I'. «Τοῦτον οὖν προστάτην οἱ πονηροὶ λαβόντες, ἄλλως τε πίστει ἀλλήλοις ἔδοσαν, καὶ καταθύσαντες ἄνθρωπον, ἐγεύσαντο τῶν σαρκῶν.»

2. dicitare. Οἱ μὲν ὑποκείμενον τούτου τοῦ ἱστορικοῦ ἀπαρεμφάτου, ὅπερ ἀντὶ ὁρίσιν. ἐτέθη, ἐδέχθησαν, ὅτι ἐκεῖνοι εἰσιν, οὓς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ κεφ. τούτου ἀνέφερον ὁ Σαλλούστι. δηλ. qui dicerent, οἱ αὐτοὶ dicitabant· οἱ δὲ ὅτι ὁ Κατρίλινας ὁρθότερα δ' ἐστὶν ἡ γνώμη τῶν πρώτων. Ἑτεραί γὰρ αἱ εἰσὶν αἱ ἐξῆς· dictam rem, dictas res, dictante, dictare.

crationem omnes degustavissent, sicuti in sollemnibus sacris fieri consuevit, aperuisse consilium suum; atque eo dictitare fecisse, quo inter se magis fidi forent, alius alii tanti facinoris conscii. 3. Nonnulli ficta et haec, et multa praeterea existumabant ab iis qui Ciceronis invidiam, quae postea orta est, leniri credebant atrocitate sceleris eorum, qui poenas dederant. 4. Nobis ea res pro magnitudine parum comperta est.

XXIII. Sed in ea conjuratione fuit Q. Curius, natus haud obscuro loco, flagitiis atque facinoribus cooperatus; quem Censores senatu probri gratia amoverant. 2. Huic homini non minor vanitas, quam audacia, inerat; neque reticere, quae audierat, neque suamet ipse scelera occultare, prorsus neque dicere neque facere quicquam pensi habebat. 3. Erat ei cum Fulvia, mulie-

3. Sed nonnulli ficta et haec et multa praeterea. Τινὲς δὲ καὶ ταῦτα καὶ πολλὰ ἄλλα πλαστὰ ἐνόμιζον. Πιθανή ἐστι αὕτη ἡ ὑπόθεσις, διότι βεβαιοῦται ὅτι ὁ Κικέρων, ἵνα εὐκολώτερον τὰ σχέδια τῶν συνωμοτῶν ἐμποδίσῃ, διέταξε νὰ φρονευθῶσι τινὲς τῶν πολιτῶν ἄνευ λόγου· ἐπειδὴ δὲ ἐκ τούτου μεγάλως ἐφθονήθη, οὐκ ἐστι ἀμφίβολον, ὅτι οἱ φίλοι αὐτοῦ, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἦν μέγας, ἐπλασαν τὰ τοιαῦτα κακουργήματα, ἵνα τὸν ὕπατον δικαιολογήσωσι.

XXIII. 1. conjuratione. Ἐτ. γρ. conventione.—Q. Curius. Περὶ τοῦτου ἰδὲ τὰ ἐν τῷ κεφ. ΙΖ'. 3. σημειωθέντα.—Censores. Τὰ τῶν τιμητῶν ἔργα ἐν τοῖς δύο τούτοις δύνανται νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὴν καταγραφὴν τῆς καταστάσεως ἐνὸς ἐκάστου τῶν πολιτῶν καὶ εἰς τὸν ἔλεγχον τῶν ᾗθῶν, ὅστις δὲν ἀπέβλεπε κυρίως τὰ δημόσια ἀμαρτήματα, διότι δι' ἐκεῖνα ἦσαν νόμοι, ἀλλὰ τὰ οἰκιακὰ καὶ μικρότερα· χρονολογεῖται δὲ ἡ ἀρχὴ αὕτη δηλ. ἡ censura ἀπὸ τοῦ 443 ἔτους Κ. Ρ.

3. muliere nobili. Ταύτην ὁ Φλώρος εὐτελεστοτάτην παλακίδα ὀνομάζει.—inopia. Δι' ἔνδειαν.—repente glorians. Ἄρα τὰ ἐλεύθρια σχέδια τῆς συνωμοσίας πρὸς τοῦτον εἶχε διακοινώσῃ ὁ Κατιλίνας θαλάσσας

re nobili, stupri vetus consuetudo; cui quum minus gratus esset, quod inopia minus largiri poterat, repente glorians maria montesque polliceri coepit, minari interdum fero, nisi obnoxia foret; postremo ferocius agitare, quam solitus erat. 4. At Fulvia, insolentiae Curii caussa cognita, tale periculum reipublicae haud occultum habuit, sed, sublato auctore, de Catilinae conjuratione, quae et quo modo audierat, compluribus narravit. 5. Ea res in primis studia hominum accendit ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni. 6. Namque antea pleraque nobilitas invidia aestuabat, et quasi pollui consulatum credebant, si eum quamvis egregius homo novus adeptus foret. 7. Sed ubi periculum advenit, invidia atque superbia postfuere.

XXIV. Igitur comitiis habitis, Consules declarantur M. Tullius et C. Antonius, quod factum primo popu-

καὶ ὅρη ἤρχισε νὰ ὑπόσχεται ὁ Κούριος εἰς αὐτήν. — nisi obnoxia foret. Ἐὰν δὲν ἐμελλε νὰ ὑπακούῃ αὐτῇ.

4. Sublato auctore: Μὴ ὀνομάσασα ἡ Φουλβία ἐκείνον, ὅστις τὸ τοιοῦτον εἶχεν ἀνακαλύψει πρὸς αὐτήν. — quae quoque modo. Ὅσα ἤκουσε καὶ τίνι τρόπῳ, δηλ. εἰποῦσα ὅτι, ἐπειδὴ εὐγενὴς τις ἐφέρετο πρὸς αὐτήν αὐθαδέστερον ἢ πρότερον, ὑποπετεύθη διὰ τοῦτο, καὶ ἐρευνήσασα ἔμαθεν ὅτι μέγας κίνδυνος κατὰ τῆς πόλεως ἐτοιμάζεται· οὕτω δὲ ἐξηγούμενον τὸ χωρίον δὲν ἀντιφάσκει πρὸς τὸ ἀνωτέρω sublato auctore.

6. homo novus. Ἐκεῖνος ἐλέγτο homo novus, οὗτινος οὐδεὶς τῶν προγόνων οὔτε ὑπάτος οὔτε ἄλλην τινὰ ἀρχὴν διφυρικὴν εἶχεν ἄρξει· ἀλλὰ πρῶτος ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ τοιαύτην ἀρχὴν ἔλαβε, α Καλοῦσιν οὕτω τοὺς ἀπ' αὐτῶν, ἀλλ' οὐ τῶν προγόνων γνωρίμους (Ἀππιανὸς ἐν τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ Β'. 2.)

XXIV. 1. Igitur comitiis. Δηλ. centuriatis· αἱ λοχίτιδες αὗται ἐκκλησίαι διὰ τρεῖς αἰτίας συνεκροτοῦντο· πρῶτον ἵνα τοὺς μεγαλειτέρους ἄρχοντας δηλ. τοὺς ὑπάτους, τιμητὰς καὶ πραίτωρας ἐκλέξωσι, δεύτερον ἵνα προτανωθῶσιν οἱ νόμοι, καὶ τρίτον ἵνα δικάζωνται οἱ κατὰ τῆς πα-

laris conjurationis concusserat. 2. Neque tamen Catilinae furor minuebatur, sed in dies plura agitare, arma per Italiam locis opportunis parare, pecuniam sua aut amicorum fide sumtam mutuam Faesulas ad Manlium quemdam portare, qui postea princeps fuit belli faciundi. 3. Ea tempestate plurimos cujusque generis homines adscivisse sibi dicitur; mulieres etiam aliquot, quae primo ingentis sumptus stupro corporis toleraverant; post, ubi aetas tantummodo quaestui neque luxuriae modum fecerat, aes alienum grande conflaverant. 4. Per eas se Catilina credebatur posse servitia urbana sollicitare, urbem incendere, viros earum vel adjungere sibi, vel interficere.

XXV. Sed in his erat Sempronia, quae multa saepe

τρίδος πολέμια ἔργα πράξαντες. — declarantur. "Ὅσοι διὰ τῶν ψήφων τοῦ λαοῦ ὑπατοὶ ἤθελον ἀναγορευθῆ, τούτων τὰ δόματα διὰ κήρυκος ἀνηγγέλλοντο.

2. Faesulas. Πόλις ἦν ἐν Ἐτρούρᾳ οὐ μακρὰν τῆς Φλωρεντίας κειμένη, νῦν δὲ κώμη μετρία Faezola ὀνομαζομένη. — Manlium. Παρὰ Πλουτάρ. Δίωνι Κασσίῳ καὶ Ἀππιανῷ καὶ ἄλλοις συγγραφεῦσιν εὐρηται οὗτος γεγραμμένος Μάλλιος. « Οὗτοι γὰρ ἡγεμόνα Μάλλιον ἔχοντες ἄνδρα τῶν ἐπιφανῶς ὑπὸ Σύλλα στρατευσαμένων, συνίσταντο τῷ Κατίλνῳ, καὶ παρήσαν εἰς Ῥώμην συναρχαιρεσιάζοντες » (Πλ. Κικερ. ΙΔ').

3. ingentis sumptus. stupro corporis toleraverat. Τοσαῦτα χρήματα εἶχον συνάξει διὰ τοῦ αἰσχροῦ, ὥστε μεγάλας δαπάνας νὰ ὑποσπῶνται ἡδύναντο. — ubi aetas. Ἄμα ἡ ἡλικία πρὸς μὲν τὸν χρηματισμὸν εἶχε θέσει ὄριον, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς τὰς δαπάνας, ἐπειδὴ ἤδη εἶχον συνηθίσαι νὰ ζῶσι πολυτελῶς.

4. servitia urbana. Ὅσῳκις ὁ συγγραφ. ἀνέφερε τὸ τῶν δούλων γένος κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὰ ἄλλα, μετεχειρίσθη τὸ πληθ. servitia. πρὸ. καὶ τὰ ἐξῆς κεφ. ΜΣ'. 3, Ν'. 4, ΝΣ'. 5, καὶ Ἰουγούρ. ΞΣ'. 4.

XXV. 1 Sempronia. Αὕτη κατήγετο ἐκ τοῦ ἀρχαίου γένους τῶν Σεμπρωνίων, ἐξ οὗ καὶ οἱ Γράκχοι καὶ ἄλλοι περίφημοι ἄνδρες.

virilis audaciae facinora commiserat. 2. Haec mulier genere atque forma, praeterea viro atque liberis satis fortunata fuit; litteris Graecis atque Latinis docta, psallere et saltare elegantius, quam necesse est probae; multa alia, quae instrumenta luxuriae sunt. 3. Sed ei cariora semper omnia, quam decus atque pudicitia fuit; pecuniae an famae minus parceret, haud facile discerneres; lubidine sic accensa, ut saepius peteret viros, quam peteretur. 4. Sed ea saepe antehac fidem prodiderat, creditum abjuraverat, caedis conscia fuerat, luxuria atque inopia praeceps abierat. 5. Verum ingenium ejus haud absurdum; posse versus facere, jocos movere, sermone uti vel modesto, vel molli, vel procaci; prorsus multae facetiae multusque lepos inerat.

2. viro liberis. Ἄνδρα μὲν ἔσχε τὸν Δέκιμον Ἰούνιον Βροῦτον, ὅστις ὑπῆρξεν ὑπατος τὸ 676 ἔτος Κ. Π., υἱὸν δὲ τὸν Δέκιμον Βροῦτον, ὅστις ὑπῆρξεν εἰς τῶν τοῦ Καίσαρος φονέων· τὸ δὲ γῆρ ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ maritus ἐτέθη.

3. Sed. Μεταβατικός ἐστι, μεταβαίνει δὲ ὁ λόγος ἀπὸ τῆς παιδείας πρὸς τὴν διήγησιν τῶν ἡθῶν τῆς Σεμπρωνίας· ἐπίσης μεταβατικοὶ εἰσι καὶ οἱ ἐπόμενοι, καὶ ὁ ἐν τῇ ἀρχῇ Sed.—pecuniae an famae minus parceret. . . discerneres. Δηλ. οὔτε τῆς φήμης, οὔτε τῶν χρημάτων ἐφείδετο.—lubidine sic accensa. Δηλ. ἡ Σεμπρωνία. Ἐτ. γρ. libido accensa.

4. creditum. Τὰ ἐμπιστευθέντα αὐτῇ χρήματα ἢ ὅποιαδήποτε ἄλλα δι' ὅρκου εἶχε ἀρνηθῇ. —luxuria atque inopia praeceps abierat. Διὰ τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν ἐκ ταύτης προερχομένην ἔνδειαν πρὸς ἐκτέλεισιν τῶν τοιούτων κακουργημάτων παρεκινήθη. Ἐτερ. ἐξήγησις· διὰ τὴν πολυτέλειαν καὶ ἔνδειαν εἰς μεγίστην δυστυχίαν ἔπεσε, καὶ ἄλλοι ἄλλως ἐξήγησαν τὸ παρὸν χωρίον· ὀρθότερα δ' ἡ πρώτη ἐξήγησις.

5. haud absurdum. Περὶ τῆς σημασίας ταύτης τῆς λέξεως ἰδὲ τὴν ἐν τῷ Γ'. κεφ. 1. ἐδαφ. σημείωσιν.—vel molli. Ἐπειδὴ τὸ mollis ἐναντίον ἐστὶ τοῦ durus, rigidus, διὰ τοῦτο mollis sermo λέγεται ἐκείνη ἢ ὁμιλία, ἐν ᾗ οὐδεμία λέξις τραχεῖα, ἀλλὰ πᾶσαι κατάλληλοι πρὸς τέρψιν εἰσίν.

XXVI. His rebus comparatis, Catilina nihilo minus in proximum annum consulatum petebat, sperans, si designatus foret, facile se ex voluntate Antonio usurum. 2. Neque interea quietus erat, sed omnibus modis insidias parabat Ciceroni. Neque illi tamen ad cavendum dolus aut astutiae deerant; 3. namque a principio consulatus sui, multa pollicendo per Fulviam, effecerat, ut Q. Curius, de quo paullo ante memoravi, consilia Catilinae sibi proderet; 4. ad hoc collegam suum Antoni-

XXVI. 1. His rebus comparatis. . . . petebat. Ἡ ἔννοια. Ἀφοῦ ταῦτα τὰ πράγματα (δηλ. τὰ ὅπλα, χρήματα καὶ συμμάχους) εἶχεν ἐτοιμάσει ὁ Κατίλ., εἰ καὶ τὸ προηγούμενον ἔτος, ἀντιπαραγγέλλων τὴν ὑπατείαν μετὰ τοῦ Κικέρωνος, εἶχεν ἀπωθηθῇ, οὐδὲν ἤττον ὁμῶς κατὰ τὸ προσεχές ἔτος τὴν ὑπατείαν ἐξήτει. Ἄλλως. Μολονότι ἐκεῖνα εἶχε προετοιμάσει ὁ Κατίλ., ἅτινα πρὸς τὴν καταστροφὴν, καὶ οὐχὶ τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως συνέτεινον, μολοντοῦτο τὴν ὑπατείαν, ὡς περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως φροντίζων, ἐξήτει. Καὶ ἄλλοι ἄλλως ἐξηγήσαν· ὅλαι δ' αὖται αἱ ἐξηγήσεις προέκυψαν ἐκ τῆς πρὸς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν λέξιν ἢ πρότασιν ἀποδόσεως τοῦ nihilo minus.

2. insidias parabat. Προβλ. τὸν Α'. κατὰ Κατίλ. λόγον τοῦ Κικέρ. κεφ. 4. «quoties, inquit tu me designatum, quoties me consulem interficere voluisti». — dolus. Ἡ λέξις αὕτη δισημαντός ἐστι· ἐπειδὴ ποτὲ μὲν τίθεται πρὸς ἔκφρασιν τοῦ δόλου ὃν τις κατὰ τινος μεταχειρίζεται, ποτὲ δὲ πρὸς ἔκφρασιν τῆς συνέσεως δι' ἧς τις ἀποφεύγει τοὺς κατ' αὐτοῦ δόλους, ὡς ἐνταῦθα. — astutiae. Τὸ astutiae καὶ astutus κοινῶς παράγουσιν ἀπὸ τοῦ Ἑλλ. ἄστν· ἐπειδὴ ὁμῶς αὕτη ἡ παραγωγὴ ἔννευ παραδείγματος ἐστι, διὰ τοῦτο ἄλλοι παράγουσι τὴν λέξιν ταύτην ἀπὸ τῆς παθητικῆς μετοχῆς τοῦ ἀρχαίου καὶ ἀχρήστου ῥήματος asco (ἀσκέω), ὡς ἀπὸ τοῦ veru παράγ. τὸ versutus.

4. pactione provinciae. Κατὰ τὸν Σεμπρόνιον νόμον, τὸν ὑπὸ τοῦ Γαίου Γράγχου προταθέντα, ἡ Γερουσία πρὸ τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν προσδιώριζε τὰς ἐπαρχίας, ἅς οἱ ἀναδεχθέντες ὑπατοὶ ἐμελλον νὰ διοικήσωσιν, ἐπ' αὐτῶν δὲ ἡ κλήροι ὑπὸ τῶν ἀναδεχθέντων ὑπάτων ἐτίθεντο, ἢ ἀπλῶς συμφωνεῖτο, ἵνα ταύτην ὁ εἰς ἐκείνην δὲ ὁ ἕτερος λάβῃ

um pactione provinciae perpulerat, ne contra rempublicam sentiret; circum se praesidia amicorum atque clientium occulte habebat. 5. Postquam dies comitiorum venit, et Catilinae neque petitio neque insidiae, quas Consuli in Campo fecerat, prospere cessere, constituit bellum facere et extrema omnia experiri, quoniam, quae occulte tentaverat, aspera foedaque evenerant.

XXVII. Igitur C. Manlium Faesulas atque in eam partem Etruriae, Septimium quemdam Camertem in agrum Picenum, C. Iulium in Apuliam dimisit; praeterea alium alio, quem ubique opportunum sibi fore credebatur. 2. Interea Romae multa simul moliri, consuli insidias tendere, parare incendia, opportuna loca armatis hominibus obsidere, ipse cum telo esse, item

Τότε δὲ, τεθέντων κλήρων, ἔλαχε τῷ μὲν Ἀντωνίῳ ἡ πέραν τῶν Ἀλπεῶν Γαλατία, τῷ δὲ Κικέρωνι ἡ Μακεδονία· ἀλλὰ ταύτην τὴν ἐπαρχίαν, ἐπειδὴ πλουσιωτέρα ἦν, καὶ, ὑπὸ βαρβάρων ἐθνῶν ταραττομένη, μεγάλην ἐλπίδα λείας καὶ ἐπαίνου παρεῖχεν, εἰς τὸν Ἀντώνιον, οὐχ ἥττον τῆς λείας ἢ τοῦ θριάμβου ἐπιθυμοῦντα, παρεχώρησεν ὁ Κικέρων ταύτῃ τῇ συνθήκῃ, ἵνα μὴ ἀναμιγνύηται ἐν τῇ καταθλίψει τῆς τοῦ Κατιλίνα συνωμοσίας πρὸς ὄλεθρον τῆς πόλεως.

5. dies comitiorum. Ἐν αἷς ἐκκλησίαις ἐξελέγοντο οἱ διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὕπατοι. Ὑπατοι δὲ τότε ἀνεδείχθησαν ὁ Δέκιμος Ἰούνιος Σιλανός, καὶ ὁ Λ. Λικίνιος Μουρήνας.

XXVII. 1. in eam partem. Καὶ εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς Ἑτρούρας, ἐνθα αἱ Φαισούλαι ἔκειντο.—quem ubique opportunum . . . credebatur. Ὅποιον ὁπῃδήποτε κατάλληλον ἐνόμιζεν.

2. insidias tendere. Βεβαιούται, ὅτι ἡ φράσις αὕτη ἐλήφθη ἀπὸ τῆς ἐν τῇ θήρᾳ συνήθους φράσεως retia tendere (δίκτυα ἐκπεταννύναι πρὸς σύλληψιν τῶν θηρίων). — festinare. Τὸ ῥῆμα τοῦτο διάφορόν ἐστι τοῦ properare κατὰ τοῦτο, ὅτι οὗτος λέγεται ὅτι festinat, ὅστις πολλὰ ἐπιχειρεῖ, καὶ οὐδὲν ἐκτελεῖ, ἐφ' ἧς σημασίας ἐνταῦθα ἐτέθη· properat δὲ, ὅστις ἐν μὲν ἐπιχειρεῖ, ἀλλὰ ταχέως ἐκτελεῖ.

alios jubere, hortari, uti semper intenti paratique essent, dies noctisque festinare, vigilare, neque insomniis, neque labore fatigari. 3. Postremo ubi multa agitantī nihil procedit, rursus intempesta nocte conjurationis principes convocat per M. Porcium Laecam; 4. ibique multa de ingnavia eorum questus, docet, se Manlium praemisisse ad eam multitudinem, quam ad capiunda arma paraverat, item alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerent, seque ad exercitum proficisci cupere, si prius Ciceronem oppressisset; eum suis consiliis multum officere.

XXVIII. Igitur perterritis ac dubitantibus ceteris, C. Cornelius, eques Romanus, operam suam pollicitus, et cum eo L. Varguntejus Senator constituere ea nocte

3. intempesta nocte. Πάντες σχεδὸν ὁμοφώνως λέγουσιν, ὅτι intempesta nox λέγεται τὸ μεσονύκτιον (media nox), ἐπειδὴ ἐκείνη ἡ ὥρα οὐκ ἔστι κατάλληλος πρὸς τὸ πράττειν, καὶ ὅτι, ἐπειδὴ δὲν δύναται τις νὰ φαντασθῇ ἐκείνην τὴν ὥραν χωρὶς τοῦ συνήθους ὑπάρχοντος σκοτούς καὶ θύελλης, ἐντεῦθεν intempesta nox λέγεται καὶ ἡ τρικυμιώδης, ἡ σκοτεινοτάτη νύξ, ἐφ' ἧς σημασίας τινὲς μὲν λέγουσιν, ὅτι ἐνταῦθα ἐτέθη, δηλ. οὕτω ἐξηγοῦσι τὸ χωρίον, « ἐν τρικυμιώδει νυκτὶ καὶ ἐπομένως ἀρμοδίᾳ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν, » τινὲς δὲ, ὅτι ἐπὶ τῆς πρώτης σημασίας.

XXVIII. 1. dubitantibus. Τῶν λοιπῶν ἐνδοιαζόντων, ἵνα τὸν Κικέρωνα φονεύσωσι.—L. Varguntejus senator. Ὁ μὲν Κικέρων ἐν τῷ Α'. Κατὰ κεφ. 4. λέγει, ὅτι δύο ἵππεῖς Ῥωμαῖοι ὑπῆγον, ἵνα φονεύσωσιν αὐτὸν, ἐξ οὗ φαίνεται, ὅτι καὶ τὸν Vargutejum ἵππέα ὠνόμασε, διότι ἦν υἱὸς ἱππέως· ὁ δὲ Πλούταρχος ἄλλως διηγεῖται, λέγων « Μάρκιον δὲ καὶ Κέθηγον ἐκέλευσε ξίφη λαβόντας ἐλθεῖν ἐπὶ τὰς θύρας ἔωθεν, ὡς ἀσπασσόμενους τὸν Κικέρωνα, καὶ διακρήσασθαι προσπεσόντας » (Πλουτάρ. Κικερ. ΙΓ'). —ea nocte paulo post. Μετὰ τὸ μεσονύκτιον, δηλ. τὸ πρῶτ, ὅτε ἔθος ἦν νὰ γίνωνται αἱ ἐπισκέψεις. — sicuti. Ἰσοδύναμόν ἐστι ἐνταῦθα τὸ μόριον τοῦτο τῷ quasi.—confodere. Διὰ πολλῶν καὶ βαρέων τραυμάτων νὰ φονεύσωσι.

paullo post cum armatis hominibus sicuti salutatum introire ad Ciceronem, ac de improvviso domi suae imparatum confodere. 2. Curius ubi intellegit, quantum periculi Consuli impendeat, propere per Fulviam Cicero-ni dolum, qui parabatur, enunciat. 3. Ita illi janua prohibiti tantum facinus frustra susceperant. 4. Interea Manlius in Etruria plebem sollicitare, egestate simul ac dolore injuriae novarum rerum cupidam, quod Sullae dominatione agros bonaque omnia amiserat; praeterea latrones cujusque generis, quorum in ea regione magna copia erat; nonnullos ex Sullanis colonis, quibus libido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant.

XXIX. Ea quum Ciceroni nunciarentur, ancipiti

4. dolore injuriae. Διὰ τὴν λύπην τῆς ἀδικίας, ἣν εἶχον ἀδικηθῆ ὑπὸ τοῦ Σύλλα οἱ Ἑτροῦσκοι, ἐπειδὴ οὗτος τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν τοῖς ἐαυτοῦ στρατιώταις εἶχε διαμοιράσει. — latrones. Οὕτως ἐλέγοντο οἱ ὑπὸ τῶν imperatorum συρόμενοί ποτε στρατιῶται, ἵνα, πρὸς τὰς πλευρὰς (apud latera) αὐτῶν ὄντες, πρῶτοι ὑφίστανται τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον· καὶ ἐπειδὴ οὗτοι ἐλεηλάτουν, καὶ κατὰ τῶν πολιτῶν ἐπέπιπτον, ἐντεῦθεν καὶ οἱ παρὰ τὰς ὁδοὺς παραφυλάττοντες, καὶ τὴν ζωὴν ἢ τὰ χρήματα τῶν ὁδοιπόρων ἀφαιροῦντες latrones ὠνομάσθησαν.

XXIX. 1. ancipiti malo. Διότι, ὡς ἐκ τῶν ἐπομένων λέξεων φαίνεται, ἐν μὲν τῇ πόλει ὑπὸ τοῦ Κατίλ. καὶ τῶν λοιπῶν συνωμοτῶν, ἐκτὸς δὲ ὑπὸ τοῦ Μαλλιανοῦ στρατεύματος κίνδυνος ἐπέκειτο. — privato consilio. Διὰ τῆς ἐαυτοῦ μόνον φροντίδος, δι' ἧς μέχρις ἐκεῖνου τοῦ χρόνου εἶχεν ἀπωθήσει τὰ ἀνὸςία ἐκεῖνου ἐπιχειρήματα. ἰδὲ Κικέρ. Κατίλ. Α'. κεφ. 5. — rumoribus exagitata. Αὕτη ἡ γραφή, ἥτις ἐν πᾶσι τοῖς χειρογράφοις καὶ ἐκδόσεσιν ὑπάρχει, διὰ τοῦτο πρῶτον κατακρίνεται· διότι τὸ ῥῆμα exagitare δὲν σημαίνει τὸ celebrare (διαθρυλλεῖν), ἀλλὰ τὸ vehementer commovere, vexare, irritare (σφοδρῶς συγκινεῖν, ταραττεῖν, παροξύνειν), ἐφ' ἧς σημασίας καὶ περὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων λέγεται τῶν ἢ ὑπὸ κακουργήματος ἢ λέξεως κακῶς ἐρεθισθέντων καὶ μεταχειρισθέντων· πρβλ. τὰ κεφ. ΙΔ'. 3, ΔΗ'. 1, ΜΗ'. 5, ΝΑ'. 32. Ἰουγούρθ. ΔΔ'. 2,

malo permotus, quod neque urbem ab insidiis privato consilio longius tueri poterat, neque, exercitus Manlii quantus aut quo consilio foret, satis compertum habebat, rem ad senatum refert, jam antea volgi rumoribus exagitatam. 2. Itaque, quod plerumque in atroci negotio solet, Senatus decrevit darent operam consules, ne quid respublica detrimenti caperet. 3. Ea potestas per Senatum, more Romano, magistratui maxuma permittitur; exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios atque civis, domi militiaeque imperium atque iudicium summum habere; aliter sine populi jussu nulli earum rerum Consuli jus est.

XXX. Post paucos dies L. Saenius senator in Sena-

ΞΓ'. 2, OB'. 2, ΟΓ'. 5, ΠΔ'. 5. Εἶτα δὲ, ἐπειδὴ πρὸς τὴν senatum ἀντιτίθεται τὸ volgus, φαίνεται ὅτι ὁ Σαλλούστιος τοῦτο ἠθέλησε νὰ εἴπῃ, ὅτι τέλος διὰ τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Κικέρωνος πρὸς τὴν Γερουσίαν συνέβη, ὥστε αὕτη νὰ ἐκδώσῃ τὸ ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν ἐκδιδόμενον ψήφισμα, ἐπειδὴ ἤδη ἕκαστος τῶν Γερουσιαστῶν ὑπὸ τῆς τοῦ λαοῦ φήμης εἶχε συγκινηθεῖ σφοδρῶς κατὰ τοῦ Κατιλίνα. Διὰ ταῦτα λοιπὸν τὰ αἷτια παρεκινήθentes πολλοὶ σοφοὶ τὴν τοῦ Κορτίου εἰκασίαν, δηλ. τὴν μεταβολὴν τοῦ exagitatam εἰς exagitatum, ἐνέκρινον, ἵνα οὕτω ἀποδοθῇ πρὸς τὸ senatum.

2. quod plerumque. Μολονότι μετὰ τὴν καθίδρυσιν τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας ἡ ἰσχὺς τῶν ὑπάτων ἡλαττώθη, μολοντοῦτο καὶ μετὰ ταῦτα ἐνίοτε παρὰ τὴν τάξιν ἡ ὑψίστη ἰσχὺς ἐκείνοις ἀπεδίδοτο, ὅτε μέγιστος κίνδυνος ἐπέκειτο, διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ παρόντος ψηφίσματος, Viderent ἡ darent operam consules ne quid respublica detrimenti caperet. Ἑλλ. διὰ φροντίδος αὐτοὺς ἔχειν, ὥστε μηδεμίαν ἀποτριβὴν τῷ δημοσίῳ συμβῆναι. — nulli. Ἑτ. γρ. nullius.

3. Ea potestas. Αὕτη ἡ ἐξουσία, ἥτις ὑπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ διὰ τῆς Γερουσίας δίδεται τῷ ὑπάτῳ, μεγίστη ἐστὶ, δι' ἧς ἐδύνατο exercitum parare, bellum gerere, etc.

XXX. 1. Faesulis. Περὶ τοῦ πότε τίθενται τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων, νήσων, χωρῶν κατὰ γενικ. αἰτία. ἀφαιρετ. ἄνευ προθέσεως ἰδὲ Συντάκ. Οὐλερ. κερ. NH'.

tu litteras recitavit, quas Faesulis allatas sibi dicebat, in quibus scriptum erat, C. Manlium arma cepisse, cum magna multitudine, ante diem VI Kalendas Novebris. 2. Simul, id quod in tali re solet, alii portenta atque prodigia nunciabant, alii conventus fieri, arma portari, Capuae atque in Apulia servile bellum moveri. 3. Igitur Senati decreto Q. Marcius Rex Faesulas, Q. Metellus Creticus in Apuliam circumque ea loca missi; 4. hi utrique ad urbem Imperatores erant, impediti ne triumpharent calumnia paucorum, quibus omnia, honesta

2. portenta atque prodigia. Πᾶν μὲν prodigium ἐστὶ καὶ portentum, οὐχὶ δὲ καὶ πᾶν portentum prodigium* ἐπειδὴ τὸ μὲν, ὡς γένος, σημαίνει πᾶν ὅ,τι δύναται τις νὰ προΐδῃ ἄνευ βεβαιότητος ὡς συμβησόμενον, τὸ δὲ (prodigium), ὡς εἶδος, πᾶν ὅ,τι μετὰ βεβαιότητος. — in Apulia. Οὗτος ὁ πόλεμος ἐκινεῖτο ὑπὸ τοῦ αὐτότε σταλέντος Γ. Ίουλίου, ὅστις ὑπέσχετο τοῖς δούλοις βραβεῖα καὶ ἐλευθερίαν.

3. Quintus Marcius Rex. Τὸ Rex ἐπώνυμον ἦν τοῦ Μαρκίου γένους, ὅπερ ἀπὸ τοῦ Ἀγκου Μαρκίου, τετάρτου βασιλέως τῶν Ῥωμαίων, τὴν ἀρχὴν ἔσχεν. — circumque ea loca. Καὶ εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους.

4. hi utrique ad urbem Imperatores erant. Ὅσοι στρατηγοὶ (Imperatores) ἐπεσθύνουν, ἵνα διὰ τὰ μεγάλα ἑαυτῶν κατορθώματα θριαμβῶ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν, οὗτοι ἔπρεπε νὰ μένωσιν ἐκτὸς τῆς πόλεως, καὶ ἐκεῖ τὸ τῆς βουλῆς ψήφισμα περιμένωσιν, ὅπερ ὅτε οὗτοι περιέμενον ad urbem ἐλέγοντο ὅτι εἰσὶ. Ἐτι δὲ οἱ ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας μετὰ στρατοῦ ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Ῥώμην, ἢ ἀπὸ ταύτης μέλλοντες νὰ πορευθῶσιν ὡς διοικηταὶ ἢ πράκτορες εἰς τὰς ἐπαρχίας, καθ' ὅσον χρόνον διέτριβον ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Ῥώμης (διότι διὰ νόμου ὥρισθη ἵνα οἱ μὲν ἐπανερχόμενοι praetores ἢ legati κτλ. νὰ ἔχωσι τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, δηλ. νὰ ἦναι κύριοι τοῦ στρατοῦ, ὃν εἶχον, ἕως οὗ ᾗθελον εἰσέλθαι εἰς τὴν Ῥώμην, οἱ δ' ἀπὸ ταύτης πορευόμενοι, ἅμα ᾗθελον ἐξέλθαι) ad urbem ἐλέγοντο ὅτι εἰσὶν. — quibus omnia, honesta atque inhonesta. Οἷτινες πάντα, ἔντιμά τε καὶ ἄτιμα, ἐσυνήθιζον νὰ πωλῶσιν. Δηλ. ἐὰν στρατηγὸς τις ᾗθελεν, ἵνα ἀγοράσῃ τὸν θριαμβόν, τοσοῦτον ἁπλῶς ἐπώλουν αὐτῷ οἱ τοιοῦτοι φιλάργυροι ἄνθρωποι (ὅπερ ἐστὶ

atque inhonesta vendere mos erat; 5 sed praetores Q. Pompejus Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum, hisque permissum, uti pro tempore atque periculo exercitum compararent; 6. Ad hoc, si quis indicavisset de conjuratione, quae contra rempublicam facta erat, decrevere praemium servo libertatem et sestertia centum, libero impunitatem ejus rei et sestertia ducenta; 7. itemque decrevere, uti gladiatoriae familiae Capuam et in cetera municipia distribuerentur pro cujusque opibus, Romae per totam urbem vigiliae haberentur, hisque minores magistratus praeessent.

XXXI. Quibus rebus permota civitas, atque immutata urbis facies erat; ex summa laetitia atque lascivia, quae diuturna quies pepererat, repente omnes tristitia

πώλησις τοῦ ἐντίμου), ὅσον καὶ τῷ ἀμαρτήσαντι, χρήματα λαμβάνοντες, συνεγχώρουν, (ὅπερ ἐστὶ πώλησις τοῦ ἀτίμου).

5. sed praetores. Πραίτωρες δὲ ἐστάλησαν. — Quintus Pomp. Rufus. Δύο ὑπῆρξαν αἱ οἰκογένειαι τοῦ Πομπηίου γένους, μία μὲν ἡ τῶν Στραβίωνων, ἐξ ἧς καὶ ὁ Γν. Πομπ. Μάγνος, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν Ρούφων, ἐξ ἧς ὁ ἐνταῦθα ἀναφερόμενος.

6. impunitatem ejus rei. Ἀτιμωρησίαν διὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς συνωμοσίας.

7. pro cujusque opibus. Ἀναλόγως τοῦ μεγέθους καὶ πλούτου ἐκάστης ἰσοπολιτιδος πόλεως. — minores magistratus praeesse. Οἱ ἄρχοντες διηροῦντο εἰς μείζονας καὶ ἐλάσσονας· καὶ majores μὲν ἦσαν ὅσοι μείζοσι θυσίαις (auspiciis) ἐξελέγοντο, π. χ. οἱ ὕπατοι (consules), οἱ τιμηταὶ (censores), ἐλάσσονες δὲ οἱ ἐλάσσοι, π. χ. οἱ ταμίαι (quaestores), οἱ αἰδιλίκιοι (aediles)· καὶ τῶν μὲν τὰς μείζονας ἀρχὰς ἐχόντων προσπορεύοντο ῥαβδόδοχοι, ὅπερ ἔλειπε τοῖς τὰς ἐλάσσονας ἀρχοῦσι.

XXXI. 1. Quibus . . permota, atque immutata . . facies erat. Ὑφ' ὧν ἐκπεπληγμένη . . καὶ μεταβεβλημένη ἦν ἡ ὄψις τῆς πόλεως. — Diuturna quies. Διότι μετὰ τὴν αἵματηρὰν νίκην τοῦ Σύλλα μέχρι τοῦ χρόνου τούτου, δηλ. εἰς διάστημα εἴκοσι ἐτῶν, μεγάλη ἡσυχία εἶχεν ὑπάρχει.

invasit, festinare, trepidare; 2. neque loco, nec homini cuiquam satis credere; neque bellum gerere, neque pacem habere; suo quisque metu pericula metiri. 3. Ad hoc mulieres, quibus reipublicae magnitudine belli timor insolitus incesserat, afflictare sese, manus supplices ad coelum tendere, miserari parvos liberos, rogitare, omnia pavere, superbia atque deliciis omissis, sibi patriaeque diffidere. 4. At Catilinae crudelis animus eadem illa movebat, tametsi praesidia parabantur, et ipse lege Plautia interrogatus erat ab L. Paulo. 5. Postremo dissimulandi caussa aut sui expurgandi, sicuti jurgio lacesitus foret, in Senatum venit. 6. Tum M. Tullius Consul, sive praesentiam ejus timens, seu ira commotus,

2. neque loco, nec homini satis credere. Δηλ. Οὐδένα τόπον ἀσφαλῆ, καὶ οὐδένα ἄνθρωπον πιστὸν ἐνόμιζον.

3. reipublicae magnitudine. Ἐπειδὴ ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἰσχὺς (respublica) τῆς Ῥώμης, μεγάλη οὖσα, ἡδύνατο νὰ πράττῃ τοὺς πολέμους μακρὰν τῆς πόλεως, προλαμβάνουσα νὰ κατατροπώνῃ τὸν πολέμιον πρὶν πλησιάσῃ πρὸς τὴν Ῥώμην, διὰ τοῦτο insolitus ἦν ταῖς γυναιξίν ὁ φόβος τοῦ πολέμου. Ἐτ. γρ. pro reip. magnitudine.

4. lege Plautia. Οὕτως ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ προτείναντος αὐτὸν Μ. Πλαυτίου Συλδανοῦ δημάρχου· κατὰ τοῦτον δὲ τὸν νόμον, ὅσοι ἢ τοὺς ἄρχοντας ἤθελον παραβιάσει, ἢ μετὰ βέλους παρουσιασθῇ εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ, ἢ χάριν ἐνέδρας ὑψηλοτέρους τόπους καταλάβει, εἰς ἐξορίαν καταδικάζοντο.

5. sui expurgandi. Περὶ μὲν τῆς τροπῆς τοῦ γερονδίου εἰς παθητικὴν μετοχὴν, κτλ. ἰδὲ Συντακτ. Οὐλερίχ. κεφ. ΞΣ'. 2. Περὶ δὲ τῆς σημασίας τοῦ dissimulare ἰδὲ τὴν ἐν τῷ Ε' κεφ. 4. σημειώσιν.

6. praesentiam ejus timens. Φοβούμενος δηλ. ὁ Κικέρων, μήπως τοὺς γερουσιαστὰς, ὧν οἱ πλεῖστοι συγκοινωνοὶ τῆς συνωμοσίας ἦσαν, διαθήσῃ ὁ Κατιλίνας ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἐπειδὴ μεγάλης πειθοῦς καὶ ὑποκρίσεως ἦν, ὡς εἴρηται ἐν τῷ Ε' κεφ.—orationem. Τότε ἐξεφώνησε τὸν Α'. Κατιλιν. λόγον ὁ Κικέρων.

orationem habuit luculentam atque utilem reipublicae, quam postea scriptam edidit. 7. Sed ubi ille adsedit, Catilina, ut erat paratus ad dissimulanda omnia, demisso vultu, voce supplici postulare, patres conscripti ne quid de se temere crederent, ea familia ortum, ita se ab adolescentia vitam instituisse, ut omnia bona in spe haberet, ne existumarent, sibi, patricio homini, cujus ipsius atque majorum plurima beneficia in populum Romanum essent, perdita republica opus esse, quum eam servaret M. Tullius, inquilinus civis urbis Romae. 8. Ad hoc maledicta alia quum adderet, obstrepere omnes, hostem atque parricidam vocare. 9. Tum ille furibundus: » quoniam quidem circumventus,

7. temere. Ἄνευ ἀληθοῦς δειγματος, ἀπλῶς.—ea familia ortum. Δηλ. esse. Τοῦτο δὲ τὸ ἀπαρέμφατον (δηλ. τὸ ortum esse) ἐξήρτηται ἀπὸ τοῦ ἐν τῷ postulare ἐμπεριεχομένου dicere.—ut omnia bona in spe habere. Ὡστε πάντα τὰ ἀγαθὰ (δηλ. ἀρχὰς καὶ ἄλλα τοιαῦτα) ἤλπιζεν, ὅτι δύναται νὰ λάβῃ.—M. Tullius, inquilinus. Τὰ αὐτὰ σχεδὸν λέγει καὶ ὁ Ἀππιανὸς ἐν τῷ Β'. βιβλ. τοῦ Ἑμφυλ. Πολ. α' Ἐς μὲν ἀγνωσίαν γένους Καίνδον ὀνομάζων ἐς δὲ ξενίαν τῆς πόλεως Ἰγκουιλίνον, ᾧ ῥήματι καλοῦσι τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ξέναις οἰκίαις. » Ἰγκουιλίνον ὀνομάζει ἐνταῦθα ὁ Κατίλ. τὸν Κικέρωνα οὐχὶ ἐπὶ τῆς κυρίας σημασίας τῆς λέξεως, ἀλλ' ἐπὶ πλατυτέρας, διότι οὗτος ἐγεννήθη ἐν ταῖς ἐπαύλεσιν τοῦ πατρὸς πλησίον τοῦ Ἀρπίου.

8. parricidam vocare. Διότι οὗτος ἡτοίμαζε φόνον κατὰ τῆς πατρίδος, ἣτις κοινὴ γεννήτρια πάντων ἐστί.

9. Quoniam quidem circumventus. . Ἡ ἔννοια. Τὸ ἐπικείμενον ἐμοὶ κακὸν δὲν θέλω θεραπεύσει διὰ φαρμάκων πρᾶων, ἀλλ', ὡς συνηθίζουσι νὰ πράττωσιν, ὅσοι πρὸς σβέσιν πυρκαϊᾶς τινος κατεδαφίζουσιν ὀλόκληρον τὴν οἰκίαν, οὕτω καὶ ἐγὼ τὴν ἐπικειμένην μοι πύρκαϊάν θέλω σβέσει διὰ τῆς ἀναστατώσεως ἀπάσης τῆς πόλεως (δηλ. τὸν κατ' ἐμοῦ ὄλεθρον θέλω ἐκδικηθῇ ἅπασαν τὴν πόλιν ἀναστατώσας). Ἡ τοιαύτη δὲ μεταφορὰ συχναῖς εὔρηται παρὰ τοῖς συγγραφεῦσιν.

inquit, ab inimicis praeceps agor, incendium meum ruina restinguam «.

XXXII. Dein se ex curia domum proripuit. Ibi multa secum ipse volvens, quod neque insidiae consuli procedebant, et ab incendio intellegebat urbem vigiliis munitam, optimum factu credens, exercitum augere, ac, prius quam legiones scriberentur, multa antecapere, quae bello usui forent, nocte intempesta cum paucis in Manliana castra profectus est. 2 Sed Cethego atque Lentulo ceterisque, quorum cognoverat promptam audaciam, mandat, quibus rebus possent, opes factionis confirment, insidias consuli maturent, caedem, incendia aliaque belli facinora parent, sese propediem cum magno exercitu ad urbem accessurum. 3. Dum haec Romae geruntur, C. Manlius ex suo numero legatos ad Marcium Regem mittit, cum mandatis hujusmodi.

XXXIII. » Deos hominesque testamur, Imperator,

XXXII. 1. Dein se... proripuit. Μετὰ ταῦτα δὲ μετὰ σπουδῆς καὶ μά-
νας ἐξελθὼν τοῦ βουλευτηρίου, ἐπορεύθη εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν.—consuli.
Τινὲς μὲν ἀποδίδουσι τὴν δοτικὴν ταύτην τῇ παραλειφθείσῃ μετοχῇ
paratae, καὶ οὐχὶ τῷ insidiae· διότι οὐδέποτε δοτικ. ἀπὸ ὀνόματος ἐξήρ-
τηται, ἀλλ' ἢ ἀπὸ ῥηματικοῦ, ἢ ἀπ' ὀνόματος μετὰ ῥήματος συνδεδεμένου·
ἄλλοι δὲ τῷ procedebant, λέγοντες ὅτι δοτικὴ ἀντιπεποιητικὴ ἐστίν,
ὅπερ καὶ ὁρθότερον, διότι οὕτω δὲν ἀναγκάζεται νὰ δεχθῇ τις ὅτι πα-
ρελείφθη τὸ structae ἢ paratae, ἥτις παράλειψις σπανιωτάτη ἐστί. —
optimum factu. Τὰ ἀόριστα ἐπιθετα ἀπαιτοῦσι παθητ. σουπίνον, ἢ κατ'
ἀφαιρετ. πτωσὶν τὸ ὄνομα τὸ ὁρίζον τὴν ἀοριστολογίαν αὐτῶν.

XXXIII. 1. feneratores. Ἡ διὰ τοῦ ε γραφῆ φαίνεται ὁρθότερα, ἢ ἡ
διὰ τῆς διφθόγγου oe· διότι παράγ. ἡ λέξις ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου feo γεννῶ,
ἐξ οὗ καὶ τὸ secundus, fetus καὶ effetus,—partiae. Παρά πολλοῖς κώδηξε
υπάρχει ἀντὶ τῆς γενικῆς patriae ἀφαιρετ. patria διὰ τὰς ἀκολουθούσας
ἀφαιρετικὰς ἢ διπλῇ ὁμως σύνταξις τοῦ expers, ὡς καὶ ἄλλων τινῶν λέ-

nos arma neque contra patriam cepisse, neque quo periculum aliis faceremus, sed uti corpora nostra ab injuria tuta forent, qui miseri, egentes, violentia atque crudelitate feneratorum plerique patriae, sed omnes fama atque fortunis expertes sumus, neque cuiquam nostrum licuit more majorum lege uti, neque, amisso patrimonio, liberum corpus habere, tanta saevitia feneratorum atque Praetoris fuit. 2. Saepe majores vestrum, miseriti plebis Romanae, decretis suis inopia ejus opitulati sunt, ac novissime memoria nostra, propter magnitudinem aeris alieni, volentibus omnibus bonis, argentum aere solutum est. 3. Saepe ipsa plebes, aut dominandi studio permota, aut superbia magistratuum, armata a patribus secessit. 4. At nos non imperium

ξεων. παρὰ Σαλλουστ. οὐκ ἀήθης ἐστί—lege uti. Δηλ. legis praesidio uti. Ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς δημοκρατίας, ὅτε ὁ λαὸς λείαν ὑπὸ τῶν μεγάλων τόκων κατεπιέζετο πολλοὶ νόμοι εἰσῆχθησαν, δι' ὧν περιστέλλετο ἡ ἄμετρος τῶν δανειστῶν τοκογλυφία· καὶ ὡς ἐν τῷ Σ'. 16. τῶν χρόν. ὁ Τάκιτος λέγει ἀπεφασίσθη νὰ μὴν λαμβάνη τις περισσότερον ἐνὸς ἡμικοβόλου τόκον.—liberum corpus habere. Παρεπονοῦντο ὅτι δὲν ἔχουσιν ἐλεύθερον τὸ ἑαυτῶν σῶμα· διότι, ὅσοι δὲν ἠδύναντο ν' ἀποτίσωσι τὸ ἑαυτῶν χρέος, οὗτοι, ἐγκαλούμενοι εἰς τὸν πραιτωρα (Praetorem) ὑπὸ τῶν δανειστῶν, ἐφυλακίζοντο, ἢ ἠναγκάζοντο νὰ δουλεύωσι τοῖς δανεισταῖς.

2. Majores vestrum. Δηλ. Ἡ Γερουσία.—argentum aere solutum est. Δηλ. Ἀντὶ τοῦ sestertii ὅστις ἦν ἀργυροῦς, ἐδίδοτο as ὅστις ἦν χαλκοῦς· ἐπειδὴ δὲ ὁ sestertius τετραπλάσιος ἐστὶ τοῦ as, διὰ τοῦτο τὸ argentum aere solutum est. ταῦτόν ἐστιν ὡς εἰ ἔλεγε τὸ τέταρτον τοῦ χρέους ἀπέτισαν.

3. secessit. Τρίς ἀπεχωρίσθη ἡ plebs ἀπὸ τῶν γερουσιαστῶν· πρῶτον κατὰ τὸ 259 ἔτος Κ. Π. ὅτε ὑπῆγεν εἰς τὸ ἱερὸν ὄρος διὰ τὸ μέγα χρέος, δεύτερον τὸ 305 ὅτε εἰς τὸ Ἀβεντίνον, καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὸ ἱερὸν ὄρος διὰ τὴν πολυτέλειαν τοῦ Ἀππ. Κλαυδίου, τοῦ δεκαάρχου, καὶ τρίτον τὸ 468 ὅτε εἰς τὸν Ἰανίκουλον λόφον· πάλιν διὰ μέγεθος τοῦ ξένου ἀργυρίου.

neque divitias petimus, quarum rerum caussa bella atque certamina omnia inter mortalis sunt, sed libertatem, quam nemo bonus nisi cum anima simul amittit. 5. Te atque Senatum obtestamur, consulatis miseris civibus, legis praesidium, quod iniquitas Praetoris eripuit, restituatis, neve nobis eam necessitudinem imponatis, ut quaeramus, quonam modo maxume, ulti sanguinem nostrum, pereamus ».

XXXIV. Ad haec Q. Marcius respondit: si quid ab Senatu petere vellent, ab armis discedant, Romam supplices proficiscantur; ea mansuetudine atque misericordia Senatum populumque Romanum semper fuisse, ut nemo umquam ab eo frustra auxilium petiverit. 2. At Catilina ex itinere plerisque Consularibus, praeterea optimo cuique, litteras mittit: Se, falsis criminibus circumventum, quoniam factioni inimicorum resistere nequiverit, fortunae cedere, Massiliam in exilium proficisci, non quo sibi tanti sceleris conscius esset, sed uti

5. ut quaeramus. Μὴ φέρετε ἡμᾶς εἰς τοιαύτην ἀνάγκην, ὥστε διὰ τῆς βίας, καὶ τῆς ἀνατροπῆς τῶν καθεστώτων νὰ ζητήσωμεν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀρνηθεῖσαν ὑπεράσπισιν, ὣν ἂν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν, τοῦλάχιστον ν' ἀπολεσθῶμεν ἐκδικούμενοι τὸ αἷμα ἡμῶν.

XXXIV. Ὁ Κατρίλας ἔνθα νὰ καταστήσῃ τοὺς ἄρχοντας ἀμερμένους, ἀπὸ τῆς ὁδοιπορίας εἰς πολλοὺς συγκλητικούς ἔγραψεν, ὅτι μέλλει νὰ παρυσθῇ, ὡς ἐξόριστος, εἰς τὴν Μασσίλιαν· πολὺ ὁμως διάφορον ἐπιστολὴν, τὴν ἐν τῷ κατωτέρῳ κεφ., ἔπεμψεν εἰς τὸν Κάτλον, ἥτις ἀφοῦ ἀνεγνώσθῃ εἰς τὴν Γερουσίαν τὸ ὀλέθριον αὐτοῦ σχέδιον σαφέστατον ἔγεινεν.

2. quo. Περὶ τῆς συντάξεως τοῦτου ἰδὲ Συντακτικ. Οὐλερίχου κεφ. ΕΑ'. 7. — tanti sceleris. Τοσοῦτον, ὅσον ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἀπεδίδετο αὐτῷ. — περὶ. Ὁσᾶκις ἐν τῇ ἐκφράσει σχεδίου τινὸς προηγεῖται τὸ μόριον ut ἢ τὸ ne, ut ne. ἀρνητικὴ δὲ ἔννοια ἔπεται, ἡ ἀρνησις αὕτη ἐκφράζεται διὰ τοῦ περὶ, ὅλ. εἰ ne.

respublica quieta foret, neve ex sua contentione seditio oriretur. 3. Ab his longe diversas litteras Q. Catulus in Senatu recitavit, quas sibi nomine Catilinae redditas dicebat, earum exemplum infra scriptum est.

XXXV. » L. Catilina Q. Catulo. Egreria tua fides re cognita, grata mihi magnis in meis periculis, fiduciam commendationi meae tribuit. 2. Quamobrem defensionem in novo consilio non statui parare, satisfactionem ex nulla conscientia de culpa proponere de-

XXXV. 1. Egregia tua fides . . . tribuit. Ἡ ἔννοια. Ἡ ἐξοχός σου πίστις, ἣν πράγματι ἐγνώρισα, καὶ ἣτις παρέχει ἐν τοῖς μεγάλοις κινδύνοις μεγάλην παραμυθίαν καὶ χαρὰν, ποιεῖ ὥστε νὰ πιστεύσω ὅτι δὲν θὰ ἀποδῶλῃς τὴν σύστασίν μου, δηλ. τὴν συστηθισομένην σοι Ὀρεστίλλην. Ἐκτὸς τῆς κοινῆς ταύτης γραφῆς ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι, οἷα ἡ Egregia tua fides re cognita gratam in magnis meis periculis fiduciam commendationi meae tribuit. ταύτην δὲ μετεχειρίσθη ὁ Kr. ἀποδοκίμασας τὴν κοινὴν διὰ ταῦτα, ὅτι ἄκομψόν ἐστι τὸ μὲν fides νὰ ἔχῃ τρεῖς προσδιορισμοὺς, δηλ. τὸ egr. cogn. καὶ grata, τὸ δὲ fiduciam οὐδένα· ἔτι ὅτι ἡ πρόθεσις δὲν κατέχει τὴν ἀρμοδίαν θέσιν τιθεμένη μετὰ τὸ ἐπιθετον, ἐπομένου οὐχὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ, ἀλλὰ τῆς κτητικῆς ἀντωνυμίας· πρὸς ταῦτα δὲ ὁ Diet. λέγει, ὅτι ἀφοῦ πολλάκις τίθεται ἡ πρόθεσις μετὰ τοῦ ἐπιθέτου καὶ οὐσιαστικοῦ, ὡς ἂν ἀνάγκη ἦναι, ἵνα προφερθῇ ἐμφαντικώτερον τὸ ἐπιθετον, διατὶ τοῦτο νὰ μὴν ἦναι δυνατόν νὰ γέλῃ καὶ ὡς ἂν ἡ κτητικὴ ἀντωνυμία ἦναι ἡνωμένη εἰς ἓν σχεδὸν μετὰ τοῦ οὐσιαστικοῦ, ἔτι δὲ διατὶ νὰ μὴν ἐνθυμηθῇ, ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ συχνάκις γράφονται ἀμελῶς, καὶ μάλιστα ἐν τοιαύτῃ περιστάσει, ἐν ᾗ εὐρίσκεται ὁ Κατίλινας, ὅτι προτρέχει ὁ κάλαμος τοῦ νοός, καὶ τέλος τί τὸ ἐμποδίζον, ἵνα μὴ ἐνωθῇ τὸ magnis in meis periculis μετὰ τοῦ grata, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἐπομένων.

2. Quamobrem defensionem . . . cognoscas. Ἡ ἔννοια. Τὸ μὲν νὰ ὑπερασπισθῶ ἑμαυτὸν διὰ τὸ νέον μου σχέδιον (τὴν φυγὴν) ἐνόμισα περιττὸν εἰς σέ ὄντα φίλον πιστότατον (δηλ. μὴ νομίζοντα ἔνοχον ἐμὲ, ὥστε νὰ ἀναγκασθῶ νὰ ὑπερασπισθῶ, defendere, ἀλλ' ἵνα ἐγκρίνης ταῦτα, ὅσα ἄλλως δυνατόν νὰ νομίζης, ἀπεφάσισα νὰ σοὶ ἐκθέσω ἀληθέστατα ὅλην τὴν ὑπόθεσιν, διότι οὐδὲν ἔγκλημα ἔπραξα. Defensionem

crevi, quam, me Dius fidius, veram licet cognoscas. 3. Injuriis contumeliisque concitatus, quod, fructu laboris industriaeque meae privatus, statum dignitatis non obtinebam, publicam miserorum caussam pro mea consuetudine suscepi, non quin aes alienum meis nominibus ex possessionibus solvere possem, quum et alienis nominibus liberalitas Orestillae suis filiaeque copiis persolveret, sed quod non dignos homines honore honestatos videbam, meque falsa suspitione alienatum esse sentiebam. 4. Hoc nomine satis honestas pro meo casu spes reliquae dignitatis conservandae sum secutus. 5. Plura quum scribere vellem, nunciatum est, mihi

μεταχειρίζεται ἐκεῖνος, ὅστις, κατηγορούμενος διὰ ἔγκλημά τι, δι' ἀποδείξεων καὶ μαρτυριῶν ἐξαλείφει τὴν κατηγορίαν· satisfactionem δὲ, ὅστις ὑβρίσας τινὰ ἢ παραβιάσας, ζητεῖ νὰ τύχῃ τῆς συγγνώμης αὐτοῦ, ἔτι δὲ καὶ ὁ προσπαθῶν, ἕνα ὁ ἄλλος ἐγκρίνῃ τὸ ὑπ' αὐτοῦ πραχθέν. Κατὰ τὸν Kun. ἐνταῦθα τὸ deffensio δὲν διαφέρει τοῦ satisfactio, καὶ τὸ novum consilium σημαίνει τὴν συνωμοσίαν, καὶ οὐχὶ τὴν φυγὴν. — me Dius fidius. Τοῦτο κατὰ τινὰς μὲν σύγκειται ὡς φανερόν ἐστιν, ἐκ τῆς me αἰτιατ. τῆς προσωπ. ἀντων., ἣτις ἀντικείμενόν ἐστι τοῦ ἐννοουμένου juvet καὶ τοῦ Dius (ὁ Ζεὺς), (διότι οὕτω ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ῥωμαίοις) καὶ τοῦ fidius (ἀπὸ τοῦ fide) πίστιος. Κατ' ἄλλους δὲ ἀπὸ τοῦ Dius=τῷ Διὶ, τὸ fidius=τῷ filius (υἱὸς τοῦ Διὸς. δηλ. ὁ Ἡρακλῆς)· καὶ τῆς me ἀντωνυμίας δηλ. νομίζουσιν οὗτοι, ὅτι αὐτὸς ὁ ὅρκος ἐστὶν ὁ αὐτὸς τῷ mehercule, ἐκ τούτου δὲ παρεκινήθησαν ἄλλοι νὰ θεωρήσωσι τὸ me=τῷ μά, καὶ ὅτι ἀναλόγως τοῦ mehercule πολλάκις γράφεται ἡνωμένως mediusfidius.

3. fructu privatus. Διότι μάτην τὴν ὑπατείαν εἶχε ζητήσει.—statum dignitatis. Τὴν ἀξίαν τῆς στάσεώς μου θέσιν. — meis nominibus. Τὰ ἐπ' ὀνόματί μου ληφθέντα χρήματα, τὸ χρέος, ἐπειδὴ ἐν τοῖς tabulis ἐγγράφοντο τὰ ὀνόματα τῶν δανειζομένων.—alienis nominibus. Τὰ τῶν ἄλλων χρέη.—alienatum. Ἐπειδὴ ἐνομισθην ὡς ξένος, καὶ οὐχὶ πολίτης Ῥωμαῖος, καὶ μάλιστα πατρίκιος.

4. Hoc nomine. Δηλ. ἀναλαμβάνων τὴν υπεράσπισιν τῶν ἀθλίων.

vim parari. 6. Nunc Orestillam tibi commendo tuaeque fidei trado, eam ab injuria defendas, per liberos tuos rogatus. Haveto ».

XXXVI. Sed ipse, paucos dies commoratus apud C. Flaminiū in agro Arretino, dum vicinitatem, antea sollicitatam, armis exornat, cum fascibus atque aliis imperii insignibus in castra ad Manlium contendit. 2. Haec ubi Romae comperta sunt, Senatus Catilinam et Manlium hostis judicat, ceterae multitudini diem statuit, ante quam sine fraude liceret ab armis discedere, praeter rerum capitalium condemnatis. 3. Praeterea decernit, uti Consules delectum habeant, Antonius cum exercitu Catilinam persequi maturet, Cicero urbi praesidio sit. 4. Ea tempestate mihi imperium populi Romani multo maxime miserabile visum est; cui quum ad occasum ab ortu solis omnia domita armis parerent, domi otium atque divitiae, quae prima mortales putant, affluerent, fuere tamen cives, qui seque remque publicam obstinatis animis perditum irent. 5. Namque

XXXVI. 1. insignibus. Ταῦτα δ' ἦσαν ἐκτὸς τῶν ῥάβδων ἀετὸς ἀργυροειδής, τραβέα, πελέκεις, πορφυρὰ ἐσθῆς καὶ ἐλεφάντινος δίφρος· ἰδὲ καὶ τὴν ἐν τῷ ΙΗ'. κεφ. 5. σημείωσιν.

2. sine fraude. Πολλάκις τίθεται ἡ αἰτία ἀντὶ τοῦ ἀποτελέσματος, ὡς ἐνταῦθα τὸ fraud ἀντὶ τοῦ detrimentum, δηλ. ἀνευ βλάβης, νηποινεῖ.— praeter . . . condemnatis. Ἡδοτικὴ αὕτη ἐξήρτηται ἀπὸ τοῦ liceret Ἐκτὸς τῶν ἐπὶ κεφαλικῇ ποινῇ καταδικασθέντων, τοῖς λοιποῖς ἄλλοις ἐσυγχωρεῖτο νὰ ἀφῆσωσι τὰ ὅπλα νηποινεῖ ἐντὸς τοῦ ὀρισθέντος χρόνου.

4. cui quum ad occasum . . . parerent. Ὡςτινι Ῥωμαϊκῶ λαῷ μολοντί αἱ ἀπὸ τῆς Ἀνταλ. μέχρι τῆς Δύσεως γαῖαι ὑπάρχουσιν δαμασθεῖσαι, καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ ὑπῆρχεν ἡσυχία, καὶ πλοῦτος εἶχεν εἰσρεῦσαι.— tamen . . . irent. Μολοντοῦτο διευθύνοντο, ἵνα ἀπολέσωσιν ἑαυτοὺς καὶ τὴν πατρίδα.

duobus Senati decretis, ex tanta multitudine neque praemio inductus conjurationem patefecerat, neque ex castris Catilinae quisquam omnium discesserat; tanta vis morbi, uti tabes, plerosque civium animos invaserat.

XXXVII. Neque solum illis aliena mens erat, qui conscii conjurationis fuerant, sed omnino cuncta plebes novarum rerum studio Catilinae incepta probabat. 2. Id adeo more suo videbatur facere. 3. Nam semper in civitate, quibus opes nullae sunt, bonis invident, malos extollunt, vetera odere, nova exoptant, odio suarum rerum mutari omnia student, turba atque seditionibus sine cura aluntur, quoniam egestas facile habetur sine damno. 4. Sed urbana plebes, ea vero praeceps ierat multis de caussis. 5. Primum omnium, qui ubique probro atque petulantia maxime praestabant, item alii per dedecora patrimonii amissis, postremo omnes, flagitium aut facinus domo expulerat, hi Romam sicuti in sentinam confluxerant. 6. Deinde multi, memores

5. tanta vis morbi. Δηλ. ἡ τοσαύτη ἐπιθυμία τοῦ νεωτερίζειν.

XXXVII. 1. Neque solum . . . erat. Δηλ. οὐχὶ δὲ μόνον ἐκεῖνοι ἐφρόνουν κατὰ τῆς πολιτείας. Ἀλλότριος τοῦ τῆς πολιτείας συμφέροντος νοῦς ὑπῆρχεν.

3. vetera . . . nova exoptant. Τὰ καθεστῶτα μὲν μισοῦσι, νεωτερισμοὺς δὲ ἐπιθυμοῦσι.—turba atque seditionibus. Ἐπειδὴ οὐδὲν ἔχουσιν οὗτοι, τὰ δὲ τῶν ἄλλων πραγματὰ ἀρπάζουσιν ἐν ταῖς τοιαύταις περιστάσεσι, διὰ τοῦτο ἄνευ φροντίδος τρέφονται καὶ βλάβης. πρβλ. καὶ ΠΕ'. κεφ. τοῦ Ἰουγούρθα.

4. praeceps ierat. Ἄνευ σκέψεως εἰς τὴν τοῦ Κατιλ. μερίδα εἶχεν μεταβῆ.

5. per dedecora patrimonii amissis. Αἰσχροῦς εἶχον ἀπολέσει τὴν πατρικὴν οὐσίαν.—flagitium . . . expulerat. Αἴσχος ἢ κακοῦργημα εἶχεν ἀναγκάσει νὰ ἐξορισθῶσι τῆς ἐκυτῶν πατρίδος.

Sullanae victoriae, quod ex gregariis militibus alios Senatores videbant, alios ita divites, uti regio victu atque cultu aetatem agerent, sibi quisque, si in armis foret, ex victoria talia sperabat. 7. Praeterea juvenus, quae in agris manuum mercede inopiam toleraverat, privatis atque publicis largitionibus excita, urbanum otium ingrato labori praetulerat, eos atque alios omnes malum publicum alebat. 8. Quo minus mirandum est, homines egentes, malis moribus, maxuma spe, reipublicae juxta ac sibi consuluisse. 9. Praeterea, quorum, victoria Sullae, parentes proscripti, bona erepta, jus libertatis imminutum erat, haud sane alio animo belli eventum expectabant. 10. Ad hoc, quicumque aliarum, atque Senati, partium erant, conturbari rempublicam, quam minus valere ipsi, malebant. Id adeo malum multos post annos in civitatem reverterat.

7. privatis largitionibus. Ὑπὸ τῶν ἐπιδαφιλεύσεων τῶν γινομένων παρὰ τῶν ἰδιωτῶν, ἵνα τὰς τῶν πολιτῶν ψήφους λάβωσι. — publicis. Διότι κατέκαστον μῆνα ἐσυνήθιζον νὰ δωρίζωσι τῷ λαῷ σῖτον. — malum publicum alebat. Δηλ. πάντες οὗτοι τὴν καταστροφὴν τῆς πολιτείας ἐπεθύμουν.

8. juxta ac sibi consuluisse. Δὲν ἐφρόντισαν μᾶλλον περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, ἢ τῆς ἰδίας αὐτῶν.

9. jus libertatis. Κατὰ πρότασιν μὲν τοῦ Σύλλα ἔγεινεν νόμος, ἵνα οἱ υἱοὶ τῶν προγραφθέντων ἀπολέσωσι τὸ δικαίωμα τῆς κληρονομίας καὶ τοῦ λαμβάνειν ἀρχάς, ἅτινα δικαιώματα ἀνῆκον εἰς τὸν ἐλεύθερον πολίτην. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑπατείας τοῦ Κικέρωνος ἐπροτάθη, ἵνα καταργηθῇ οὗτος ὁ νόμος, εἰς τοῦτο ὅμως ἀντέστη ὁ Κικέρων, φοβηθεὶς μήπως οὕτω ἅπανα ἡ τῆς πολιτείας στάσις διαταραχθῇ.

10. id malum. Δηλ. ἡ διαφορὰ τῶν συγκλητικῶν πρὸς τοὺς δημοτικούς, ἥτις μεγίστη ὑπῆρξεν ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Γράκκων μέχρι τῆς τοῦ Σύλλα δεσποτείας, κτλ.

XXXVIII. Nam postquam, Cn. Pompejo et M. Crasso Consulibus, tribunicia potestas restituta est, homines adulescentes, summam potestatem nacti, quibus aetas animusque ferox erat, coepere Senatum criminando, plebem exagitare, dein largiundo atque pollicitando magis incendere; ita ipsi clari potentesque fieri. 2. Contra eos summa ope nitebatur pleraque nobilitas, Senati specie, pro sua magnitudine. 3. Namque, uti paucis verum absolvam, per illa tempora quicumque rempublicam agitavere, honestis nominibus, alii, sicuti jura populi defenderent, pars, quo Senati auctoritas maxima foret, bonum publicum simulantes, pro sua quisque potentia certabant, neque illis modestia neque modus contentionis erat, utrique victoriam crudeliter exercebant.

XXXVIII. 1. tribunicia potestas . . . etc. Ταύτην ὁ Σύλλας κατὰ τὸ 672 Κ. Π. ἔτος μεγάλως περιέστειλεν, νόμον πρότείνας, ἵνα μὴ ἔχη τὸ δικαίωμα, ὅστις ἤθελεν ὑπάρξει δήμαρχος, νὰ λαμβάνῃ μεγαλειτέρας ἀρχὰς, νὰ εἰσάγῃ νόμον, νὰ συγκαλῇ συνελεύσεις, ἔτι δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ νόμου τὸ τῆς ἐνστάσεως δικαίωμα οὐκ ἀφῆρσε μὲν, στενωτέροις ὅμως ὁρίοις περιέβαλε. Κατὰ μὲν τὸ 679 ἔτος ὁ Ὑπατος Κόττας ἀπεκατέστησεν αὐτοῖς τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ λαμβάνωσι μεγαλειτέραν ἀρχήν, κατὰ δὲ τὸ 683 ὁ Γνάιος Πομπήιος καὶ Κράστος τὰ λοιπὰ, ἅτινα εἶχεν ἀφαιρέσει ὁ Σύλλας. — adulescentes. Adul. ὀνομάζει ὁ συγγραφ. αὐτοὺς, διότι πρὶν τοῦ 30 ἔτους συνήθως ἐγείνοντο δήμαρχοι. — summam potestatem. Οὕτως ὠνόμασε τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν, οὐχὶ διότι ἡ μεγίστη τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀρχῶν ἦν, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ δήμαρχοι διὰ ταύτης ὅποιονδῆποτε μέγιστον ἐδύναντο νὰ τολμῶσιν. — Senatum criminando. Διὰ τοῦ ἐνοχοποιεῖν τὴν γερούσιαν νὰ ἐρεθίζωσι τὸν δῆμον (plebem).

2. Senati specie. Ὑπεκρίνοντο μὲν, ὅτι ὑπερασπίζονται τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς Γερούσιας, ἀληθῶς ὅμως, ὥς ἐκ τῶν κατωτέρω δηλοῦται, ἐφρόντιζον περὶ τῆς ἰδίας ἐαυτῶν δόξης καὶ ἰσχύος.

3. per illa tempora. Ἐπ. γρ. post illa tempora. — honestis nominibus,

XXXIX. Sed postquam Cn. Pompejus ad bellum maritimum atque Mithridaticum missus est, plebis opes imminutae, paucorum potentia crevit. 2. Hi magistratus, provincias, aliaque omnia tenere, ipsi innoxii, florentes, sine metu aetatem agere, ceteros judiciis terrere, quo plebem in magistratu placidius tractarent.

alii, sicuti. Ἐντίμοις ὀνόμασιν, οἱ μὲν, ὡς δῆθεν ὑπερασπιζόμενοι τὰ τοῦ λαοῦ δέκατα, οἱ δὲ, κτλ. — modestia neque modus. Περὶ τῆς σημασίας αὐτῶν τῶν λέξεων ἰδὲ τὴν ἐν τῇ ΙΑ'. κεφ. 4 σημείωσιν. — utrique victoriam crudeliter exercebant. Δηλ. καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ, ὅτε ἐνίκουν σκληρῶς ἐφέροντο πρὸς τοὺς ἡττηθέντας.

XXXIX. 1. maritimum. Οὗτος ὁ πόλεμος καὶ πειρατικὸς ὀνομάζεται, ἔτι δὲ παρὰ Κικέρωνι καὶ κοινῶς πάντων τῶν ἐθνῶν (commune omnium gentium). Κατὰ τῶν πειρατῶν τούτων, οἵτινες βοηθεῖα ἴσως τῶν ἀρίστων ἐλγίζον τὰ παραθαλάσσια τῆς Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας, καὶ πολλὰ πλοῖα συνελάμβανον, ἐξ οὗ συνέβη σιτοδεία ἐν Ῥώμῃ, πρῶτον ἐστάλη ὁ Μάρκος Ἀντώνιος, ὃν νικηθέντα, καὶ φονευθέντα, διεδέχθη ὁ Κόϊντος Μέτελλος ὑπατος, ὅστις οὐχ ἅπαξ ἐνίκησεν αὐτοὺς ἐν τῇ Κρήτῃ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτοι δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστρέψῃ αὐτοὺς, διότι λέγεται ὅτι τεσσαράκοντα πόλεις κατεῖχον καὶ μέγιστον στόλον εἶχον, διὰ τοῦ Γαβινίου νόμου σταλείς ὁ Πομπήιος μετὰ πολλῶν πλοίων καὶ δυνάμεων, ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν κατενίκησεν αὐτοὺς, καὶ οὕτω τὴν θάλασσαν ἀσφαλῆ κατέστησεν. — Mithridaticum. Τούτον τὸν πόλεμον 7 περίπου ἔτη εἶχε διοικήσει ὁ Λ. Λούκιος, ὅστις ἀφοῦ κατὰ πρόσκλησιν τῆς γερουσίας ἐπανῆλθεν, τοῦ Γ. Μανιλίου δημάρχου προτείναντος, κατεπείσθη ὁ λαὸς, ὥστε τὴν διαχείρισιν τούτου τοῦ πολέμου νὰ λάβῃ ὁ Γνάϊος Πομπήιος. Ταύτην δὲ τὴν τοῦ Μανιλίου πρότασιν μολονότι ὁ Κόϊντος Ὀρτήνσιος καὶ ὁ Κάτλος, ὑπατικοὶ ἄνδρες, κατεπολέμησαν, ἡ εὐγλωττία ὅμως τοῦ Κικέρωνος κατέρωθωσεν, ὥστε ὁ Πομπήιος παμψηφεῖ νὰ ἐκλεχθῇ στρατηγός. — plebis opes imminutae. Αἱ τοῦ δήμου δυνάμεις ἡλαττώθησαν, διότι ἀφοῦ ὁ Πομπήιος, ὅστις ἦν τὸ φόβητρον τῶν δημοτικῶν κατὰ τῶν εὐγενῶν, ἀπῆλθε τῆς Ῥώμης, εὐρόντες περίστασιν οἱ εὐγενεῖς ἠνάγκασαν τοὺς ἐναντίους τῶν ἵνα παραχωρήσωσιν.

2. innoxii. Ἀβλαβεῖς. — ceteros judiciis . . . tractarent. Ἡ ἔννοια. Οἱ ἀριστοὶ τοὺς λοιποὺς (δηλ. τοὺς εὐνοοῦντας τὸν δῆμον) δικαστηρίοις

3. Sed ubi primum dubiis rebus novandis spes oblata est, vetus certamen animos eorum arrexit. 4. Quodsi primo praelio Catilina superior aut aequa manu discessisset, profecto magna clades atque calamitas rempublicam oppressisset; neque illis, qui victoriam adepti forent, diutius ea uti licuisset, quin defessis et exsanguiibus, qui plus posset, imperium atque libertatem extorqueret. 5. Fuere tamen extra conjurationem complures, qui ad Catilinam initio profecti sunt, in his A. Fulvius, Senatoris filius, quem retractum ex itinere, parens necari jussit. 6. Iisdem temporibus Romae Lentulus, sicuti Catilina praeceperat, quoscumque moribus

εφόβιζον, ἵνα οὗτοι ἐν τῇ ἀρχῇ ὄντες τοῦ δήμου (δηλ. ἐν τῇ δημαρχικῇ ἐξουσίᾳ) διευθύνωσι τὸν δῆμον οὕτω, ὥστε νὰ φέρηται εἰρηνικῶς πρὸς αὐτούς. Ὁ δὲ Κρ. ἔτρεψε τὸ quo εἰς qui, οὕτω ἐρμηνεύων τοὺς λοιποὺς (δηλ. τοὺς μικρὰν ἰσχὺν ἔχοντας πατρικίους) οἵτινες ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ δήμου ὄντες (δηλ. ἐν τῇ δημαρχικῇ ἐξουσίᾳ) μετεχειρίζοντο τὸν δῆμον κολακευτικώτερον, δικαστηρίοις ἐτάραττον, ἐφόβιζον, ἧς ἀπειλῆς αἴτιον ἦν τὸ ὅτι ἐβούλοντο οἱ ἄριστοι (δηλ. οἱ ὀλέγοι) αὐτοὺς μόνον νὰ εὐνοῇ ὁ δῆμος.

3. Sed . . . dubiis rebus novandis spes oblata est. Ἡ ἔννοια. Ἄμα δὲ προσεφέρθη ἐλπίς τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἐλευθερίας, ἀκὶ τῆς ἀρχαίας ἀξίας. —vetus certamen. Ὅν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τῆς πολιτείας οἱ πατρικοί πρὸς τοὺς δημοτικούς εἶχον.

4. Neque illis. Ἡ ἔννοια. Ὅστις δι' αὐτῶν ἤθελε νικήσει (δηλ. ἡ οἱ τοῦ Κατιλ. ὁπαδοί, ἢ οἱ περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως φροντίζοντες) δὲν ἤθελε δυνηθῆ πολλὸν χρόνον ν' ἀπολαύσῃ τὴν νίκην, διότι ἄλλος ἤθελεν ἐπέλθαι κατ' αὐτῶν ἤδη ἀποκεκμηκότων καὶ ἐξασθενισμένων. Ὁ δὲ Κρ. ἐννοῶν διὰ τοῦ illis μόνον τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Κατιλ., ἄλλως ἐρμηνεύει.

5. retractum ex itinere. Ἀποῦ οὗτος συλληφθεὶς ἐν τῇ πρὸς τὸν Κατιλ. πορείᾳ, ἀπήχθη εἰς τὴν Πώμην, κατὰ διαταγὴν τοῦ πατρὸς ἐφονεύθη.

6. sed . . . quod . . . foret. Ὅποιοιδήποτε γένους ἀνθρώπων, ἤρκει μόνον αὐτὸ τὸ γένος δηλ. οἱ τοιοῦτοι νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὸν πόλεμον.

aut fortuna novis rebus idoneos credebat, aut per se, aut per alios sollicitabat, neque solum cives, sed cujusque modi genus hominum, quod modo bello usui foret.

XL. Igitur P. Umbreno cuidam negotium dat, uti legatos Allobrogum requirat, eosque, si possit, impellat ad societatem belli, existumans, publice privatimque aere alieno oppressos, praeterea, quod natura gens Gallica bellicosa esset, facile eos ad tale consilium adduci posse. 2. Umbrenus, quod in Gallia negotiatus erat, plerisque principibus civitatum notus erat, atque eos noverat; itaque sine mora, ubi primum legatos in foro conspexit, percontatus pauca de statu civitatis, et quasi dolens ejus casum, requirere coepit, quem exitum tantis malis sperarent? 3. Postquam illos videt queri de avaritia magistratum, accusare Senatū quod in eo auxilii nihil esset, miseriis suis remedium mortem expectare: »At ego, inquit, [vobis, si modo viri esse vultis, rationem ostendam, qua tanta ista mala effugiatis.« 4. Haec ubi dixit, Allobroges, in maxumam spem adducti, Umbrenum orare, ut sui

XL. 1. Allobrogum. Περί τούτων ἰδὲ Πλουτ. ἐν βίῳ Κικέρ. κεφ. ΙΗ'. — publice privatimque. Νομίζων ὅτι, ἐπειδὴ καὶ ἡ πόλις αὐτῶν καὶ οἱ ἰδιῶται ἐχρεώσονται πολλά, διὰ τοῦτο δυνατόν ἐστι εὐκόλως νὰ παρακινηθῶσιν ἵνα γείνωσι κοινωγοὶ τῆς συνωμοσίας.

2. Umbrenus. Οὗτος ἦν ἀπελεύθερος. — negotiatus erat. Δύο παρὰ Ῥωμαίοις ἔντιμα ἔργα ἦσαν, ἡ ἀγορὰ τῶν δημοσίων τελῶν, ἥτις ἦν ἰδίᾳ τοῖς ἱππεῦσιν, ὀνομασθεῖσι διὰ τοῦτο publicanis, καὶ τὸ ἐπὶ τόκῳ δανείζειν χρήματα, ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ ἦσαν οἱ δανείζοντες μετέβαινον καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἔνθα ἐπὶ ἀδροτάτῃ τόκῳ ἠδύναντο νὰ δανείζωσι τὰ ἑαυτῶν χρήματα. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κικέρωνος ἐλέγοντο, ὅτι ἐμπορεύονται (negotiantur) ἐκεῖνοι οἱ πολῖται Ῥωμαῖοι, ὅσοι οὐχὶ ἐν Ῥώμῃ, ἀλλ' ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐπὶ τόκῳ χρήματα ἐδάνειζον.

misereretur; nihil tam asperum neque tam difficile esse, quod non cupidissime facturi essent, dum ea res civitatem aere alieno liberaret. 5. Ille eos in domum D. Bruti perducit, quod foro propinqua erat, neque aliena consilii, propter Semproniam; nam tum Brutus ab Roma aberat. 6. Praeterea Gabinium accersit, quo major auctoritas sermoni inesset. Eo praesente conjurationem aperit; nominat socios, praeterea multos cujusque generis innoxios, quo legatis animus amplior esset, deinde eos, pollicitos operam suam, domum dimittit.

XLI. Sed Allobroges diu in incerto habuere, quidnam consilii caperent. 2. In altera parte erat aes alienum, studium belli, magna merces in spe victoriae; at in altera majores opes, tuta consilia, pro incerta spe certa praemia. 3. Haec illis volventibus, tandem vicit fortuna reipublicae. 4. Itaque Q. Fabio Sangae, cujus patrocinio civitas plurimum utebatur, rem omnem, uti

4. asperum. Περὶ τῆς σημασίας ταύτης τῆς λέξεως ἰδὲ τὴν ἐν τῷ κεφ. 2 σημείωσιν.—quod non. Ἐπ. γρ. quin.—dum. Ἦρκει μόνον.

5. aliena. Δηλ. κοινωνὸς τῆς συνωμοσίας.

6. innoxios. Μὴ μετόχους τῆς συνωμοσίας. — quo legatis animus amplior esset. Ἵνα τοὺς πρέσβεις ἐνθαρρύνωσιν.

XLI. 2. In altera parte ... victoriae. Οἱ πρέσβεις πολὺν χρόνον ἠπόρουν τί νὰ πράξωσι, διότι ἔβλεπον, ὅτι ἐν μὲν τῇ ἑτέρᾳ μερίδι δηλ. τῇ τοῦ Κατιλ. ἐνυπῆρχεν ἡ ἐλευθερία ἀπὸ τοῦ ξένου ἀργυρίου, τὸ ὑπ' αὐτῶν παθούμενον, δηλ. ὁ πόλεμος, διότι, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, τὸ ἔθνος αὐτῶν ἦν πολεμικόν· ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ μεγαλειτεραι δυνάμεις, ἀσφαλὲς ἡ νίκη καὶ τὰ βραβεῖα βέβαια. Ὁ Tiet. καὶ Kr. τὸ majores opes ἀναφέρουσιν οὐχὶ πρὸς τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς Ἀλλόβριγας, δηλ. οὕτως ἐρμηνεύουσιν. α Ἐβλεπον οἱ Ἀλλόβριγες ὅτι ἐν τῷ ἑτέρῳ μέρει ἐνυπῆρχον μεγαλειτεραι ὠφέλεια ἐαυτῶν μόνον, ἐὰν ἤθελον ἀνακαλύψει τὴν συνωμοσίαν, κτλ.

4. Q. Sanga. Ὅσοι τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν ἤθελον νὰ διαπραγμα-

cognoverant, aperiunt. 5. Cicero, per Sangam consilio cognito, legatis praecepit, ut studium conjurationis vehementer simulent, ceteros adeant, bene polliceantur, dentque operam, uti eos quam maxume manifestos habeant.

XLII. Iisdem fere temporibus in Gallia citeriore atque ulteriore, item in agro Piceno, Bruttio, Apulia, motus erat. 2. Namque illi, quos antea Catilina dimiserat, inconsulte ac veluti per dementiam cuncta simul agebant, nocturnis consiliis, armorum atque telorum portationibus, festinando, agitando omnia plus timoris quam periculi effecerant. 3. Ex eo numero complures Q. Metellus Celer Praetor ex Senati consulto, caussa cognita, in vincula conjecerat; item in ulteriore Gallia C. Murena, qui ei provinciae legatus praeerat.

τευθῶσι περί τινος πρὸς τὴν Γερουσίαν, πρὸς τὸν προστάτην αὐτῶν Ῥωμαῖον ἔπρεπε ν' ἀναφερθῶσι καὶ οὗτος πρὸς τὴν Γερουσίαν ἀνέφερεν τὸ τοιοῦτον. Οὗτοι δὲ οἱ εὐγενεῖς Ῥωμαῖοι προστάται αὐτῶν ἦσαν ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἐξ ἐκείνου τοῦ γένους, ὅπερ τοὺς λαοὺς ἐκείνους ἐνίκησεν. Ἰδὲ καὶ Ἀππιανὸν ἐν τῇ Ἑμ. πολ. λέγοντα ταῦτα. «οἱ δ' Ἀλλοβρίγες ἐνδοιάσαντες ἐκοινώσαντο Φαβίῳ Σάγγα, ὃς ἦν τῶν Ἀλλοβρίγων προστάτης, ὥσπερ ἀπάσαις πόλεσιν ἔστι τις ἐν Ῥώμῃ προστάτης.

5. uti . . . habeant. Ἵνα αὐτοὺς καὶ τὰ ἑαυτῶν σχέδια ἄριστα γνωρίσωσιν.

XLII. 2. consiliis. Ἡ διαφορά τοῦ consil. πρὸς τὸ concilium, ὡς ἐκ τῆς ἐτυμολογίας τῶν λέξεων φαίνεται, ἐστὶν αὕτη, τὸ μὲν concilium ἀπὸ τοῦ concilio παραγόμενον σημαίνει τὴν συνέλευσιν, τὴν συγκαλεσθεῖσαν πληθύν. τὸ δὲ consilium ἀπὸ τοῦ consulo ὡς ἐπιτοπλεῖστον σημαίνει τὴν ἐν τῇ τοιαύτῃ συνελούσῃ συζητουμένην ὑπόθεσιν, τὴν σκέψιν, οὐδὲν ἥτον ὅμως τὸ ἐν ἀντὶ τοῦ ἄλλου τίθεται.

3. legatus praeerat. Οἱ στρατηγοὶ (legati) ἦσαν πρὸς τὰ πλάγια τοῦ imperatoris καὶ τὴν ἀπουσίαν αὐτῶν ἀνεπλήρουν, ὡς ἐνταῦθα ὁ Μουρρίνας φαίνεται, ὅτι legatus ὢν ἐξετέλει χρέη imperatoris.

XLIII. At Romae Lentulus cum ceteris, qui principes conjurationis erant, paratis, ut videbatur, magnis copiis, constituerat, uti, quum Catilina in agrum Fae-
sulanum cum exercitu venisset, L. Bestia tribunus ple-
bis, concione habita, quereretur de actionibus Cicero-
nis, bellique gravissimi invidiam optumo Consuli im-
poneret, eo signo proxuma nocte cetera multitudo con-
jurationis suum quisque negotium exsequeretur. 2.
Sed ea divisa hoc modo dicebantur, Statilius et Gabi-
nius uti cum magna manu duodecim simul opportuna
loca urbis incenderent, quo tumultu facilior aditus ad
Consulem ceterosque, quibus insidiae parabantur, fie-
ret; Cethegus Ciceronis januam obsideret, eumque
vi aggrediretur, alius autem alium; sed filii fami-
liarum, quorum ex nobilitate maxuma pars erat, pa-
rentes interficerent; simul, caede et incendio percussis
omnibus, ad Catilinam erumperent. 3. Inter haec para-
ta atque decreta Cethegus semper querebatur de igna-
via sociorum, illos dubitando et dies prolatando ma-

XLIII. 1. magnis copiis. Ἐκ τῶν 20000 ἀνθρώπων, οὓς ὁ Κατρίλινος συνέλεξεν οἱ περισσότεροι ὑπὸ τοῦ Λέντου ἐν Ῥώμῃ διεγέρθησαν. — in agrum Faesulanum. Ἐνθα ἦσαν τὰ τοῦ Γαίου Μαλλίου στρατόπεδα. — bellique gravissimi. Ἡ ἔννοια. Νὰ διεγείρωσι τὸ μῖτος τῶν πολιτῶν κατὰ τοῦ ἀρίστου ὑπάτου, λέγοντες ὅτι ἕνεκα αὐτοῦ διεγέρθη οὗτος ὁ πόλεμος, ἐπειδὴ ἀδίκως ἀπέπεμψε τῆς πόλεως τὸν Κατρίλινον. — optumo consuli. Ἄν καὶ πάντα ὑπατον ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν ἀρχὴν ὑπολήψεως optimum ὠνόμαζον, ἐνταῦθα ὅμως τὸν Κικέρωνα οἱ οὖν ὠνόμασεν ὁ συγγρ. διότι ἀπὸ τοιοῦτου gravissi. bel. ἔσωσε τὴν πόλιν. — eo signo. Μετὰ ταύτην τὴν συνέλευσιν, ἥτις, ὡς φαίνεται, ἦν καὶ σύνθημα. — conjurationis. Ἀντὶ conjuratorum.

3. querebatur . . . illos dubitando. Παρεπονεῖτο λέγων, ὅτι ἑκαῖνοι διὰ τοῦ διστάζειν καὶ ἀναβάλλειν πολλὰς εὐκαιρίας ἀπώλεσαν, καὶ οὕτω πράττειν, καὶ οὐχὶ σκέψεως ἀνάγκη ἐστὶ.

gnas opportunitates corrumpere, facto, non consulto in tali periculo opus esse, seque, si pauci adjuvarent, languentibus aliis, impetum in curiam facturum. 4. Natura ferox, vehemens, manu promptus erat; maximum bonum in celeritate putabat.

XLIV. Sed Allobroges ex praecepto Ciceronis per Gabinium ceteros conveniunt, ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Cassio postulant jusjurandum, quod signatum ad cives perferant, aliter haud facile eos ad tantum negotium impelli posse. 2. Ceteri nihil suspicantes dant, Cassius semet eo brevi venturum pollicetur, ac paullo ante legatos ex urbe proficiscitur. 3. Lentulus cum his T. Volturcium quemdam Crotoniensem mittit, ut Allobroges, prius quam domum pergerent, cum Catilina, data atque accepta fide, societatem confirmarent. 4. Ipse Volturcio litteras ad Catilinam dat, quarum exemplum infra scriptum est. 5. »Quis

LIV. 1. per Gabinium. Διὰ τοῦ Γαβινίου σχετίζονται τοῖς λοιποῖς. — signatum. Ἐσφραγισμένον, ὑπογεγραμμένον. — ad cives. Πρὸς τοὺς συμπολίτας αὐτῶν, δηλ. τοὺς Ἀλλόδωγας.

2. ante . . . proficiscitur. Ἐξέρχεται τῆς πόλεως ὀλίγον πρότερον ἢ οἱ πρέσβεις.

3. ut Allobroges . . . pergerent. Πρὶν ὑπάγωσιν εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα. — Fac cogites, etc. Ἡ αὐτὴ ἐπιστολὴ εὗρηται καὶ παρὰ Κικέρωνι οὐχὶ ταῖς αὐταῖς λέξεσιν, ἀλλὰ τῇ αὐτῇ ἔννοια. « Qui sim ex eo, quem ad te misi, cognosces. Cura ut vir sis, et cogita quem in locum sis progressus, et vide quid jam tibi sit necesse, cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum ». (Ποῖος εἰμι, παρὰ τούτου, ὃν πρὸς σὲ ἔπεμψα, θέλεις μάθει. Φρόντισον ἵνα φανῇς ὅτι ἀνὴρ εἶσαι, καὶ σκέψῃται εἰς ποίαν θέσιν κατήντησας, καὶ ἰδὲ τίνοος ἦδ᾽ ἀνάγκη σοὶ ἐστὶ, προσπάθῃς ἵνα παντὸς τὴν βοήθειαν προσλαμβάνῃς ἔτι καὶ τῶν ἐσχάτων). — Τὸ μισὶ ἀντὶ τοῦ ἐνεστ. mitto ἐτέθη. — etiam ab infimis. Διὰ τούτων τῶν λόγων δεικνύει, ὅτι μὴδὲ τῶν δούλων τὴν βοήθειαν δὲν πρέπει ν' ἀπαθήσῃς.

sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Fac cogites in quanta calamitate sis, et memineris te virum esse, consideres, quid tuae rationes postulent; auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis». 6. Ad hoc mandata verbis dat: quum ab Senatu hostis judicatus sit, quo consilio servitia repudiet? In urbe parata esse, quae jusserit; ne cunctetur ipse propius accedere.

XLV. His rebus ita actis, constituta nocte, qua proficiscerentur, Cicero, per legatos cuncta edoctus, L. Valerio Flacco et C. Pomptino Praetoribus imperat, uti in ponte Mulvio per insidias Allobrogum comitatus deprehendant; rem omnem aperit, cujus gratia mittebantur, cetera, uti facto opus sit, ita agant, permittit. 2. Illi, homines, militares, sine tumultu praesidiis collocatis, sicuti praeceptum erat, occulte pontem obsidunt. 3. Postquam ad id loci legati cum Volturcio venere, et simul utrimque clamor exortus est, Galli, cito cognito consilio, sine mora Praetoribus se tradunt. 4. Volturcius primo, cohortatus ceteros, gladio se a multitudine

6. Ad hoc mandata. Ἐκ στόματος ἐστὶ παραγγέλλει· τῷ Κροτωνιάτῃ ἵνα εἴπῃ πρὸς τὸν Κατιλίαν τὰ ἐπόμενα.

XLV. in ponte Mulvio. Αὕτη ἡ γέφυρα, ἀφ' ἧς ἄρχεται ἡ Φλαμινία ὁδὸς κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Μ. Αἰμιλίου Σκαύρου, διατὶ δὲ γράφεται Mulvia ἢ Milvia ἀγνοεῖται. — comitatus. Κατὰ πληθ. ἀριθμὸν ἐτέθη οὐχὶ διότι ἕκαστος πρέσβυς ἰδίαν συνοδίαν εἶχεν, ἀλλὰ μᾶλλον διότι διαφόρων γενῶν ὑπηρέτας, καὶ διάφορα πράγματα μεθ' ἑαυτῶν εἶχον.

2. occulte. Κρυφίως, χωρὶς νὰ φαίνωνται.

3. utrimque. Καὶ ἐν ταυτῷ ἑκατέρωθεν ἐγένεεν κραυγὴ, διότι καὶ εἰς τὰ δύο μέρη τῆς γεφύρας ἐτέθησαν ὑπὸ τῶν ἐμπελῶν ἐκείνων πραιτῶρων στρατιῶται. — cito cognito. Ταχέως ἐννοήσαντες τὸ σχέδιον, δηλ. ταχέως ἐννοήσαντες ὅτι οὗτοι ὑπὸ τοῦ ὑπάτου ἐστάλησαν πρὸς σύλληψιν αὐτῶν, διότι εἶχον μάθει παρὰ τοῦ ὑπάτου ὅτι μέλλουσι νὰ συλληφθῶσιν, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς ποῖον μέρος καὶ πότε.

defendit; deinde, ubi a legatis desertus est, multa prius de salute sua Pomptinum obtestatus, quod ei notus erat, postremo timidus ac vitae diffidens, velut hostibus, sese Praetoribus dedit.

XLVI. Quibus rebus confectis, omnia propere per nuntios Consuli declarantur. 2. At illum ingens cura atque laetitia simul occupavere, nam laetabatur, intelligens, conjuratione patefacta, civitatem periculis ereptam esse, porro autem anxius erat, dubitans, in maximo scelere tantis civibus deprehensis, quid facto opus esset, poenam illorum sibi oneri, impunitatem perdundae rei publicae fore credebat. 3. Igitur, confirmato animo, vocari ad sese jubet Lentulum, Cethegum, item Q. Coeparium quemdam Terracinensem, qui in Apuliam ad concitanda servitia proficisci parabat. 4. Ceteri sine mora veniunt, Coeparius, paullo ante domo egressus, cognito indicio, ex urbe profugerat. 5. Consul Lentulum, quod Praetor erat, ipse manu tenens in senatum perducit, reliquos cum custodibus in aedem Concordiae

4. obtestatus. Παρακαλέσας τὸν Πομπτῖνον ἵνα τῆς ζωῆς αὐτοῦ φεισθῇ, ... τέλος ἔμφοβος καὶ ἀπιστῶν περὶ τῆς ζωῆς....

XLVI. ingens cura. Ὑπερφυῆς ἀδημονία ἐνταυτῷ δὲ καὶ εὐθυμία. — porro. Τὸ ἐπὶ ῥῆγμα τοῦτο τίθεται κυρίως ἐπὶ τοπικῆς ἐκτάσεως, εἴτα δὲ μεταφορ. καὶ ἐπὶ ἐκφράσεως ψυχικῆς τινος καταστάσεως ἀμέσως ἐπομένης ἐτέρα τινι ἀναφερθείσῃ. — poenam illorum. Δηλ. εἰάν μὲν τιμωρήσῃ αὐτοὺς ἔβλεπεν ὅτι μέλλει νὰ ἐγερθῇ φθόνος κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τῶν τοῦ Κατιλ. τὰ σχέδια εὐνοούντων, εἰάν δὲ δὲν τιμωρήσῃ, ἔβλεπεν ὅτι θὰ ἀπολεσθῇ ἡ πόλις.

3. igitur. Ἰσοδύναμόν ἐστίν ἐνταῦθα τὸ igitur τῷ tandem.

4. indicio cognito. Καὶ μαθὼν ὅτι συνελήφθησαν οἱ Ἀλλόδοριγες.

5. manu tenens. Χάριν τιμῆς, ἐπειδὴ ἦν πράιτωρ. — Cencordiae. Πολλοὶ νοοῖ ταύτης τῆς θεᾶς ἦσαν ἐν Ῥώμῃ, ὃ ἐνταῦθα δ' ἀναφερόμενος ἐστίν οὗτος, ὅστις ὑπὸ τοῦ Μ. Καμύλλου ἀνηγέρθη, καὶ ἐν ᾧ ἐσχέπτοντο οἱ ἄρχοντες μετὰ τῶν γερούσιαστῶν.

venire jubet. 6. Eo Senatum advocat, magnaue frequentia ejus ordinis Volturcium cum legatis introducit, Flaccum Praetorem scrinium cum litteris, quas a legatis acceperat, eodem adferre jubet.

XLVII. Volturcius, interrogatus de itinere, de litteris, postremo quid aut qua de caussa consilii habuisset, primo fingere alia, dissimulare de conjuratione, post, ubi fide publica dicere jussus est, omnia, uti gesta erant, aperit, docetque, se, paucis ante diebus a Gabinio et Coepario socium adscitum, nihil amplius scire, quam legatos; tantummodo audire solitum ex Gabinio, P. Autronium, Servium Sullam, L. Varguntejum, multos praeterea in ea conjuratione esse. 2. Eadem Galli fatentur, ac Lentulum dissimulantem coarguunt, praeter litteras, sermonibus, quos ille habere solitus erat:

6. magnaue frequentia . . . introducit. Καὶ τὸν Ὀλτοῦρκιον μετὰ τῶν πρέσβεων εἰσάγει εἰς τὴν γερουσίαν, ἥτις ἦν πληρεστάτη, δηλ. ὅλοι σχεδὸν οἱ γερουσιασταὶ εἶχον συνέλθει. Ὁ Κικέρων ἐν τῷ Γ'. Κατὶλ. λέγει ὅτι πρῶτον τὸν Ὀλτοῦρκιον ἄνευ τῶν πρέσβεων εἰσήγαγεν, εἶτα δ' ἐκείνους.

XLVII. 1. fingere alia. Ἐλεγεν ὅτι ἄλλος ἦν ὁ σκοπὸς τῆς ὁδοιπορίας καὶ τῶν ἐπιστολῶν.—ubi fide publica. Μετὰ ταῦτα, ἅμα ὁ ὕπατος κατὰ διαταγὴν τῆς γερουσίας ἐν ὀνόματι τῆς πόλεως ὑπεσχέθη ὅτι δὲν θέλει τιμωρήσει, αὐτὸν ἔρχει μόνον νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν. Παρὰ τισι κώδηξι, εὔρηται μετὰ τὸ fide publica καὶ ἡ μετοχ. data. ὅπερ παρ' ἄλλοις ἐλλείπει.—docetque. καὶ λέγει ὅτι αὐτὸς πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν προσελήφθη κοινωνὸς ὑπὸ τοῦ Γαβινίου καὶ Κοιπαρίου.—nihil amplius . . . legatos. Καὶ ὅτι οὐδένα ἄλλον γνωρίζει εἰμὴ τοὺς πρέσβεις, καὶ ὅτι τοῦτο γε μόνον συνήθως ἔκρουε παρὰ τοῦ Γαβινίου.

2. quos . . . erat. Ἐκ τῶν λόγων, οὓς συνήθως, ἔλεγεν, δηλ. ὅτι ἐκ τῶν Σιβυλλείων βιβλίων, κτλ. Ἦσαν δ' αὐταὶ αἱ Σιβύλλαι γενναῖκες μάντισσαι. 10 τὸν ἀριθμόν· παρὰ τῆς μιᾶς δὲ τούτων, ἀγνοεῖται ποίας, ὁ Ταρκύνιος Πρίσκος, κατ' ἄλλους δὲ ὁ Σούπερβος, ἠγόρασεν τρία βιβλία, ἅτινα διέταξε νὰ φυλάττωνται μετὰ μεγίστης εὐλαθείας ἐν τῷ Καπιτωλίῳ ὑπὸ

ex libris Sihyllinis regnum Romae tribus Corneliis portendi, Cinnam atque Sullam antea, se tertium esse, cui fatum foret urbis potiri; praeterea ab incenso Capitolio illum esse vigesimum annum, quem saepe ex prodigiis haruspices respondissent bello civili cruentum fore. 3. Igitur perlectis litteris, quum prius omnes signa sua cognovissent, Senatus decernit, uti abdicato magistratu Lentulus itemque ceteri in liberis custodiis habeantur. 4. Itaque Lentulus P. Lentulo Spintheri, qui tum Aedilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Caesari, Gabinus M. Crasso, Coeparius (nam is paullo ante ex fuga retractus erat) Cn. Terentio Senatori traduntur.

XLVIII. Interea plebes, conjuratione patefacta, quae primo, cupida rerum novarum, nimis bello favebat,

δυο εὐγενῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἐξωσιν τῶν βασιλέων ἡ ἐπιτήρησις τούτων μετέβη τῷ λαῷ. Ὅσακις ὑπὸ στάσεων ἐταράττετο τὸ τῆς πόλεως πόλτευμα, ἡ ἐν πολέμῳ συμφορὰν τινα μεγάλην ἡ πόλις ἔπασχεν, ἡ οἰωνοὶ τινες ἀμφίβολοι ἦσαν, ἡ μέγα τι προεμύνηον, τότε συνεβουλεύοντο τὰς βίβλους ταύτας, αἵτινες διετηρήθησαν σῶαι ἐντὸς ὑπογείου θήκης, ἕως οὗ κατεκάη τὸ Καπιτώλιον, ὅτε ὁμοῦ καὶ αὗται ἐκάησαν — haruspices. Αὕτη ἡ λέξις γράφεται καὶ ἄνευ τοῦ Η. Οὗτοι παρατηροῦντες τὰ ἔγκυρα τῶν θυμάτων προέλεγον τὰ μέλλοντα. Καὶ πρῶτον μὲν τρεῖς ὁ Ῥωμῦλος κατέστησεν, εἶτα δ' αὐξήθη ὁ ἀριθμὸς τούτων, ὡς καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν ἄξιαν δ' εἶχον μικροτέραν ἢ οἱ auriges.

3. signa. Τὰς σφραγίδας, τὰς ἑαυτῶν υπογραφάς. — abdicato magistratu. Ἐτ. γρ. abdicatus magistratu. — in liberis custodiis. Οἱ εὐγενεῖς πρὸ τῆς δίκης παρεδίδοντο ἢ τῇ ἐπιτηρήσει τῶν ἀρχόντων, ἢ τῶν ἰδιωτῶν, καὶ ἐπειδὴ οὗτοι ἐφρόντιζον, ἵνα μὴ δραπετεύσῃσι, χωρὶς νὰ βάλωσιν εἰς τὰ δεσμὰ αὐτοὺς, διὰ τοῦτο libera custodia ἐλέγετο ἡ τοιαύτη τήρησις· διὸ ὁ Πλούταρχ. μετέφρασε τὸ lib. cus. ἄδεσμον φυλακὴν.

4. Caesari . . . M. Crasso. Μολονότι ὑποπτεύετο ἡ γερούσια, ὅτι καὶ αὗτοι κοινωνοὶ τῆς συνωμοσίας εἰσιν, ὅμως προσποιηθεῖσα, ὅτι μεγάλην πίστιν αὐτοῖς ἔχει, σοφῶς ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ φανῶσιν ἄξιοι τῆς πίστεως.

XLVIII. 1. ad coelum tollere. Ἐξελθὼν τῆς γερούσιας ὁ Κικέρων,

mutata mente, Catilinae consilia exsecrari, Ciceronem ad coelum tollere; veluti ex servitute erepta, gaudium atque laetitiam agitabat. 2. Namque alia belli facinora praedae magis, quam detrimento fore, incendium vero crudele, immoderatum, ac sibi maxume calamitosum putabat, quippe cui omnes copiae in usu quotidiano et cultu corporis erant. 3. Post eum diem quidam L. Tarquinius ad Senatum adductus erat, quem, ad Catilinam proficiscentem, ex itinere retractum ajebant. 4. Is, quum se diceret indicaturum de conjuratione, si fides publica data esset, jussus a Consule, quae sciret, edicere, eadem fere, quae Volturcius, de paratis incendiis, de caede bonorum, de itinere hostium Senatum docet, praeterea se missum a M. Crasso, qui Catilinae nunciaret ne eum Lentulus et Cethegus alique ex conjuratione deprehensi terrerent, eoque magis properaret ad Urbem accedere, quo et ceterorum animos reficeret, et illi facilius e periculo eriperentur. 5. Sed ubi Tarquinius Crassum nominavit, hominem nobilem, muxumis divitiis, summa

τῆς νυκτὸς ἐγγύς οὔσης, εἶπε τὸν τρίτον Κατιλινακὸν λόγον, δι' οὗ καταδείξας τοὺς σκοποὺς τῶν συνωμοτῶν, κατέρωθωσεν, ὥστε ὁ λαὸς νὰ γνωρίσῃ ἀπὸ ποίου κινδύνου ἀφηρηπάχθῃ, καὶ αὐτὸν ὑψίστοις ἐπαίνοις νὰ ὑψώσῃ μέχρις οὐρανῶν.

2. crudele . . . immoderatum, calamitosum. Ἡ ἔννοια. Οἱ μὲν φόνοι, αἱ ἀρπαγαί, κτλ. δὲν ἀπήρτσκον πολὺ τῷ ὄχλῳ, ἡ πυρπόλησις ὅμως τῆς πόλεως ἦν σκληρὰ, κτλ. διότι ἡ φλόξ μὴδὲ τῶν πενήτων φειδομένη, ἤθελε κατακαύσει καὶ αὐτοὺς ἐνῷ αἱ ἀρπαγαὶ καὶ φόνοι οὐδεμίαν βλάβην, ἀλλὰ ὠφέλειαν ἤθελον προσεζησεῖ.

4. ne . . . terrerent. Δηλ. Νὰ μὴ τρομάξῃ αὐτὸν τὸ ὅτι συνελήφθησαν ὁ Δέντρος, Κέθηγος κτλ. — quo reficeret. "Ἐν ἐνθαρρύνῃ καὶ τοὺς λοιποὺς, καὶ ἐκεῖνοι, δηλ. οἱ συλληφθέντες εὐκολώτερον ἀρπαγῶσι...

δ. οὐνοκii. Δηλ. ὅπου οὐ Κράσσοις ἢ διὰ χρημάτων εἶχε βοηθῆσαι, ἢ ἄλλως πως, εἶχε συνδίδει αὐτῷ καὶ ὑποτελεῖς καταστῆσαι. — uti referatur.

potentia, alii rem incredibilem rati, pars tametsi verum existumabant, tamen quia in tali tempore tanta vis hominis magis leniunda quam exagitanda videbatur, plerique Crasso ex negotiis privatis obnoxii, conclamant, indicem falsum esse, deque ea re postulant uti referatur. 6. Itaque, consulente Cicerone, frequens Senatus decernit Tarquinii indicium falsum videri, eumque in vinculis retinentum, neque amplius potestatem faciundam, nisi de eo indicaret, cujus consilio tantam rem esset mentitus. 7. Erant eo tempore, qui aestumarent, indicium illud a P. Autronio machinatum, quo facilius, appellato Crasso, per societatem periculi reliquos illius potentia tegeret; 8. alii Tarquinium a Cicerone immissum ajebant, ne Crassus, more suo, suscepto malorum patrocinio, rempublicam conturbaret. 9. Ipsum Crassum ego postea praedicentem audiui, tantam illam contumeliam sibi ab Cicerone impositam.

XLIX. Sed iisdem temporibus Q. Catulus et G. Piso neque precibus, neque gratia, neque pretio Ciceronem impellere potuere, uti per Allobroges aut alium C. Caesar falso nominaretur. 2. Nam uterque cum illo gravis

ἵνα γένηται πρότασις εἰς τὴν γερουσίαν, καὶ ἀποφασίῃ αὐτὴ ἂν ψευδὴς ᾔηται ἢ ὅχι ἢ ἀγγελία. Περὶ δὲ τοῦ referre ἰδὲ τὴν ἐν τῷ Ν'. κεφ. 2. σημ.

5. neque amplius potestatem faciundam. Τινὲς μὲν νομίζουσιν ὅτι ἐλλείπει μετὰ τὸ potest. τὸ sui. δηλ. οὕτω ἐρμηνεύουσιν. Ἐψήφισεν ἡ γερουσία... καὶ ὅτι οὗτος πρέπει νὰ κρατῇται δέσμιος ἕως οὗ εἴπῃ ὑπὸ τίνος ἐπέμφθη τοῦτω τῷ κακῷ σκοπῷ. Ἄλλοι δὲ, ὅτι ἐλλείπει τὸ indicendi.

7. machinatum. Τὴν μετοχὴν τοῦ ἀποθετικοῦ τοῦτου ῥήματος ἐπὶ παθητικῆς σημασίας ἐκτὸς τοῦτου τοῦ χωρίου καὶ ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι μετεχειρίσθη ὁ συγγραφεὺς.

XLIX. 1. falso nominaretur. Ψευδῶς νὰ ὀνομασθῇ μετὰ τῶν συνωμοτῶν. Ὁ Σουετόνιος λέγει ὅτι ὠνομάσθη καὶ ὁ Καῖσαρ κοινωνὸς τῆς συνωμοσίας ὑπὸ τοῦ Κουρίου.

2. uterque. Δηλ. ὁ Κόϊντος Κάτλος, καὶ ὁ Πίσων ἦσαν ἐχθροὶ ἄσπον-

inimicitias exercebant, Piso, oppugnatus in iudicio pecuniarum repetundarum, propter cuiusdam Transpadani supplicium injustum, Catulus, ex petitione Pontificatus odio incensus, quod extrema aetate, maxumis honoribus usus, ab adolescentulo Caesare victus discesserat.

3. Res autem opportuna videbatur, quod is privatim egregia liberalitate, publice maxumis muneribus grandem pecuniam debebat. 4. Sed ubi Consulem ad tantum facinus impellere nequeunt, ipsi singulatim cicumundo, atque ementiundo, quae se ex Volturcio aut Allobrogibus audisse dicerent, magnam illi invidiam conflaverant, usque adeo, ut nonnulli equites Romani, qui praesidii caussa cum telis erant circum aedem Concordiae, seu periculi magnitudine, seu animi nobilitate impuls, quo studium suum in rempublicam clarius esset, egredienti ex Senatu Caesari gladio minitarentur.

L. Dum haec in Senatu aguntur, et dum legatis Al-

δοι τῷ Καίσαρι.—oppugnatus in iudicio. Κατηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ὅστις ἦν πάτρων τῶν πέραν τῆς Πάδου Γαλατῶν ἐπὶ κακῇ διοικήσει τῆς Γαλατίας, διότι κάτοικόν τινα πέραν τοῦ Πάδου ἀδίκως ἐτιμώρησε. Τὸν Πίσωνα τότε ὑπερασπισθεὶς ὁ Κικέρων, κατώρθωσεν ὥστε ν' ἀθωωθῇ.—ex petitione pontificatu. Ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου, ὅτε ὁμοῦ εἶχον ζητήσῃ τὴν ἀρχιερωσύνην, ἧς, ὡς διηγεῖται ὁ Πλούταρχ. καὶ ὁ Σουετόνιος, διὰ μεγάλης ἐπιδαφιλεύσεως ἐπέτυχε, παρχικωνισθέντων τῶν λαμπροτάτων ἀνδρῶν, καὶ πολὺ ὑπερτερούντων κατὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ Καίσαρος, τοῦ Κοῖντου Κάτλου, καὶ Σεργιλίου Ἰνσαούρου (Servilio Insaurico). Συνέβη δὲ τοῦτο κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος καθ' ὃ καὶ ἡ συνωμοσία.

3. Res opportuna videbatur. Δηλ. πρὸς τὸ ὀνομάσαι αὐτὸν μεταξὺ τῶν συνωμοστῶν.

4. ad tantum facinus. Ὅχι διότι ἀδίκος ἦν ἡ ὑποψία τῶν ἐναντίων τοῦ Καίσαρος, ἢ διότι ὑπὸ φίλης παρεκινεῖτο ὁ Κικέρων μάλλον εἰς τὸ νὰ μὴ κατηγορήσῃ αὐτὸν, ὅσον διότι ἐφοβεῖτο ἐκείνον.

L. 1. liberi et pauci ex clientibus. Lentuli. Τὴν βοήθειαν τούτων

lobrogum et Tito Volturcio, comprobato eorum indicio, praemia decernuntur, liberti et pauci ex clientibus Lentuli diversis itineribus opifices atque servitia in vicis ad eum eripiendum sollicitabant, partim exquirebant duces multitudinum, qui pretio rempublicam vexare soliti erant. 2. Cethegus autem per nuncios familiam atque liberos suos, lectos et exercitatos in audaciam, orabat, ut, grege facto, cum telis ad sese irrumperent. 3. Consul, ubi ea parari cognovit, dispositis praesidiis, uti res atque tempus monebat, convocato Senatu refert, quid de his fieri placeat, qui in custodiam traditi. Sed eos paullo ante frequens Senatus judicaverat contra rempublicam fecisse. 4. Tum D. Iunius Silanus, primus sententiam regatus, quod eo tempore Consul designatus erat, de iis, qui in custodiis tenebatur, et

μετεχειρίζοντο οἱ πάτρωνες, ὅσῳ ἐν δειναῖς περιστάσεσιν εὐρίσκοντο. Περὶ τῆς σπουδῆς, ἣν ἔδειξαν τότε οἱ ἀπελεύθεροι καὶ πελάται τοῦ Λεντλου, ἵνα ἐρεθίσωσι τοὺς τεχνίτας, ἰδὲ τὸ 8 κεφ. τοῦ Δ'. Κατὰ τοῦ Κικέρωνος.—partim exquirebant. Ἄλλοι δὲ ἐζητοῦν τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν στάσεων καὶ παραχῶν (duces multitudinum), οἵτινες εἶχον συνηθίσαι ἵνα οἱ τοιοῦτοι παραξῶσι τότε τὴν πολιτείαν.

2. ut, grege facto. Ἵνα ἀγέλην ποιήσαντες, καὶ μετὰ βελῶν ἐφορμήσαντες ἀφαρπάξωσιν αὐτόν.

3. refert. Ἰδίως ὅσοι προτείνουσι τι εἰς τὴν γερούσιαν, ἵνα περὶ τοῦτου σκεφθῇ αὕτη, οὗτοι λέγονται ὅτι referunt (π. χ. legem ἢ ἄλλο τι). Ἐνλίτε ὅμως τὸ refert, ὡς ἐνταῦθα, τίθεται ἀντὶ τοῦ interrogare. (Ἐρωτᾶν).

5. Tum. D. Junius Silanus primus . . . » Σιλανὸς μὲν δὴ πρῶτος ἔλεγεν, ὅς ἐς τὸ μέλλον ἦρητο ὑπατεύειν. Ὡς γὰρ Ῥωμαίοις ὁ μέλλων ὑπατεύσειν πρῶτος εἰσφέρει γνώμην, ὡς αὐτὸς, αἶμαι, πολλὰ τῶν κυρουμένων ἐργασώμενος, καὶ ἐκ τοῦδε εὐβουλότερόν τε καὶ εὐλαβέστερον ἐνθυμησόμενος περὶ ἐκάστου. (Ἀππ. Ἐμ. πολ. Β'. 5.) » Ὅσακις δὲ δὲν ἦτο ἀνηγορευμένος ὁ μέλλων ὕπατος, τότε πρῶτος ἡρωτάτο ὁ princeps senatus.

praeterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium sumendum decreverat; isque postea, permotus oratione C. Caesaris, pedibus in sententiam Tib. Neronis iturum se dixerat, quod de ea re praesidiis additis referendum censuerat. 5. Sed Caesar, ubi ad eum ventum est, rogatus sententiam a Consule hujuscemodi verba locutus est.

LI »Omnis homines, Patres conscripti, qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira atque miseri-

pedibus in sententiam, etc. Ἀποῦ ἤθελον ἀγορεύσει τινὲς τῶν γερουσιαστῶν, μετὰ ταῦτα οἱ λοιποὶ ἐρωτῶμενοι ὑπὸ τοῦ ὑπάτου, ἢ ἐν τῇ ἐαυτῶν θέσει καθήμενοι ἔλεγον τῇ γνώμῃ τίνος ἕκαστος συμφωνεῖ, (ὡς ἐν τῷ NB'. 1. κεφ. verbo alius alii varie assentiebantur), ἢ ἀναχωροῦντες ἀπὸ τῶν ἐαυτῶν καθισμάτων, ἐκάθιζον πλησίον ἐκείνου, οὗτινος τὴν γνώμην ἐνέκρινον, ἐντεῦθεν τὸ pedibus eo in alicuius sententiam σημαίνει τὸ συμφωνῶ τῇ γνώμῃ τινός· ἂν δέ τις οὐδενὸς τῶν ἀγορευσάντων τὴν γνώμην ἐνέκρινεν, ἐρωτῶμενος ἔλεγε τὴν ἑαυτοῦ.—praesidiis additis. Ἀποῦ πολλαπλασιασθῶσιν αἱ φρουραὶ τῆς πόλεως.—referendum. Περὶ τῆς σημασ. τοῦτου ἰδὲ τὴν ἀνωτέρω σημείωσιν 3.

LI. Patres conscripti. Patres ὠνομάζοντο ἐκεῖνοι ἐξ ὧν ἡ Γερουσία (senatus) συνέστηκεν, οὓς, ὅτε ἡ Ῥώμῃ ἐκτίσθη, ὁ Ῥωμῦλος ἔκλεξε, καὶ οὕτως ὠνόμασε, διότι διὰ τῆς βουλῆς καὶ συνέσεως αὐτῶν διοικεῖτο ἡ πόλις, καὶ διότι αὐτοὶ διεμοίραζον τὰς γαίας καὶ τὰ χρήματα τοῖς ὑποδεστέροις, ὡς εἰς τέκνα. Conscripti δὲ ὠνομάσθησαν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐκ τῆς τῶν ἱππέων τάξεως τοῖς Πατράσι συγκατελέγοντο (patribus adscribebantur), ἵνα πληροῦται ὁ ἀριθμὸς τῶν γερουσιαστῶν. Patres conscripti ὠνομάζοντο πάντες ὁμοῦ οἱ τὴν γερουσίαν συγκροτοῦντες, δηλ. οἱ πατρικοί γερουσιασταὶ καὶ οἱ ἐκ τῆς τῶν ἱππέων τάξεως προσκαταλεχθέντες.

2. Haud. facile animus, etc. Θαυμαστὴ τις βαρύτης ἐν τῷ λόγῳ ὑπάρχει, διότι πᾶσαι αἱ ἔννοιαι ἀσυνδέτως ἐτέθησαν.—providet verum. Προβλέπει τι ἄριστόν τε καὶ ἐντιμότερον ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἐστὶ, ἵνα αὐτὸ πράξῃ.—ubi illa. Ὅπου ἐκεῖνα δηλ. τὸ odium, amicitia, ira atque misericordia. — paruit. οὐδεὶς ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ὑπήκουσε τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ ὤφρεια, δηλ. ἡδυνήθη νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἐπιθυμίαν, καὶ νὰ πράξῃ ἐνταυτῷ τὸ συμφέρον.

cordia vacuos esse decet. 2. Haud facile animus verum providet ubi illa officiant, neque quisquam omnium lubricini simul et usui paruit. 3. Ubi intenderis ingenium, valet; si lubrico possidet, ea dominatur, animus nihil valet. 4. Magna mihi copia est memorandi, Patres conscripti, qui reges atque populi ira aut misericordia impulsu male consuluerint; sed ea malo dicere, quae majores nostri contra lubricinem animi sui recte atque ordine fecere. 5. Bello Macedonico quod cum rege Perse gessimus Rhodiorum civitas, magna atque magnifica, quae populi Romani opibus creverat, infida atque adversa nobis fuit; sed postquam bello confecto de Rhodiis consultum est, majores nostri, ne quis divitiarum, magis quam injuriae causa bellum inceptum diceret, impunitos eos dimisere. 6. Item bellis Punicis omnibus, quum saepe Carthaginenses et in pace et per inducias multa nefaria facinora fecissent, numquam ipsi per occasionem talia fecere; magis, quid se dignum foret, quam

3. ingenium. Τὸ ingen. καὶ animus ἐνταῦθα ταυτοσήμαντά εἰσιν.— possidet. Τὸν animum.— ea. Δηλ. ἡ lubrico.

5. quae populi Romani, etc. Διότι εἰς τοὺς Ῥοδίους, βοηθήσαντας τοῖς Ῥωμαίοις ἐν τῷ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου πολέμῳ, ἐδώρισεν ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς τὴν Λυκίαν καὶ Καρίαν.

de Rodiis consultum est. Ἐσκέφθησαν τί πρέπει νὰ πράξωσιν εἰς τοὺς Ῥοδίους, ἀφοῦ ἐτελείωσεν ὁ κατὰ τοῦ Περσέως πόλεμος.— ne quis diceret. Οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, ἵνα μή τις εἶπῃ ὅτι χάριν τοῦ πλούτου μᾶλλον ἢ διὰ τὴν ὕβριν, ἣν ἐπέφερον οἱ Ῥόδιοι ἐκείνοις, ἀφῆκαν ἀτιμωρήτους αὐτούς.

6. per occasionem. Οὐδέποτε οἱ πρόγονοι τοιαῦτα, ὅποια οἱ Καρχηδόνιοι ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ ἀνακωχῆς, ἔπραζαν, ὅτε αὐτοῖς παρουσιάσθῃ περίστασις.— jure fieri. Διότι ὡς οἱ Καρχηδόνιοι ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀνακωχῇ ἔβλαπτον, τῷ αὐτῷ δικαίῳ συνεχωρεῖτο, ἵνα καὶ οἱ πρόγονοι ἡμῶν βλάπτωσιν αὐτοὺς ἐν τοιαύτῃ περιστάσει.

quid in illis jure fieri posset, quaerebant. 7 Hoc idem vobis providendum est, Patres conscripti, ne plus vos P. Lentuli et ceterorum scelus quam vestra dignitas, neu magis irae vestrae quam famae consulatis. 8. Nam si digna poena pro factis eorum reperitur, novum consilium approbo; sin magnitudo sceleris omnium ingenia exsuperat, his utendum censeo, quae legibus comparata sunt. 9. Plerique eorum, qui ante me sententias dixerunt, composite atque magnifice casum reipublicae miserati sunt; quae belli saevitia esset, quae victis acciderent enumeravere; rapi virgines, pueros, divelli liberos a parentum complexu, matres familiarum pati, quae victoribus collibuissent, fana atque domos exspoliari, caedem, incendia fieri, postremo armis, cadaveribus, cruore atque luctu omnia compleri. 10. Sed, per deos immortalis! quo illa oratio pertinuit? an, uti vos infestos conjurationi faceret? Scilicet quem res tanta atque tam atrox non permovit, eum oratio accendet. 11. Non ita est; neque cuiquam mortalium injuriae suae

7. ne plus vos. Ἡ ἔννοια. Τοῦτ' αὐτὸ πρέπει νὰ προβλέψῃτε, ὡς πατέρες ἐγγεγραμμένοι, μήπως τὸ τοσοῦτον κακούργημα, τὰ μέγιστα ἐρεθίσαν ὑμᾶς, καταστήσῃ ἀνικάνους νὰ ἴδῃτε, τί δυνατόν ἐστὶ νὰ πράξῃτε χωρὶς νὰ βλαφθῇ ἡ ὑμετέρα ἀξιοπρέπεια.

8. Nam. Διότι ἐὰν εὗρεται ποινὴ, ἥτις διὰ τὸ μέγεθος καὶ βαρύν-
τητα ἴση καὶ διὰ τοῦτο ἀξία τοῦ τοσοῦτου κακούργηματος ἐστὶ, ἐγκρίνω αὐτὴν τὴν νέαν ποινὴν.—Sin magnitudo . . . exsuperat. Ἀρίστη εὐφροία τοῦ ῥήτορος, ὅστις ἐξ αὐτοῦ τοῦ μεγέθους τοῦ κακούργηματος προσπαθεῖ, ἵνα μικρότερα κατ' αὐτῶν ποινὴ ἐπιβληθῇ.—legibus. Δι' ἐκείνων τῶν νόμων ἐμποδισμένον ἦν τὸ νὰ ζημιούται θανάτῳ πολίτης Ῥωμαῖος.

9. quae saevitia. Ὅποια ἡ ἀγριότης τοῦ πολέμου.

10. quo pertinuit. Τίνα σκοπὸν ἔσχες;

Scilicet. Εἰρωνικῶς ἐνταῦθα ἐτίθη. —res tanta. Δηλ. ἡ συνωμοσία.

11. Neque cuiquam etc. Οὔτε οὐδεὶς τῶν θνητῶν τὰς ὑπ' ἄλλου

parvae videntur; multi eas gravius aequo habuere. 12. Sed alia aliis licentia est, Patres conscripti. Qui demissi in obscuro vitam habent, si quid iracundia deliquere, pauci sciunt; fama atque fortuna eorum pares sunt; qui magno imperio praediti in excelso aetatem habent, eorum facta cuncti mortales novere. 13. Ita in maxima fortuna minima licentia est; neque studere, neque odisse, sed minime irasci decet; 14. quae apud alios iracundia dicitur, ea in imperio superbia atque crudelitas appellatur. 15. Equidem ego sic existumo, Patres conscripti, omnis cruciatus minores quam facinora illorum esse; sed plerique mortales postrema meminere, et in hominibus impiis sceleris eorum obliti de poena disserunt, si ea paullo severior fuit. 16. D. Silanum virum fortem atque strenuum certe scio, quae dixerit, studio reipublicae dixisse, neque illum in tanta re gratiam aut inimicitias exercere; eos mores, eam modestiam viri cognovi; 17. verum sententia ejus mihi non

αὐτῷ ἐπιφερθείσας ὕβρεις μικρὰς νομίζει. — gravius aequo. Βαρύτερον τοῦ πρέποντος.

12. Sed alia aliis. 'Ἄλλ' ἄλλοις ἄδεια ὑπάρχει εἰς τὸ νὰ ὑποφέρωσι βαρέως, ἢ οὐχί, τὰς ἐπιφερθείσας αὐτοῖς ὕβρεις. — si deliquere. 'Εὰν ἡμάρτησαν κατὰ τι παρακινήθεντες ἀπ' ὀργῆς ὀλίγοι γνωρίζουσι. — praediti. 'Ὡς ἐπιτοπλεῖστον τὸ praediti. λέγεται περὶ ἐκείνων, ἅτινα ἐκ φύσεως τοῖς πράγμασιν ἢ τοῖς ἀνθρώποις ἐνυπάρχουσι, καὶ γενικώτερον δὲ ἐν χρήσει ἐστὶ περὶ ἐκείνων, ὅσα ἐξωθεν συμβαίνουσιν ἢ ἐτοιμάζονται καὶ παρ' ἄλλων λαμβάνονται.

13. ita in maxima. Οὕτω τοῖς τὴν μεγίστην ἀρχὴν ἔχουσιν ἐλαχίστη ἄδεια εἰς τὸ πράττειν ἐστὶ, διότι αἱ πράξεις αὐτῶν πᾶσι γνωσταὶ θέλουσι γίνεσθαι.

15. et in hominibus, etc. Καὶ λησμονήσαντες τὰ κακούργηματα τῶν κακούργων ἐκείνων διηγοῦνται μόνον περὶ τῆς ποινῆς, ἐὰν αὕτη κατ' αὐτῶν τῶν ἀσεβῶν (in hominibus impiis) αὐστηροτέρα ὑπῆρξεν.

crudelis, (quid enim in talis homines crudele fieri potest?), sed aliena a republica nostra videtur. 18. Nam profecto aut metus aut injuria te subegit, Silane, Consulem designatum, genus poenae novum decernere. 19. De timore supervacaneum est disserere, quum praesertim diligentia clarissimi viri Consulis tanta praesidia sint in armis. 20. De poena possumus equidem dicere, id quod res habet, in luctu atque miseriis mortem aerumnarum requiem, non cruciatum esse, eam cuncta mortalium mala dissolvere, ultra neque curae neque gaudio locum esse. 21. Sed, per deos immortalis! quamobrem in sententiam non addidisti, uti prius verberibus in eos animadvorteretur? 22. An, quia lex Porcia vetat? At aliae leges item condemnatis civibus non animam eripi, sed exilium permitti jubent. 23. An, quia gravius est verberari quam necari? Quid autem acerbum aut nimis grave in homines tanti facinoris convictos? 24. Sin, quia levius est; qui convenit in minore negotio legem timere, quum eam in majore neglexeris? 25. At enim quis reprehendet, quod in parricidas reipublicae decretum erit? Tempus, dies, fortuna, cujus lubido gentibus moderatur. 26.

17. sed aliena. Δηλ. ἐναντία τῶν ἐθίμων τῆς πολιτείας.

20. eam. Ὁ θάνατος εἰς πάντα τὰ κακὰ τῶν ἀνθρώπων δίδει τέλος.
—ultra. Δηλ. μετὰ θάνατον οὔτε εἰς τόπον χαρᾶς οὔτε λύπης ὑπάγει τις.

21. non addidisti. Δὲν ἐπρόσθεσας, ὣς Σιλανέ.

24. sin. Ἡ ἔννοια. Ἐὰν δὲ ἐπειδὴ ἐλαφρύτερον ἐστὶ τὸ νὰ ῥαβδισθῶσιν ἢ τὸ νὰ θανατωθῶσιν, τίνι τρόπῳ συνέβη, ὥστε νὰ σεβασθῆς τὸν νόμον μὴ προτείνας καὶ τὸ νὰ ῥαβδισθῶσιν, ὅπερ ἐλαφρύτερόν ἐστι (minus negotium), ἐνῶ αὐτὸν δὲν ἐσεβάσθης προτείνας τὸ νὰ θανατωθῶσιν, ὅπερ βαρύτερόν ἐστι.

25. Tempus, dies, fortuna. Ταῦτα πάντα (ἵνα πρὸς ἑκφρασιν τοῦ

Illis merito accidet, quicquid evenerit; ceterum vos, Patres conscripti, quid in alios statuatis, considerate. 27. Omnia mala exempla ex bonis orta sunt; sed ubi imperium ad ignavos aut minus bonos pervenit, novum illud exemplum ab dignis et idoneis ad indignos et non idoneos transfertur. 28. Lacedaemonii devictis Atheniensibus triginta viros imposuere, qui rempublicam eorum tractarent. 29. Hi primo coepere pessimum quemque et omnibus invisum indemnatum necare; ea populus laetari et merito dicere fieri 30. Post, ubi paulatim licentia crevit, juxta bonos et malos lubricinose interficere, ceteros metu terrere. 31. Ita civitas servitute oppressa stultae laetitiae gravis poenas dedit. 32. Nostra memoria, victor Sulla, quum Damasippum et alios hujusmodi, qui malo reipublicae creverant, jugulari jussit, quis non factum ejus laudabat? homines scelestos et factiosos, qui seditionibus rempublicam

μέλλοντος ἐτέθησαν), λέγει ὁ Καῖσαρ, ὅτι θέλουσι μεμψῆ τὴν κατ' αὐτῶν τῶν κακούργων ὑμετέραν ἀπόφασιν.

27. ex bonis. Δηλ. exemplis.—novum illud exemplum. Ἡ νέα αὕτη ποιὴν μεταφέρεται ἐκ τῶν ἀξίων νὰ ὑποστῶσι ταύτην, πρὸς τοὺς μὴ ἀξίους.

36. cui. Ὡτινι ὑπάτω. Σκοτεινῶς πως προσπαθεῖ ἵνα ἐγερθῇ μῖσος κατὰ τοῦ Κικέρωνος, διότι ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ ὁδηγίαν στρατὸν εἶχε.

37. superbia obstabat. Δηλ. δὲν ἦσαν ὑπερήφανοι, ἀλλ' ἐμιμοῦντο τὰ τῶν ἄλλων ἔθιμα, ἥρκει μόνον ἐκεῖνα νὰ ἦναι καλὰ.

32. insignia . . . ab Tuscis. Περὶ τούτου πολλοὶ τῶν ἀρχαίων συμφωνοῦσι μετὰ τοῦ Σαλλουστ. ὅσον ὁ Λίβιος ἐν χρον. Α'. 8., Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἐν τῇ Ῥωμ. Ἀρχαιολ. Γ'. 61. καὶ 62, Πλούταρχ. ἐν βίῃ Ῥωμύλου 16. καὶ Στράβων Ε'. 2., ὁ Φλῶρος Α'. 5., Διόδωρ. Ἱστορ. Ε'. 40· περὶ τοῦ ἐξῆς δὲ διαφωνοῦσιν· ἂν τὰ παράσημα, ἅτινα κατὰ πρῶτον οἱ βασιλεῖς, εἶτα δὲ οἱ ὕπατοι, ἔφερον, ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου, ἢ τοῦ Τύλλου Ὀστιλίου, ἢ τοῦ Λ. Ταρκυνίου Πρίσκου εἰς τὴν Ῥώμην μετεφέρθησαν. Ὡς ἐκ τῶν σωζομένων μαρτυριῶν φαίνεται, ὅτι ταῦτα Τυρρηνικῆς ἀρχῆς εἰσὶ, καὶ ὅτι ὁ Ταρκύνιος Πρίσκος πρῶτος εἰσήγαγεν

exagitaverant, merito necatos ajebant. 33. Sed ea res magnae initium cladis fuit; nam uti quisque domum aut villam, postremo aut vas aut vestimentum alicujus concupiverat, dabat operam, uti is in proscriptorum numero esset. 34. Ita illi, quibus Damasippi mors laetitiae fuerat, paullo post ipsi trahebantur, neque prius finis jugulandi fuit, quam Sulla omnis suos divitiis explevit. 35. Atque ego haec non in M. Tullio neque his temporibus vereor; sed in magna civitate multa et varia ingenia sunt. 36. Potest alio tempore, alio Consule, cui item exercitus in manu sit, falsum aliquid pro vero credi; ubi hoc exemplo per Senati decretum Consul gladium eduxerit, quis illi finem statuet, aut quis moderabitur? 37. Majores nostri, Patres conscripti, neque consilii neque audaciae umquam eguere, neque illis superbia obstabat, quominus aliena instituta, si modo proba erant, imitarentur. 38. Arma atque tela militaria ab Samnitibus, insignia magistratuum ab Tuscis pleraque sumpserunt; postremo quod ubique apud socios aut hostis idoneum videbatur, cum summo studio domi exsequebantur, imitari quam invidere bonis malebant. 39. Sed eodem illo tempore, Graeciae morem imitati, verberibus animadvortebant in civis, de condemnatis summum supplicium sumebant. 40. Postquam res publica adolevit, et multitudo civium factiones valere,

ταῦτα εἰς τὴν Ῥώμην. — ubique. Ὅπουδὴποτε καλόν τι εὕρισκόν ἐμμοῦντο. — bonis. Τινὲς δέχονται ὅτι τὸ bonis γένους οὐδετέρου ἐστίν, οἱ δὲ πλείστοι ὅτι ἀρσενικοῦ.

39. Graeciae morem imitati. Τινὲς μὲν νομίζουσιν, ὅτι ὁ Καῖσαρ ὑπενόησεν τοὺς νόμους τοῦ Δράκοντος. Ἄλλὰ μολονότι ἐκαῖνοι τόσον αὐστηροὶ ἦσαν, ὥστε καὶ αἰμογραφεῖς ὠνομάσθησαν, μολοντούτο ἐν αὐτοῖς ἡ τοιαύτη ποινὴ δὲν εὕρεσκειται. Ἐκ τῶν τοῦ Σόλωνος νόμων βεβαιούται, ὅτι

circumveniri innocentes, alia hujuscemodi fieri coepere, tum lex Porcia aliaeque leges paratae sunt, quibus legibus exilium damnatis permissum est. 41. Hanc ego

ἀνόσιον ἦν νὰ ραβδίζωνται οἱ πολῖται (*). Περὶ δὲ τῶν λοιπῶν πολιτειῶν τῆς Ἑλλάδος οὐδὲν βέβαιον ὑπάρχει. Παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις γνωστὸν ἐστίν, ὅτι ὁ Κινάδων, ἐπειδὴ ἐπεθύμησε νεωτερισμοῦ, ραβδισθεὶς ἐθανατώθη. Ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ περιστάσει νέον εἶδος ποινῆς φαίνεται, ὅτι ἐψηφίσθη. Προσέτι ἐκ τῆς ἱστορίας γνωστὸν ἐστίν, ὅτι συνήθεια ἦν νὰ ραβδίζωνται οἱ παῖδες κατ' ἕτος παρὰ τὸν βωμὸν τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος καὶ ὅτι αὕτη ἡ συνήθεια μέχρι τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων διέμεινεν, ἀλλ' οἱ ραβδισμοὶ οὗτοι δὲν ὑπῆρξαν πρὸς ποινὴν. Ἀναγινώσκομεν ὅτι παρὰ τοῖς Κερκυραίοις ἐν χρήσει ὑπῆρξεν ὁ ραβδισμὸς, ἀλλ' ἀγνοεῖται ἂν διὰ νόμου ἦν ὠρισμένη ἡ ποινὴ αὕτη. Τέλος ὁ Πλάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ συγκατέλεξε τὸν ραβδισμὸν μετὰ τῶν ἄλλων ποινῶν, μᾶλλον διότι ἠθέλησεν, ὥστε ταύτῃ τῇ ποινῇ, ἣτις διὰ τοὺς δούλους καὶ τοὺς παῖδας ἦν, νὰ τιμωρῶνται καὶ οἱ ἀνάξιοι καὶ κακοῦργοι πολῖται, παρὰ διότι εἶδεν, ὅτι διετάτετο παρὰ τῶν τῆς ἑαυτοῦ ἢ ἄλλης τινὸς πόλεως νόμων. Ὁ Heynius ἐνόμισεν, ὅτι περὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος ὁ Καῖσαρ ἀναφέρει, διότι ἀπὸ τῶν πολιτειῶν ταύτης τῆς γῆς πολλοὶ νόμοι ἐλήφθησαν, ὅτε οἱ δώδεκα πίνακες ἔγειναν, ἐν οἷς πίναξι βεβαιῶσι, ὅτι καὶ τὸ νὰ ραβδίζωνται οἱ πολῖται ὑπῆρχεν. Ἐν τοῖς δώδεκα ὅμως ἐκείνοις πίναξι, μολονότι βεβαιουῦνται, ὅτι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πολλὰ μετεφέρθησαν, ἡ ποινὴ ὅμως αὕτη τοῦ ραβδισμοῦ, ὅτι οὐχὶ τότε πρῶτον διετάχθη φαίνεται ἐκ τοῦ Οὐαλερίου νόμου καὶ τοῦ ἐν τῷ παρὰ Λιβίου βιβλ. Α'. 26 τύπου τῆς δίκης. Οὗτος δ' ὁ τύπος μολονότι ἐγράφη πολὺ ἔως μετὰ τὸν βασιλέα Τύλλον, ὅμως ὅτι πολὺ ἀρχαιοτάτη ὑπῆρξεν ἡ ποινὴ αὕτη δεικνύει. Παρ' Ἑλλησιν οὐχὶ σπανίως θανάτῳ ἐτιμωρήθησαν οἱ πολῖται μετὰ σκληροτάτης στρεβλώσεως, ἐκ τούτου ὅμως δὲν δύναται τις ἀρκούτως νὰ πεισθῇ ὅτι ταύτην τὴν ποινὴν μετὰ τοῦ ραβδισμοῦ παρέλαβον, ἀφοῦ μάλιστα ἑκατέρω πρὸ τῆς δεκαδρχίας ἤδη ἐν χρήσει ἦν διὰ τοὺς πρὸς τὴν πατρίδα ἀσεβήσαντας. Ὅθεν ἢ ὁ Καῖσαρ, ἢ ὁ Σαλλούστιος ἐν τούτῳ ἐπλανήθη, ἢ πανούργως ἐπλάσεν, ἵνα, ἀφοῦ βεβαιώσῃ, ὅτι οὔτε τοῦτο Ῥωμαϊκὸν ἐστὶ, τὰς ψυχὰς αὐτῶν μᾶλλον πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γνώμην σύρῃ.

(*) Ἐκ τούτου μάλιστα νομίζω, ὅτι δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὑπῆρχε τοιοῦτος νόμος πρὸ τοῦ Σόλωνος.

causam, Patres conscripti, quominus novum consilium capiamus in primis magnam puto. 42. Profecto virtus atque sapientia major in illis fuit, qui ex parvis opibus tantum imperium fecere, quam in nobis, qui ea bene parta vix retinemus. 43. Placet igitur eos dimitti et augere exercitum Catilinae? Minume; sed ita censeo: publicandas eorum pecunias, ipsos in vinculis habendos per municipia, quae maxime opibus valent, neu quis de his postea ad Senatum referat, neve cum populo agat; qui aliter fecerit, Senatum existumare eum contra rempublicam et salutem omnium facturum.»

LII. Postquam Caesar dicendi finem fecit, ceteri verbo alius alii varie assentiebantur; at M. Porcius Cato, rogatus sententiam, hujuscemodi orationem habuit. 2. » Longe mihi alia mens est, Patres conscripti, quum res atque pericula nostra considero, et quum sententias nonnullorum mecum ipse reputo. 3. Illi mihi disseruisse videntur de poena eorum, qui patriae, parentibus, aris atque focis suis bellum paravere; res autem monet

42. ea. "Ὅσα συνιστῶσι τὸ imperium, δηλ. γαίρας, πλοῦτον, δόξαν.

43. Placet. Ἀρέσκει σοι (λέγει τις). — per municipia, quae. Δηλ. ἵνα μὴ, ἐὰν μέλινωσιν ἐν τῇ Ῥώμῃ διὰ στάσεως ἀρπαγῶσι τῶν φυλακῶν, σταλῶσιν εἰς τὰς ἰσοπολιτίδας πόλεις, ὡς εἰς ἀσφαλέστερον μέρος. — referat. Περὶ αὐτοῦ ἰδὲ τὴν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ κεφαλαίῳ σημειώσιν. — neve cum populo agat. Ὁ Γέλλιος ἐν ταῖς Ἀττικαῖς νυξὶ διδάσκει ὅτι διαφέρει τὸ agere cum populo τοῦ concionem habere. Διότι τὸ μὲν agere cum populo (ὅπερ τοῖς ἄρχουσι μόνον συνεχωρεῖτο) λέγει, ὅτι σημαίνει τὸ αἰτεῖν παρὰ τοῦ λαοῦ νὰ ἐπικυρώσῃ τι διὰ τῶν ψήφων, ἢ νὰ ἀκυρώσῃ, τὸ δὲ concionem habere (ὅπερ τῷ θέλοντι συνεχωρεῖτο) σημαίνει τὸ ἀγορεύειν εἰς τὸν λαὸν ὑπὲρ τινος, ἢ κατὰ τινος, ἄνευ τῆς τοιαύτης ἀπαιτήσεως. — Senat. Νὰ νομίσῃ ἡ γερουσία, ὅτι οὗτος, κτλ.

LII. 2. Longe mihi alia, etc. Φαίνεται ὅτι ὁ Κάτων ἐμιμήθη τὸν Δημοσθένην, ὅστις τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ ἄρχεται τοῦ Γ'. Ὀλυθιακοῦ. «Οὐχὶ ταῦτα παρίσταται μοι γινώσκειν, ὅταν εἰς τὰ πράγματα ἀποβλέψω,

cavere ab illis, quam quid in illis statuamus consultare. 4. Nam cetera maleficia tum persequare, ubi facta sunt; hoc nisi provideris ne accidat, ubi evenit frustra iudicia implores; capta urbe nihil fit relicui victis. 5. Sed, per deos immortalis! vos ego appello, qui semper domos, villas, signa, tabulas vestras pluris quam rempublicam fecistis, si ista, cujuscumque modi sunt, quae amplexamini, retinere, si voluptatibus vestris otium praebere voltis, expergiscimini aliquando, et capessite rempublicam! 6. Non agitur de vectigalibus, neque de sociorum injuriis; libertas et anima nostra in dubio est.

καὶ ὅταν πρὸς τοὺς λόγους, οὓς ἀκούω. Τοὺς μὲν λόγους περὶ τοῦ τιμωρήσασθαι Φίλιππον γιγνομένους, τὰ δὲ πράγματα εἰς τοῦτο προήκοντα, ὥστε, ὅπως μὴ πεισώμεθα πρότερον κακῶς, σκέψασθαι δέον. — aris atque focus. Τινὲς μὲν νομίζουσιν ὅτι ἐνταῦθα τὸ ara σημαίνει τὸν ἐν τῇ αὐλῇ τῶν οἰκῶν βωμόν, ἐν ᾧ ἐθυσίαζον τοῖς πατράσι θεοῖς (Penatibus). focus δὲ τὴν ἐσχάραν, τὴν ἐν τῇ αἰθούσῃ (atrio) ἐστίαν, ἣτις ἦν ὠρισμένη τοῖς ἐπιστοῖς θεοῖς, δι' ἐκατέρων ὅθεν σημαίνεται ἡ ἰδιωτικὴ οἰκία. Κατ' ἄλλους δὲ τὸ ara ἐστὶ focus μέχρις οὗ προσδιωρισθῇ πρὸς τὴν τῶν θεῶν λατρείαν, focus δὲ τόπος ὑψηλὸς ἔνθα τὸ πῦρ ἀνάπτεται, τρέφεται (ignis alatur), ὅθεν ὅπου ταῦτα ἡνωμένα εἰς τὸ μὲν focus σημαίνει τὴν ἰδιωτικὴν, τὸ δὲ ara τὸν δημόσιον βωμόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ταῖς μεγαλειτέραις οἰκίαις ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ foci, ἄλλοι μὲν ὠρισμένοι τῇ τῶν θεῶν θεραπείᾳ, ἄλλοι δὲ τῇ κατασκευῇ τῶν τροφίμων καὶ ἄλλων τοιούτων (profanis usibus), πιθανόν ἐστι τὸ νὰ σημαίνωσιν ἐνίοτε, ὡς ἐνταῦθα, τὸ ara μετὰ τοῦ focus τὴν ἰδιωτικὴν οἰκίαν.

4. Nam cetera. Διότι τὰ λοιπὰ κακουργήματα δύνανται νὰ τιμωρηθῶσιν, ἅμα ἤθελον συμβῇ. Τοῦτο ὅμως ἵνα μὴ συμβῇ πρέπει νὰ προβλέψῃται, διότι, ὡς ἐκ τῆς κατωτέρω προτάσεως σαφέστατα δηλοῦται, ἅμα γείνωσιν οὗτοι κύριοι τῆς πόλεως, τίς θέλει τιμωρήσῃ αὐτούς;

5. qui pluris . . . fecistis. Οἷτινες μᾶλλον ἐφροντίσατε περὶ τῶν οἰκῶν ἐπαύλεων, κτλ., ἢ περὶ τῆς πόλεως. — si ista cujuscumque. Ἐὰν ταῦτα, δηλ. τὰ ἀνωτέρω ὅποιάδηποτε καὶ ἂν ᾖσι. — sunt. Ὅριστικὴ καὶ οὐχὶ ὑποτακτικὴ, δηλ. σίμψι, ὑπάρχει ἐν τοῖς πλείστοις βιβλίοις, ἂν καὶ

7. Saepenumero, Patres conscripti, multa verba in hoc ordine feci, saepe de luxuria atque avaritia nostrorum civium questus sum, multosque mortalis ea caussa advorsos habeo. 8. Qui mihi atque animo meo nullius umquam delicti gratiam fecissem, haud facile alterius lubricini malefacta condonabam. 9. Sed ea tametsi vos parvi pendebatis, tamen respublica firma erat; opulentia negligentiam tolerabat. 10. Nunc vero non id agitur, bonisne an malis moribus vivamus, neque quantum aut quam magnificum imperium populi Romani sit, sed cujus haec cumque modi videntur, nostra, an nobiscum una hostium futura sint. 11. Hic mihi quisquam mansuetudinem et misericordiam nominat. Iam-

κατὰ τὸν σταθερὸν σχεδὸν κανόνα ἀπηρτίτο ὑποτακτικῇ.—voluptatibus vestris, etc. Ὡς λέγεται otium alicui praebere (παρέχειν τινὶ σχολήν) περὶ ἐκείνου, ὅστις ἀπομακρυνθεὶς τῆς πολιτείας, εὐκαιρεῖ, ἵνα πράξῃ ὅ,τι θέλει, οὕτω ἐνταῦθα μεταφορικῶς voluptatibus otium praebere (ταῖς ἡδοναῖς σχολήν παρέχειν) εἴρηται, ὥσανεὶ αὐταὶ αἱ ἡδοναὶ ταύτην τὴν εὐκαιρίαν, ἣν τὸ otium παρέχει, νὰ ἔμελλον νὰ ἀπολαύσωσιν.

7. ea caussa. Διότι ἔψεξα τὴν πολυτέλειαν καὶ φιλαργυρίαν τῶν ἡμετέρων πολιτῶν.

8. Qui mihi, etc. Διότι ἐγὼ, ὅστις οὐδέποτε συνεχώρησα ἑαυτῷ οὐδὲν ἀμάρτημα, δυσκόλως ἐχαρίζομένη τοῖς τῶν ἄλλων ἀμαρτήμασι.

9. Sed ea, etc. Μολονότι δὲ ταῦτα μικρὰ ἐνομίζετε, καὶ ἐπομένως δὲν ἐφροντίζετε ἵνα διορθωθῶσι, μολοντοῦτο ἀβλαβῆς ἦν ἡ πολιτεία, αἴτιον δὲ τοῦ τοιοῦτου ἦν, διότι ὁ πλοῦτος (opulentia) τὰς τῆς παραμελείας ζημίας ἠγόρευε.

10. sed ejus . . . modi. Ἄλλ' ὁποιαδήποτε καὶ ἂν φαίνωνται ταῦτα (τὰ mores, imperium), δηλ. εἴτε καλὰ εἴτε κακὰ, μεγάλα εἴτε μικρὰ, ἂν ἡμέτερα, ἢ μεθ' ἡμῶν ὁμοῦ τοῖς ἐχθροῖς μέλλωσι νὰ ὑπάρξωσι, περὶ αὐτοῦ πρόκειται.

11. Hic mihi. Ἡ ἔννοια. Μολονότι ταῦτα οὕτως ἔχουσι, μολοντοῦτο ὑπάρχει τις (τὸν Καίσαρα ἐννοῶν), ὅστις νοθετεῖ ὑμᾶς ἵνα ἦσθε εὐσπλαγχοι καὶ ἐπιεικεῖς.—Jampridem, etc. Παράβαλε τοῦτο τὸ χωρίον πρὸς

pridem equidem nos vera rerum vocabula amisimus, quia bona aliena largiri liberalitas, malarum rerum audacia fortitudo vocatur; eo respublica in extremo sita est. 12. Sint sanè, quoniam ita se mores habent, liberales ex sociorum fortunis, sint misericordes in furibus aerari, ne illi sanguinem nostrum largiantur, et dum paucis sceleratis parcunt, bonos omnis perditum eant. 13. Bene et composite C. Caesar paullo ante in hoc ordine de vita et morte disseruit, credo, falsa existumans ea, quae de inferis memorantur, divorso itinere malos a bonis loca tetra, inculta, foeda atque formidolosa habere. 14. Itaque censuit pecunias eorum publicandas, ipsos per municipia in custodiis habendos, videlicet timens, ne, si Romae sint, aut a popularibus conjurationis aut a multitudine conducta per vim eripiantur. 15. Quasi vero mali atque scelesti tantummodo in urbe, et non per totam Italiam sint, aut non ibi plus possit audacia, ubi ad defendendum opes minores sunt. 16. Quare vanum equidem hoc consilium est, si periculum ex illis metuit; sin in tanto omnium metu

τὸ τοῦ Θουκυδίδου. « καὶ τὴν εἰωθυῖαν ἀξίωσιν τῶν ὀνομάτων εἰς τὰ ἔργα ἀντήλλαξαν τῇ δικαιοῦσει. Τόλμα μὲν γὰρ ἀλόγιστος, ἀνδρεία φιλέταιρος ἐνομίσθη· μέλλησις δὲ προμηθής, δειλία ἀπρεπής· τὸ δὲ σῶφρον, τοῦ ἀνδρὸς πρόσχημα· κτλ. » (Θουκυδ. Γ'. 82).

12. in furibus. "Ας ὥτι εὐσπλαγχοὶ πρὸς τοὺς κλέπτας τῶν δημοσίων χρημάτων. — ni illi . . . largiantur. "Ας μὴ ἐπιδαψιλεύωνται ὁμῶς καὶ τὸ ἡμέτερον αἶμα. — et dum. Καὶ ἐνῶ φεῖδονται ὀλίγων κακούργων, νὰ διευθύνωνται, ἵνα ἀπολέσωσι πάντας τοὺς ἀγαθοὺς.

13. falsa existumans, etc. Ψευδῇ νομίζων (ὁ Καῖσαρ) ἐκεῖνα, ἅτινα περὶ τῶν νερτέρων λέγονται, ὅτι δηλ. δι' ἄλλης ὁδοῦ, κτλ.

16. eo magis refert. Διὰ τοῦτο μᾶλλον συμφέρει μοι, ἵνα περὶ ἐμαυτοῦ καὶ ὑμῶν φοβῶμαι.

solus non timet, eo magis refert me mihi atque vobis timere. 17. Quare quum de P. Lentulo ceterisque statuetis, pro certo habetote vos simul de exercitu Catilinae et de omnibus conjuratis decernere. 18. Quanto vos attentius ea agetis, tanto illis animus infirmior erit; si paullulum modo vos languere viderint, jam omnes feroces aderunt. 19. Nolite existumare, majores nostros armis rempublicam ex parva magnam fecisse. 20. Si ita res esset, multo pulcherrumam eam nos haberemus; quippe sociorum atque civium, praeterea armorum atque equorum major nobis copia quam illis. 21 Sed alia fuere, quae illos magnos fecere, quae nobis nulla sunt, domi industria, foris justum imperium, animus in consulendo liber, neque delicto neque lubidini obnoxius. 22. Pro his nos habemus luxuriam atque avaritiam, publice egestatem, privatim opulentiam; laudamus divitias, sequimur inertiam; inter bonos et malos discrimen nullum; omnia virtutis praemia ambitio possidet. 23. Neque mirum; ubi vos separatim sibi quisque consilium capitis, ubi domi voluptatibus, hic pecuniae aut

17. Quare quum de, etc. Ὅθεν ὅτε μέλλετε νὰ ἀποφασίστητε περὶ τοῦ Π. Λέντιλου καὶ τῶν λοιπῶν, ὡς βέβαιον ἔχετε, ὅτι ἐνταυτῷ καὶ περὶ τοῦ στρατοῦ, κτλ.

18. Quantos etc. Ὅση περισσοτέρα προθυμία καὶ προσοχὴ σκεφθῇτε περὶ τούτων, τοσοῦτον μᾶλλον ὀλιγώτερον θάρρος θὰ ὑπάρξῃ ἐκείνοις.

20. quippe . . . major. Οὕτω καὶ παρὰ Δημοσθ. «Ἐπεὶ καὶ τρίτεις γε, καὶ σωμάτων πλῆθος, κτλ.» (Δημοσθ. Φιλιππ. Γ'. 4).

21. Sed alia. Ἰδὲ ὡσαύτως Δημοσθ. ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ ὀλίγον κατωτέρω. «ἦν τι τοτ', ἦν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κτλ.»

23. ubi vos separatim, etc. Ἀφοῦ ἕκαστος ὑμῶν δι' ἑαυτὸν σκέπτεται, καὶ ἐν μὲν τῇ οἰκίᾳ τρυφᾷ, ἐνταῦθα δὲ (δηλ. ἐν τῇ γερούσιᾳ) χαρίζεται, ἵνα χρήματα λάθῃ ἢ τὴν εὐνοίαν τινος, ἐκ τούτου συμβαίνει, ὥστε νὰ γέλνῃ ἔφοδος κατὰ τῆς κενῆς (ὑπερπισπιστῶν) πόλεως.

gratiae servitis, eo fit, ut impetus fiat in vacuum rempublicam. 24. Sed ego haec omitto. Conjuravere nobilissimi cives patriam incendere, Gallorum gentem infestissimam nomini Romano ad bellum accersunt, dux hostium cum exercitu supra caput est: 25. vos cunctamini etiam nunc, et dubitatis, quid intra moenia deprehensis hostibus faciatis? 26. Misereamini censeo—deliquere homines adulescentuli per ambitionem—atque etiam armatos dimittatis. 27. Ne ista vobis mansuetudo et misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam vortet. 28. Scilicet res ipsa aspera est, sed vos non timetis eam. Immo vero maxume; sed inertia et mollitia animi alius alium exspectantes cunctamini, videlicet dis immortalibus confisi, qui hanc rempublicam in maxumis saepe periculis servavere. 29. Non votis neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur; vigilando, bene consulendo prospera omnia cedunt; ubi socordiae te atque ignaviae tradideris, nequicquam deos implores; irati infestique sunt. 30. Apud majores nostros T. Manlius Torquatus bello Gallico filium suum, quod is contra imperium in

26. Misereamini censeo, etc. Εὐσπλαγχνίσθητε γνωμοδοτῶ—ἡμάρτησαν ἄνθρωποι νεανίσκοι διὰ φιλοδοξίαν.—Ταῦτα εἰρωνικῶς λέγει, διότι δὲν ἡμάρτησαν ἐκείνοι, ἀλλὰ κακούργημα ἔπραξαν, δὲν ἦσαν adulescentuli, ἀλλὰ γέροντες ὥστε, ἡδύναντο νὰ γνωρίζωσι τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν.

27. Ne ... vortet. Ἡ γραφὴ αὕτη ὑπάρχει ἐν ταῖς πλείστοις βιβλίοις, ἔν τισι δὲ πρὸ τοῦ ne προσετέθη τὸ timeo, vereor, cavete, καὶ ἀντὶ τοῦ vortet ὑπάρχει convortatur, vertatur, vertat. Ἡ ἔννοια. Πρασιέξατε μὴ διὰ τὴν εὐσπλαγχίαν δυστυχήσητε. Τινὲς ἐκλαμβάνουσι τὸ ne ὡς βεβαιωτικόν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐν ταῖς ἑαυτῶν ἐκδόσεσι ἔγραψαν αὐτὸ οὕτω Nae. Ἡ δ' ἔννοια κατ' αὐτοὺς ἐστὶν αὕτη. Βεβαίως ἡ ὑμετέρα εὐσπλαγχία, κτλ.

30. Gallico. Ὁ Λίβιος λέγει, ὅτι αὐτὸ δὲν συνέβη κατὰ τὸν Γαλατικὸν πόλεμον, ἀλλὰ κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Λατίνους.—cont. imp. Παρὰ τὴν διαταγὴν.

hostem pugnaverat, necari jussit; 31. atque ille egregius adulescens immoderatae fortitudinis morte poenas dedit; vos de crudelissimis parricidis quid statuatis cunctamini? Videlicet vita cetera eorum huic sceleri obstat. 32. Verum parcite dignitati Lentuli, si ipse pudicitiae, si famae suae, si dis aut hominibus umquam ullis pepercit; ignoscite Cethegi adulescentiae, nisi iterum patriae belam fecit. 34. Nam quid ego de Gabinio, Statilio, Coepario loquar? quibus si quicquam umquam pensi fuisset, non ea consilia de republica habuissent. 35. Postremo, Patres conscripti, si mehercule peccato locus esset, facile paterer vos ipsa re corrigi, quoniam verba contemnitis; sed undique circumventi sumus: Catilina cum exercitu faucibus urget, alii intra moenia atque in sinu urbis sunt hostes, neque parari neque consuli quicquam occulte potest; quo magis properandum est. 36. Quare, ita ego censeo: quum nefario consilio sceleratorum civium respublica in maxuma pericula venerit, hique indicio T. Volturci et legatorum Allobrogum convicti confessique sint caedem, incendia aliaque se foeda atque crudelia facinora in civis patriamque paravisse, de confessis, sicuti de manifestis rerum capitalium, more majorum supplicium sumendum.

LIII. Postquam Cato assedit, consulares omnes item-

35. Postremo . . . esset. 'Εάν ἦν δυνατόν ἄνευ μεγάλου κινδύνου τὸ νὰ μὴ ψηφίσητε εὐθὺς τὴν ἀξίαν ποινὴν, ἣθελον ἀφήσει (δηλ. δὲν ἤθελον ἀγορεύσει), ὥστε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, κτλ.

36. de deffessis. 'Οτι πρέπει παρὰ τῶν ἀποδειχθέντων, ὅτι παρεσκεύαζον τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως, ὡς παρὰ τῶν ἐπ' αὐτοφώρῳ λαμβανομένων κακούργων, νὰ ληφθῇ κεφαλικὴ ποινὴ κατὰ τὸ ἔθος τῶν...πργ.

LIII. 2. quae res. Τί τὰ μέγιστα τοὺς Ῥωμαίους εἶχεν βοηθήσει, ὥστε τηλικαῦτα ἔργα νὰ ὑποστῶσι.

que Senatus magna pars sententiam ejus laudant, virtutem animi ad coelum ferunt, alii alios increpantes timidos vocant, Cato clarus atque magnus habetur, Senati decretum fit, sicuti ille censuerat. 2. Sed mihi multa legenti, multa audienti, quae populus Romanus domi militiaeque, mari atque terra praeclara facinora fecit, forte lubuit attendere, quae res maxume tanta negotia sustinuisset. 3. Sciebam saepe numero parva manu cum magnis legionibus hostium contendisse, cognoveram parvis copiis bella gesta cum opulentis regibus, ad hoc saepe fortunae violentiam toleravisse, facundia Graecos, gloria belli Gallos ante Romanos fuisse. 4. Ac mihi multa agitantī constabat, paucorum civium egregiam virtutem cuncta patravisse, eoque factum, uti divitias paupertas, multitudinem paucitas superaret. 5. Sed postquam luxu atque desidia civitas corrupta est, rursus respublica magnitudine sua imperatorum atque magistratuum vitia sustentabat, ac, sicuti effeta parente, multis tempestatibus haud sane quisquam Romae virtute magnus fuit. 6. Sed memoria mea ingenti virtute, diversis moribus fuere viri duo, M. Cato et C. Caesar; quos quoniam res obtulerat, silentio praeterire non fuit consilium, quin utriusque naturam et mores, quantum ingenio possem, aperirem.

LIV. Igitur his genus, aetas, eloquentia prope ae-

5. sustentabat. Τὸ ῥῆμα τοῦτο σημαίνει τὸ αὐτὸ ὅ τι τὸ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ κεφαλ. ἔδαφ. 9. tolerabat. — ac sicuti effeta parente, etc. Ἡ ἔννοια. Ὡς τῇ βλαφθείσῃ μητρὶ οὐδεὶς γόνος ὑπάρχει, οὕτω καὶ τῇ Ῥώμῃ ἐν ταῖς μεγάλαις δυστυχίαις οὐδεὶς μέγας ἀνὴρ τῷ ὄντι κατὰ τὴν ἀρετὴν ὑπῆρξεν. Ἐτέρᾳ γραφὴ ἐστὶ ἡ sicuti effeta parentum.

LIV. 3. in altero. Δηλ. τῷ Καίσαρι. — in altero malis perniciēs. Δηλ. ὁ Κάτων ἦν αὐστηρότατος πρὸς τοὺς κακοὺς ἀνθρώπους. — illius facili-

qualia fuere; magnitudo animi par, item gloria, sed alia alii. 2. Caesar beneficiis atque munificentia magnus habebatur, integritate vitae Cato. Ille mansuetudine et misericordia clarus factus, huic severitas dignitatem addiderat. 3. Caesar dando, sublevando, ignoscendo, Cato nihil largiundo gloriam adeptus est. In altero miseris perfugium, in altero malis perniciēs; illius facilitas, hujus constanitia laudabatur. 4. Postremo Caesar in animum induxerat laborare, vigilare; negotiis amicorum intentus, sua neglegere, nihil denegare, quod dono dignum esset; sibi magnum imperium, exercitum, novum bellum exoptabat, ubi virtus enitescere posset. 5. At Catoni studium modestiae, decoris, sed maxime severitatis erat. Non divitiis cum divite, neque factione cum factioso, sed cum strenuo virtute, cum modesto pudore, cum innocente abstinencia certabat; esse quam videri bonus malebat; ita quo minus gloriam petebat, eo magis sequebatur.

LIV. Postquam, ut dixi, Senatus in Catonis sententiam discessit, Consul optimum factum ratus noctem, quae instabat, antecapere, ne quid eo psatio novaretur, Triumviros quae supplicium postulabat parare jubet; 2.

ιας. Ἐκείνου μὲν τὸ εὐκαμπτον καὶ πρόθυμον. Τούτου δὲ καὶ τὸ ἀμετάβλητον τῆς ἀποφάσεως ἐπηγεῖτο.

4. nihil denegare. Οὐδὲν γὰρ ἀπαρνῆται, ἥρκει μόνον αὐτὸ γὰρ ἦναι ἄξιον πρὸς δῶρον.

5. Modestiae. Περὶ τῆς σημασίας αὐτῆς τῆς λέξεως ἰδὲ τὴν ἐν τῷ ΙΑ΄ κεφ. σημειώσιν. — abstinencia. Περὶ τῆς σημ. ταύτης τῆς λέξεως ἰδὲ τὴν ἐν τῷ κεφ. Γ΄. σημειώσιν. — ita quo minus. Οὕτως ὅσον ὀλιγώτερον τὴν δόξαν ἐζήτει, τοσοῦτον μᾶλλον ἐδοξάζετο.

LIV. 1. antecapere noctem. Νὰ προλάβῃ, πρὶν ἐπέλθῃ ἡ νύξ, ἥτις ἤδη ἐπληροῦν ἔσχευεν. — triumviros. Ἐκτὸς τῶν capitalium τούτων triumvirorum, οἵτινες

ipse dispositis praesidiis, Lentulum in carcerem deducit; item fit ceteris per praetores. 3. Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paululum descenderis ad laevam, circiter duodecim pedes humi depressus. 4. Eum muniunt undique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus vincta, sed incultu, tenebris, odore foeda atque terribilis ejus facies est. 5. In eum locum postquam demissus est Lentulus, vindices rerum capitalium, quibus praeceptum erat, laqueo gulam fregere. 6. Ita ille patricius ex clarissima gente Corneliorum, qui consulare imperium Romae habuerat, dignum moribus factisque suis exitium vitae invenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Coepario eodem modo supplicium sumptum est.

LVI. Dum ea Romae geruntur, Catilina ex omni copia, quam et ipse adduxerat et Manlius habuerat,

είχον τὴν ἐπιστάσιαν, ἵνα ἐκτελῇται ἡ κεφαλικὴ ποινὴ, καὶ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐνταῦθα, ἦσαν ἔτι οἱ ἐπὶ τοῦ ἀργυροκοπέλου (trium. Mensarii), καὶ οἱ τὴν νύκτα ἐπαγρυπνοῦντες (Nocturni), ἵνα μὴ συμβῇ πυρκαϊὰ τις.

3. quod Tullianum. Ἀντὶ τοῦ. Τυλλιανὸν ὠνομάζετο ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς φυλακῆς, ἣτις ὑπὸ Ἀγκοῦ Μαρκίου ὠκοδομήθη, διότι αὐτὸ κατεσκεύασεν ὁ Τῦλλος Ὅστιλιος.—depressus. πεπιεσμένος (ἐσκαμένος) 12 πόδας.

5. vindices rerum capitalium. Οὗτοι ἦσαν οἱ ἐκτελεσταὶ τῆς ποινῆς, δηλ. οἱ ὑπηρεταὶ τῶν ἄνω ρηθέντων Triumvirorum, οἵτινες μόνον διέταττον, οἱ δὲ vindices ἐξετέλουν.

LVI. legiones. Ἐκαστος λεγεὼν συνίστατο ἐκ 10 cohortium, ὧν ἐκάστη περιεῖχε 420 ἄνδρας, ἐπομένως ὁ λεγεὼν περιεῖχε 4,200, ὁ ἀριθμὸς ὅμως οὗτος δὲν διέμενεν ὁ αὐτὸς πάντοτε, διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φήστου πρῶτος ὁ Μάριος ἐσχημάτισε λεγεῶνα ἐξ 6,000 ἀνδρῶν.—pro numero. Ἀναλόγως τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν στρατιωτῶν, οὓς εἶχεν, δηλ. ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι μόνον δύο χιλιάδας εἶχεν (ὡς ἀναφέρεται κατωτέρω) ἀνὰ 50 μόνον εἰς ἐκάστην κοόρτιν ἔθηκε.

duas legiones instituit, cohortis pro numero militum complet; 2. deinde, uti quisque voluntarius, aut ex sociis in castra venerat, aequaliter distribuebat, ac brevi spatio legiones numero hominum expleverat, quum initio non amplius duobus millibus habuisset. 3. Sed ex omni copia circiter pars quarta erat militaribus armis instructa; ceteri, ut quemque casus armaverat, sparos aut lanceas, alii praeacutas sudis portabant. 4. Sed postquam Antonius cum exercitu adventabat, Catilina per montis iter facere, modo ad urbem modo in Galliam versus castra movere, hostibus occasionem pugnandi non dare; sperabat propediem magnas copias sese habiturum, si Romae socii incepta patravissent. 5. Interea servitia repudiabat, cujus initio ad eum magnae copiae concurrebant, opibus conjurationis fretus, simul alienum suis rationibus existumans, videri causam civium cum servis fugitivis communicavisse.

LVII. Sed postquam in castra nuncius pervenit Romae conjurationem patefactam, de Lentulo, Cethege, ceteris, quos supra memoravi, supplicium sumptum, plerique, quos ab bellum spes rapinarum aut novarum rerum studium illexerat, dilabuntur; reliquos Catilina per montis asperos magnis itineribus in agrum Pistoriensem abducit, eo consilio, uti per tramites occulte perfugeret

5. cujus. Ἐν πᾶσι τοῖς βιβλίοις εὕρηται τὸ cujus, ἀναφερόμενον πρὸς τὸ πληθυντικὸν servitia, ὅπερ ἰσοδύναμόν ἐστι τῷ servorum genus, καὶ τοῦτο φαίνεται κατὰ νοῦν ἔχων ὁ συγγραφεὺς ἔγραψε κατ' ἐνικὸν ἀριθμὸν τὴν ἀντωνυμίαν, καὶ οὐχὶ πληθυντ.—magnae copiae. Μεγάλη πληθὺς δούλων συνέδραμεν.

LVII. 2. ex difficultate rerum, etc. Ἐπειδὴ ἐκ τῆς θέσεως, ἐν ἣ ἀβρίσκατο ὁ Κατρίλινος, ἐσυμπέραινε, ὅτι αὐτὰ ἐκεῖνα σκοπεῖται, ἅτινα ἀνεφέραμεν, δηλ. ὅτι ἔχει σκοπὸν ὁ Κατρίλινος νὰ φύγῃ εἰς τὴν Γαλατίαν.

in Galliam. 2. At Q. Metellus Celer cum tribus legionibus in agro Piceno praesidebat, ex difficultate rerum eadem illa existumans, quae supra diximus, Catilinam agitare. 3. Igitur ubi iter ejus ex perfugis cognovit, castra propere movit, ac sub ipsis radicibus montium consedit, qua illi descensus erat in Galliam properanti. 4. Neque tamen Antonius procul aberat, utpote qui magno exercitu locis aequioribus expeditus in fuga sequeretur. 5. Sed Catilina postquam videt montibus atque copiis hostium sese clausum, in urbe res adversas, neque fugae neque praesidii ullam spem, optimum factum ratus in tali re fortunam belli tentare, statuit Antonio quam primum confligere. 6. Itaque, concione advocata, hujuscemodi orationem habuit.

LVIII. » Compertum ego habeo, milites, verba virtutem non addere, neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitum oratione imperatoris fieri. 2. Quanta cujusque animo audacia natura aut moribus inest, tanta in bello patere solet; quem neque gloria neque pericula excitant, nequicquam hortere; timor

3. qua. Ἐνθα ἦν ἡ κατάβασις πρὸς τὴν Γαλατίαν αὐτῶ σπεύδοντι.

4. locis aequioribus. Διότι ὁ Μέτελλος τοὺς πρόποδας τῶν δυσβάτων ὁρέων κατεῖχε (δηλ. ἐν τῇ πεδιάδι ἦν), καὶ διὰ τοῦτο ἐλεύθερος (expeditus), δηλ. οὐδὲν ἐμπόδιον τῆς ὁδοῦ παρεχούσης, κατεδίωκε μετὰ τοῦ παμπληθοῦς στρατοῦ τοὺς τοῦ Κατιλίνα, διὰ τῶν ὁρέων φεύγοντας. Ἐτ. γραφ. καὶ κοινοτέρα ἐστὶν ἀντὶ τῆς expeditus ἢ expeditos. Κατὰ ταύτην δὲ τὴν γραφὴν αὕτη ἐστὶν ἡ ἔννοια. Ὁ Μέτελλος . . . κατεδίωκε τοὺς περὶ τὸν Κατιλίαν φεύγοντας ἄνευ ἐφοδίων.

LVIII. 1. verba non . . . addere. Ὅτι οἱ λόγοι δὲν προσθέτουσι τοῖς στρατιώταις ἀνδράσαν. — neque ex ignavo . . . fieri. Καὶ ὅτι οὕτε ἐξ ἀδρανοῦς δραστήριος ὁ στρατὸς . . . διὰ τῶν λόγων τοῦ στρατηγοῦ γίνεται.

2. Quanta. Ὅσῃν ἕκαστος τόλμην εἴτε παρὰ τῆς φύσεως ἔσχευεν εἴτε

animi auribus officit. 3. Sed ego vos quo pauca mone-
rem advocavi, simul uti causam mei consilii aperirem.
4. Scitis equidem, milites, socordia atque ignavia Len-
tuli quantam ipsi nobisque cladem attulerit, quoque
modo, dum ex urbe praesidia opperior, in Galliam pro-
ficisci nequiverim. 5. Nunc vero quo in loco res nos-
trae sint, juxta mecum omnes intellegitis. 6. Exercitus
hostium duo, unus ab urbe, alter a Gallia obstant; di-
utius in his locis esse, si maxume animus ferat, fru-
menti atque aliarum rerum egestas prohibet; 7. quocun-
que ire placet, ferro iter aperiundum est. 8. Quapropter
vos moneo, uti forti atque parato animo sitis, et quum
proelium inibitis memineritis, vos divitias, decus, glori-
am, praeterea libertatem atque patriam in dextris por-
tare. 9. Si vincimus, omnia nobis tuta erunt, commea-
tus abunde, coloniae atque municipia patebunt; 10.
sin metu cesserimus, eadem illa advorsa fient, neque
locus neque amicus quisquam teget, quem arma non

διὰ τῆς ἀσκήσεως ἀπέκτησε, τοσαύτην συνηθίζει νὰ δεικνύῃ κατὰ τὸν
πόλεμον. — nequicquam hortere. Μάτην θέλεις νοουθετήσῃ. — timor animi
... officit. Ὁ φόβος τῆς ψυχῆς ἐμποδίζει, ἵνα τὰ ὧτα τοῦ λόγου
τοῦ στρατηγοῦ ἀκούσῃ.

3. Sed ego, etc. Ἡ ἐννοία. Ἐπειδὴ γνωρίζω, ὅτι εὐδελαν ἰσχυρὸν ἔχει
ὁ λόγος τοῦ στρατηγοῦ εἰς τὸ νὰ μεταβάλῃ τὸν ἀδρανῆ στρατὸν εἰς δρα-
στήριον, κτλ. διὰ τοῦτο ἐγὼ οὐχὶ πρὸς τοῦτο ὑμᾶς προσεκάλεσα, ἀλλ' ἵνα
νοουθετήσω τί πρέπει νὰ πράξητε, καὶ ἐκθέσω τὴν αἰτίαν τοῦ σχεδίου μου.

6. unus ab urbe. Διὰ τὸν Ἀντωνίου. — alter a Callia. Τοῦ Με-
τέλλου. — si maxume. — ferat. Ἄν καὶ ἡ ἀνδρεία ἡμῶν ἱκανὴ ἴσται.

9. colonia atque municipia. Αἱ ἀποικίαι καὶ ἰσπολιτεῖδες πόλεις θέ-
λουσιν ὑπακούσαι.

10. Eadem. Αὐτὰ ἐκείνα, αἵτινα ἡμῖν νικηταῖς εὐμενῇ ᾔθελον ὑπάρ-
ξει (tuta fuissent), ἐχθρὰ θὰ γέλῳσιν, ἐάν, κτλ.

texerint. 11. Praeterea, milites, non eadem nobis et illis necessitudo impendet; nos pro patria, pro libertate, pro vita certamus, illis supervacaneum est pugnare pro potentia paucorum. 12. Quo audacius aggredimini, memores pristinae virtutis! 13. Licuit vobis cum summa turpitudine in exilio aetatem agere, potuistis nonnulli Romae, amissis bonis, alienas opes exspectare; 14. quia illa foeda atque intoleranda viris videbantur, haec sequi decrevistis. 15. Si haec relinquere vultis, audacia opus est; nemo nisi victor pace bellum mutavit. 16. Nam in fuga salutem sperare, quum arma, quis corpus tegitur, ab hostibus avorteris, ea vero dementia est. 17. Semper in proelio maxumum est periculum, qui maxime timent; audacia pro muro habetur. 18. Quum vos considero, milites, et quum facta vestra aestumo, magna me spes victoriae tenet. 19. Animus, aetas, virtus vestra me hortantur, praeterea necessitudo, quae etiam timidos fortis facit. 20. Nam multitudo hostium ne circumvenire queat, prohibent angustiae loci. 21. Quodsi

13. amissis, exspectare. Δηλ. Ἡδύνασθε τινὲς ὑμῶν νὰ μένητε ἐν Ῥώμῃ, καὶ περιμένητε, ἀπολέσαντες τὴν πατρικὴν οὐσίαν, παρὰ τῶν ἄλλων βοήθειαν, ἐκείνους θεραπεύοντες.

15. Nemo nisi victor. Ἡ ἔννοια. Μόνον ὁ νικητὴς δύναται νὰ μεταβάλῃ τὸν πόλεμον εἰς εἰρήνην.

16. quibus. Οἷς ὅπλοις τὸ σῶμα καλύπτεται.

17. audacia pro muro. Ἡ τόλμη, ὡς τεῖχος, πρὸ τοῦ ταύτην ἔχοντός ἐστι.

20. Nam. Διότι ἵνα μὴ δύνηται ἡ πληθὺς νὰ περικυκλώσῃ ὑμᾶς, αἱ τοῦ τόπου στενότητες ἐμποδίζουσιν.

21. Quodsi. Ὅθεν ἐὰν ἡ τύχη ᾔθελε φθονήσει τὴν ὑμετέραν ἀνδρείαν, προσέχετε, ἵνα μὴ ἀνεκδίκητοι ἀπολέσητε τὴν ζωὴν, ἢ ζωγρηθέντες μᾶλλον σφαγιασθῇτε, ὡς τὰ κτήνη, παρὰ, κτλ.

virtuti vestrae fortuna inviderit, cavete, ne inulti animam amittatis, neu capti potius sicuti pecora trucidemini, quam virorum more pugnantes cruentam atque luctuosam victorian hostibus relinquatis. «

LIX. Haec ubi dixit, paululum commoratus signa canere jubet, atque instructos ordines in locum aequum deducit; deinde, remotis omnium equis, quo militibus exaequato periculo animus amplior esset, ipse pedes exercitum pro loco atque copiis instruit. 2. Nam uti planities erat inter sinistros montis et ab dextra rupe aspera, octo cohortis in fronte constituit, reliqua signa in subsidio artius collocat. 3. Ab his centuriones omnis lectos, et evocatos, praeterea ex gregariis militibus optimum quemque armatum in primam aciem subducit. C. Manlium in dextra, Faesulanum quemdam in sinistra parte curare jubet; ipse cum libertis et colonis propter aquilam assistit, quam bello Cimbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur, 4. At ex altera parte C. Antonius, pedibus aeger, quod proelio adesse nequibat, M. Petrejo legato exercitum permittit. 5. Ille cohortis veteranas, quas tumulti caussa conscripserat,

LIX. 1. in locum aequum. Εἰς κατάλληλον θέσιν. — remotis ... equis. Εἵτα, ἀπομακρύνας τοὺς ἵππους πάντων, ἵνα μεγαλειτερον θάρρος ὑπάρξῃ εἰς τοὺς στρατιώτας, τοῦ κινδύνου ἐξισωθέντος (δὴλ. πάντων πεζῶν ὄντων, καὶ ἐπομένους εἰς τὸν αὐτὸν κίνδυνον ὑποκειμένων). — ipse. Ὁ ἴδιος (ὁ Κατίλινος) πεζός, κτλ.

2. in fronte. Κατὰ μέτωπον, δὴλ. κατ' ἀντικρὺ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ.

3. evocatos. Evocati κυρίως ἐλέγοντο ἐκείνοι τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες, τελέσαντες τὰς νομίμους στρατείας, ἐκουσίως πάλιν ἱστράτευον. Ἐν ταῦθα ὅμως τὸ evocatos δὲν ἐτέθη ἐπὶ τῆς κυρίας σημασίας, ἀλλ' ἰσοδυναμεῖ τῷ quos evocaverat, ὡς τὸ electos ἰσοδυναμὸν ἐστὶ ἐν ταῦθα τῷ quos elegerat. — propter aquilam. Πλησίον τοῦ ἁγίου.

in fronte, post eas ceterum exercitum in subsidiis locat; ipse equo circumiens unumquemque nominans appellat, hortatur, rogat; uti meminerint se contra latrones inermis, pro patria, pro liberis, pro aris atque focis suis cernere. 6. Homo militaris, quod amplius annos triginta tribunus, aut praefectus, aut legatus, aut praetor cum magna gloria in exercitu fuerat, plerosque ipsos factaque eorum fortia noverat; ea commemorando militum animos accendebat.

LX. Sed ubi omnibus rebus exploratis Petrejus tuba signum dat, cohortis paullatim incedere jubet, idem facit hostium exercitus. 2. Postquam eo ventum est, unde a ferentariis proelium committi posset, maxumo clamore cum infestis signis concurrunt, pila omittunt,

5. Tumulti, Tumultus παρά Ῥωμαίοις ἐσήμαιναν ἐν τῇ στρατιωτικῇ τὸν αἰφνίδιον πόλεμον ἢ κίνδυνον, ὃν ἔπρεπε ν' ἀπωθήσῃσι ταχέως· διὸ ὁ Δίσιος πολλάκις ταύτην τὴν λέξιν μετεχειρίσθη, ὡς αἰεὶ ἀνέφερε περὶ τῶν αἰφνιδίων τῶν ἐχθρῶν, καὶ μάλιστα τῶν Γαλατῶν, ἐπιδρομῶν. reliqua signa. Ἐννοεῖται τὸ cohortium. Τὰς λοιπὰς σημαίας τῶν κοόρτιων (τὰς λοιπὰς κοόρτεας).—in subsidio. Πρὸς βοήθειαν

LX. 2. a ferentariis. Βεβαιοῦται, ὅτι οὗτοι οἱ στρατιῶται ἦσαν ἐλαφρῶς ὦπλισμένοι· ἐμάχοντο δέ, ὡς λέγει ὁ Οὐάρρων, σφενδόναϊς καὶ πέτραις. Οὕτως δ' ὠνομάσθησαν ἴσως ἀπὸ τοῦ φέρειν (a ferendo) βοήθειαν. — infestis signis. Ἐχθρικαῖς σημαίαις.—pila. Οὕτω ταῦτα περιγράφει ὁ Πολύβιος. πᾶν τῶν δὲ τούτων (τῶν ὕσων) τὸ μῆκος ἐστὶ ὡς τρεῖς πῆχαι· προσήρμονται δ' ἐκάστοις βέλος σιδηροῦν ἀγκιστρωτῶν, ἴσον ἔχον τὸ μῆκος τοῖς ξύλοις· οὗ τὴν ἑνδεσιν κατὰ τὴν χρεῖαν οὕτως ἀσφαλίζονται βεβαίως, ἕως μέσου τῶν ξύλων ἐνδέοντες καὶ πυκναῖς ταῖς λαβαῖς καταπερονῶντες, ὥστε μὴ πρότερον τὸν δεσμὸν ἐν ταῖς χρεαῖς ἀναχαλασθῆναι, ἢ τὸν σίδηρον θραύεσθαι, καὶ περ' ὄντα τὸ πάχος ἐν τῷ πυθμένι καὶ τῇ πρὸς τὸ ξύλον συναφῇ τριῶν ἡμιδακτυλίων. — gladiis res geritur. Δηλ. ἀφέντες τοὺς ὕσους, πλησιάζουσι καὶ τοῖς ξίφοις μάχονται.

gladiis res geritur. 3. Veterani, pristinae virtutis memores, cominus acriter instare; illi haud timidi resistunt, maxuma vi certatur. 4. Interea Catilina cum expeditis in prima acie versari, laborantibus succurrere, integros pro sauciis arcessere, omnia providere, multum ipse pugnare, saepe hostem ferire; strenui militis et boni imperatoris officia simul exsequebatur. 5. Petrejus ubi videt Catilinam, contra ac ratus erat, magna vi tendere, cohortem praetoriam in medios hostis inducit, eosque perturbatos atque alios alibi resistentis interficit; deinde utrimque ex lateribus ceteros aggreditur. 6. Manlius et Faesulanus in primis pugnantes cadunt. 7. Postquam fusas copias seque cum paucis relictum videt Catilina, memor generis atque pristinae dignitatis, in confertissimos hostis incurrit, ibique pugnans confoditur.

LXI. Sed confecto proelio, tum vero cernereres, quanta audacia quantaque vis animi fuisset in exercitu Catilinae. 2. Nam fere, quem quisque vivus pugnando locum ceperat, eum, amissa anima, corpore tegebat. 3. Pauci autem, quos medios cohors praetoria disjecerat, paulo diversius, sed omnes tamen adversis vulneribus

3. illi. Οἱ περὶ τὸν Κατίλιναν.

5. contra ac ratus erat. Παρὰ τὴν ἑαυτοῦ δόξαν.—cohortem praetoriam. Ἔθος ἦν παρὰ Ῥωμαίοις, ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων παρατηφθὲν, ἵνα οἱ στρατηγοὶ ἐκλέγοντες τοὺς ἀνδρειοτάτους τῶν στρατιωτῶν, ἀποτελιῶσιν κοῦρτιν, ἧς τινος χρέος ἦν, περὶ τὸν στρατηγὸν οὕσης, ἢ ἐπαγρυπνῇ περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτοῦ.

LXI. 2. Nam fere, etc. Διότι ὅποιον ἕκαστος τόπον ζῶν ἐν τῇ μάχῃ εἶχε κατάσχει, σχεδὸν αὐτὸν ἐκείνον θανὼν τῷ σώματι ἐκάλυπτε.

3. quos medios. Ὀλίγοι δ' ἐξ ἐκείνων, οὓς ἡ πραιτωρία κοῦρτις ἐν τῷ μέσῳ τῆς γραμμῆς ὄντας, εἶχε διασκορπίσει. Ἄλλοι δὲ οὕτως ἐρ-

conconsiderant. 4. Catilina vero longe a suis inter hostium cadavera repertus est, paululum etiam spirans ferociamque animi, quam habuerat vivus, in vultu retinens. 5. Postremo ex omni copia neque in proelio neque in fuga quisquam civis ingenuus captus est; 6. ita cuncti suae hostiumque vitae juxta pepercerant. 7. Neque tamen exercitus populi Romani laetam aut incruentam victoriam adeptus erat; nam strenuissimus quisque aut occiderat in proelio, aut graviter vulneratus discesserat. 8. Multi autem qui de castris visundi aut spoliandi gratia processerant, volventes hostilia cadavera, amicum alii, pars hospitem aut cognatum reperiabant; fuere item qui inimicos suos cognoscerent. 9. Ita varie per omnem exercitum laetitia, moeror, luctus atque gaudia agitabantur.

μηνεύουσιν, » οὗς ἡ πραιτωρ. κορόρις ἐπιπεσοῦσα, εἰς τὸ μέσον εἶχε διασκορπίσει.» καὶ ἄλλοι οὕτω «οὗς ἡ πραιτωρ. κορόρις ἐν τῇ μεσσαίᾳ γραμμῇ ὄντας εἶχε διασκορπίσει.»—paulo diversius. Δηλ. οὗτοι δὲν ἔκειντο, ὡς οἱ λοιποὶ, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μέρους, ὅπερ, ὅτε ἡ μάχη ἤρχισε, κατέσχον.—adversis vulneribus. Δηλ. Κατὰ τὸ στήθος πληγωμένοι.

5. ingenuus civis. Εἰρωνικῶς ἐνταῦθα ἀποκαλεῖ τοὺς περὶ τὸν Κατίλιναν ingenuos cives.

6. juxta. Δηλ. ὡς δὲν ἐφείσθησαν τῆς τῶν ἐχθρῶν ζωῆς, οὕτω καὶ τῆς ἑαυτῶν.

8. qui de castris. Ὅσοι ἐκ τοῦ στραταπέδου τοῦ Ἀντωνίου.

